T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU (ANAYASA HUKUKU)
ANABİLİM DALI

YARGISAL İNSAN HAKLARI KORUMA MEKANİZMALARINDA KABUL EDİLEBİLİRLİK ÖLÇÜTLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Sümeyye Hande ÇAKIR

Ankara-2015

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU (ANAYASA HUKUKU)
ANABİLİM DALI

YARGISAL İNSAN HAKLARI KORUMA MEKANİZMALARINDA KABUL EDİLEBİLİRLİK ÖLÇÜTLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Sümeyye Hande ÇAKIR

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. A. Ersoy KONTACI

Ankara-2015

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU HUKUKU (ANAYASA HUKUKU)

ANABİLİM DALI

YARGISAL İNSAN HAKLARI KORUMA MEKANİZMALARINDA KABUL EDİLEBİLİRLİK ÖLÇÜTLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Ali Ersoy KONTACI

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
Prof. Dr. Levent GÖNENÇ	.....
Yrd. Doç. Dr. Ozan ERGÜL	.....
Yrd. Doç. Dr. A. Ersoy KONTACI	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....

Tez Sınav Tarihi: 15/06/2015

(Tez Beyan Belgesi)

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(..28...../....07...../..2015....)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Sümeyye Hande ÇAKIR

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ..... **i**

KISALTMALAR CETVELİ ..... **iv**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN HAKLARININ ULUSLARARASI KORUNMASI

I. GENEL OLARAK 6

II. KAVRAMLAR 10

A. İnsan Hakları ve Temel Hak ve Özgürlükler 11

B. İnsan Haklarının ve Temel Hak ve Özgürlüklerin Korunması 15

C. İnsan Haklarının Korunması Yöntemi Olarak Bireysel Başvuru ve Bireysel Başvuru Mekanizmasının Uluslararası Alanda Ortaya Çıkışı 19

1. Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Hak Öznesi Olarak Birey 23

2. Bireysel Başvuru Mekanizması Girişimleri 24

3. Birleşmiş Milletler Sistemi ve 1948 Sonrası Bireysel Başvuru Mekanizmaları 27

İKİNCİ BÖLÜM

KABUL EDİLEBİLİRLİK İNCELEMESİ

I. GENEL OLARAK 36

A. Kavram Olarak Kabul Edilebilirlik İncelemesi 38

B. Yöntem Olarak Kabul Edilebilirlik İncelemesi 40

II. KABUL EDİLEBİLİRLİK İNCELEMESİNİ GERÇEKLEŞTİREN ORGANLAR 42

A. BM Sistemi İçerisindeki İnsan Hakları Koruma Mekanizmalarında Kabul Edilebilirlik İncelemesini Gerçekleştiren Organlar 42
B. Avrupa İnsan Hakları Sistemi İçerisinde Kabul Edilebilirlik İncelemesini Gerçekleştiren Organ 48
C. Amerikalılar-Arası İnsan Hakları Sistemi İçerisinde Kabul Edilebilirlik İncelemesini Gerçekleştiren Organ 52
D. Afrika Birliği Sistemi İçerisinde Kabul Edilebilirlik İncelemesini Gerçekleştiren Organ 56
III. BİREYSEL BAŞVURUYU DÜZENLEYEN ULUSLARARASI SÖZLEŞMELERDE KABUL EDİLEBİLİRLİK ÖLÇÜTLERİ 63
A. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmelerinde Kabul Edilebilirlik Ölçütleri 63
B. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Kabul Edilebilirlik Ölçütleri 70
C. Amerikalılar-Arası İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Kabul Edilebilirlik Ölçütleri 74
D. İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Şartı'nda Kabul Edilebilirlik Ölçütleri. 76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARARLAR IŞIĞINDA KABUL EDİLEBİLİRLİK ÖLÇÜTLERİ YORUMLARI

I. GENEL OLARAK 79
II. DENETİM ORGANLARININ YARGILAMA YETKİSİNE İLİŞKİN KABUL EDİLEBİLİRLİK ÖLÇÜTLERİ YORUMLARI 81
A. Denetim Organlarının Kişi Yönünden Yetkisi (*Rationae Personae*) 81
1. Taraf ve Dava Ehliyeti 81
2. Bireysel Başvuru Hakkının Özneleri 82
3. Uluslararası Sözleşmelerde Bireysel Başvuru Hakkının Özneleri 85
4. Bireysel Başvurularda Başvurucu Niteliği 89
5. Hak Özneliğine İlişkin Yorumlar 91
B. Denetim Organlarının Konu Yönünden Yetkisi (*Rationae Materiae)* 94
1. Başvuruya Konu Olan Haklar ve Özgürlükler Bakımından 95
2. Taraf Devletin Başvuruya Konu Olan Eylem, İşlem ve İhmalleri Bakımından 105
3. Konu Yetkisine İlişkin Denetim Organları Yorumları 110
C. Denetim Organlarının Zaman Yönünden Yetkisi *(Rationae Temporis*) 113

III. USULE İLİŞKİN KABUL EDİLEBİLİRLİK ÖLÇÜTLERİ YORUMLARI ... 115

A. İç Hukuk Yollarının Tüketilmesi Kuralı ve İstisnaları ... 115

B. Anonim Başvurular ve Hakkın Kötüye Kullanımı (Abuse of the Right) ... 120

IV. ESASA İLİŞKİN KABUL EDİLEBİLİRLİK ÖLÇÜTLERİ YORUMLARI ... 123

A. Açıkça Dayanaktan Yoksun Olma (*Manifestly Ill-Founded*) Ölçütü ... 123

B. Başvurucunun Önemli Bir Zarara Uğramış Olması *(Significant Disadvantage)* Ölçütü ... 127

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME ... 132

KAYNAKÇA ... 138

ÖZET ... 154

ABSTRACT ... 156

KISALTMALAR CETVELİ

ABD : Amerika Birleşik Devletleri (*United States of America*)

AİHM : Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (*European Court of Human Rights*)

AİHS : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (*European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms*)

Akt. : Aktaran

AÜEHFD : Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi

AÜHFD : Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

AÜSBF : Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

AÜSBFD : Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi

Bkz. : Bakınız

BM : Birleşmiş Milletler (*United Nations)*

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

Ed. : Editör

Eds. : Editörler

e.t. : Erişim Tarihi

Ibid. : Bir önceki atfin aynısı

İHEB : İnsan Hakları Evrensel Bildirisi (*The Universal Declaration of Human Rights*)

İÜHFM : İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası

md. : Madde

No. : Numara

s. : Sayfa

ss. : …-… sayfaları arası

S. : Sayı

TBB : Türkiye Barolar Birliği

vd. : Ve devamı

Yay. : Yayıncılık / Yayınları

GİRİŞ

Bireyi korumakla yükümlü devlet organlarının dahi bireylerin hak ve özgürlüklerini ihlal etmesi karşısında, 20. yüzyılın ortalarına doğru insan haklarının uluslararası korunması meselesi uluslararası hukukun gündemine yerleşmiştir. Klasik uluslararası hukukun devletlerarası ilişkiler mantığından uzaklaşılması sonucunda uluslararası insan hakları hukuku ortaya çıkmıştır. Asıl muhatapları bireyler olan uluslararası insan hakları hukuku, klasik uluslararası hukukun bir alt dalıdır. İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında büyük bir hızla geliştiği gözlemlenen uluslararası insan hakları hukukunda devletlerin egemenlik anlayışını sınırlayan güç, bireylerin hak ve özgürlükleridir. Bu hukuk dalının temel kaynakları uluslararası hukukun yerleşik kuralları ve uluslararası insan hakları sözleşmeleridir.

Uluslararası insan hakları hukuku temelinde, devletlerin yetkili organlarının, bireylerin hak ve özgürlüklerini ihlal etmesi karşısında, uluslararası başvuru mekanizmaları geliştirilmeye başlanmıştır. Bu mekanizmalar arasında, bireylere daha genel ve daha etkin bir koruma sağlayan "bireysel başvuru" yolu ön plana çıkmaktadır.

Bireysel başvuru mekanizması, devlet karşısında, bireylerin hak ve özgürlüklerinin etkin bir şekilde korunması amacına hizmet etmektedir. Son dönemlerde bireylerin, gerçekleşen insan hakları ihlalleri karşısında bu yolu sıklıkla kullanmaya başladıkları gözlemlenmektedir. Dolayısıyla mekanizmaya yoğun başvurular yapılmaktadır. Bu yoğunluk karşısında bireysel başvuru mekanizması zaman zaman asıl işlevini yerine getirmekten uzaklaşabilmektedir. Teorik olarak, yetkili organlar başvurunun farklı aşamalarında şu ölçütleri kullanarak artan iş yükü sorunuyla başa çıkabilmektedirler;

sözleşmelerde koruma altına alınan hak ve özgürlükleri yorumlama, hangi bireysel başvuruların kabul edileceğine dair bir usul geliştirme ve kabul edilebilirlik ölçütlerine başvurma[1]. Bu noktada, denetim mekanizmalarının artan iş yükü sorununa bir çözüm niteliğinde kullanmaya başladığı kabul edilebilirlik ölçütleri karşımıza çıkmaktadır.

Bireysel başvuru mekanizmasının etkinliğini koruyabilmesi hususunda önem arz eden, başvurunun esastan incelenmesine geçilmeden önce başvuruda aranan bir takım koşullar bulunmaktadır. Bu koşullar bireysel başvuru mekanizmasının usûlî incelemesinin birinci basamağını oluşturan "kabul edilebilirlik ölçütleri"dir. Ancak bazı ölçütler var ki, başvuruların bu ölçütlere dayanılarak kabul edilebilirlik incelemesi aşamasında reddedilmesi, başvurunun esastan reddedilmesine yakın sonuçlar içermektedir. Bu şekilde reddedilen bir başvuru düzeltilememekte, tamamlanamamakta veya değiştirilememektedir[2]. Dolayısıyla denetim mekanizmalarının, artan iş yükleri karşısında söz konusu ölçütleri birer eleme aracı olarak kullanma olasılıkları, bireysel başvuru mekanizmasının temel hak ve özgürlükleri koruma işlevi açısından tehlike oluşturmaktadır. Kabul edilebilirlik ölçütlerinin değerlendirilmesi bu sebeple büyük önem arz etmektedir.

Uluslararası denetim mekanizmaları yetmiş yılı aşkın bir süredir bireysel başvuruları kabul etmektedir ve bunların bazıları çok önemli kararlara imza atmıştır.

---

[1] Tom ZWART, **The Admissibility of Human Rights Petitions,** Kluwer Academic Publishers, Netherlands, (1994), s. 3.

[2] Diego Rodriguez PINZON, "The "Victim" Requirement, the Fourth Instance Formula and the Notion of "Person" in the Individual Complaint Procedure of the Inter-American Human Rights System", **ILSA Journal of International & Comparative Law**, C. 7, (2000-2001), s. 369.

Yetkili organların kabul edilebilirlik ölçütlerine yükledikleri anlamlarla, bireylere sağlanması vaat edilen korumanın kapsamı genişlemiş yahut daralmıştır. Biz bu çalışmada, uluslararası mekanizmaların bireysel başvurularda aradığı kabul edilebilirlik ölçütlerinin, denetim mekanizmalarınca nasıl değerlendirildiğini ve yorumlandığını, bu yorumlar sonucunda insan haklarının korunması meselesinin nasıl şekillendiğini incelemeyi amaçlamaktayız. Ulaştığımız bilgiler ışığında, Türk Anayasa Mahkemesi'ne yapılacak bireysel başvurularda aranan kabul edilebilirlik ölçütlerinin değerlendirilmesine ve yorumlanmasına yönelik bir öneriler demeti sunmayı planlamaktayız.

Uluslararası yargısal insan hakları koruma mekanizmalarının bireysel başvuru usulü için kullandığı kabul edilebilirlik ölçütlerini değerlendirmeyi amaçlayan bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde uluslararası hukuk mekanizmalarından bahisle bir giriş yapılmaktadır. İnsan hakları ve temel hak ve özgürlükler kavramları, çalışmada kullanıldığı ölçüde açıklanmakta ve devamında bireylerin "hak öznesi" olarak kabul edildiği ve bireyler tarafından başvuru yapılabilen mekanizmaların hangileri olduğu tespit edilmektedir. İnsan haklarının korunması yöntemi olarak bireysel başvuru mekanizmasının uluslararası alanda ortaya çıkışı anlatılmakta ve BM, Avrupa Konseyi, Amerikalılar-arası İnsan Hakları sistemi ve Afrika Birliği'ne kısa bir giriş yapılmaktadır.

İkinci bölümde "kabul edilebilirlik ölçütleri" kavramı dava teorisi açısından tanımlanmaktadır. Kabul edilebilirlik incelemesini gerçekleştiren organlar tespit

edilmekte ve sistemlerinin kabul edilebilirlik incelemesine ilişkin normatif düzenlemeleri değerlendirilmektedir.

Üçüncü bölüm, denetim mekanizmalarınca kabul edilebilirlik ölçütlerine yüklenen anlamların tespit edilmeye çalışıldığı ana bölümdür. Kabul edilebilirlik incelemesi aşaması, her ne kadar usûlî bir gereklilik olarak algılanıyorsa da, bazı kabul edilebilirlik ölçütlerinin, yetkili denetim organları tarafından, hakların etkin biçimde korunması amacına hizmet edecek şekilde esnek yorumlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Zira bu aşamada verilen bir karar, başvuruların esastan incelenmelerinin önüne geçebilmektir. Bu durum ise bireysel başvuru mekanizmasının asıl anlam ve amacı ile ters düşmektir. Dolayısıyla çalışmamızın bu bölümünde, kabul edilebilirlik ölçütlerinden denetim organlarının yorumları ile şekillenmiş olan ölçütler ön plana alınarak bir değerlendirme yapılması planlanmaktadır.

Tezimize yön veren araştırma sorularının cevaplarını vermeye çalışacağımız sonuç bölümünde, dünyadaki insan hakları koruma mekanizmalarının bireysel başvuru usulünü şekillendiren kabul edilebilirlik ölçütleri yorumları değerlendirilmektedir. Çalışmamız bireysel başvuruda öncü rol üstlenen uluslararası mekanizmaların yetkili organlarının içtihatlarıyla belirlenen kabul edilebilirlik ölçütleri yorumlarının Türk Anayasa Mahkemesince uygulanabilirliğinin değerlendirilmesi ile son bulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSAN HAKLARININ ULUSLARARASI KORUNMASI

İnsan haklarının korunması hususunda sorun teşkil eden şu üç sorunun cevaplanması gerekmektedir[3]. Birinci soru; hangi hak ve özgürlüklerin "insan hakları" kavramı altında değerlendirilecek kadar "temel" olduğudur. Bu soru daha çok insan hakları adı altında koruma altına alınan hak ve özgürlüklerin tanımlanmasına ilişkindir.

İkinci soru; Devletlerin, bir şekilde tanımlanmış ve belirlenmiş bu hakları tanıdığını ve yargılama yetkisi altındaki bireylere bu hak ve özgürlüklerden yararlanma güvencesi verdiğini, bağlayıcı bir şekilde nasıl beyan edeceğidir. Bu sorun Devletlerin bazı hakları kendi anayasalarında hüküm altına almaları ve uluslararası insan hakları antlaşmalarına taraf olmaları sonucunda çözüme ulaşmıştır.

Üçüncü soru ise; Devletlerin bir şekilde sınıflandırılmış ve tanınmış bu haklar bakımından ekili bir korumayı nasıl sağlayacağıdır. Bir Devlet Anayasasında bir takım hakları tanımış ve bu haklar bakımından koruma yolları düzenlemiş olabilir. Peki, bu haklar Devlete karşı nasıl korunacaktır? İşte bu noktada uluslararası koruma mekanizmaları devreye girmektedir.

Çalışmamızın bu bölümünde insan haklarını uluslararası alanda korunmasının gelişimini bu üç sorudan yola çıkarak incelemeye çalışacağız.

---

[3] Laurids MIKAELSEN, **European Protection of Human Rights**, Sijthoff & Noordhoff International Publishers BV, Netherlands, (1980), s. 1.

I. GENEL OLARAK

İnsan haklarının korunması meselesi, İkinci Dünya Savaşı öncesinde salt ulusal bir sorun olarak algılanmakta, dolayısıyla insan haklarını koruma görevini, anayasal hükümler doğrultusunda ulusal koruma mekanizmaları ifa etmekte idi. İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan hadiseler, insan hak ve özgürlüklerine dair iddiaların devletlerin iç hukuk sınırlarını aşması ile sonuçlanmıştır. Bireyi korumakla yükümlü devlet organlarının dahi bireylerin temel hak ve özgürlüklerini ihlal edebilirliği karşısında, insan haklarını uluslararası boyutlarda koruyacak mekanizmalar geliştirilmiştir.

Birleşmiş Milletler (BM) Örgütü'nün kurulması, insan haklarının korunması meselesini uluslararası platforma taşıyan ilk organizasyon olması yönüyle büyük önem arz etmektedir. Birleşmiş Milletler, İkinci Dünya Savaşı sonrası 51 ülkenin katılımıyla[4] kurulan ve uluslararası barış ve güvenliği sağlamayı, uluslar arasında dostane ilişkileri geliştirmeyi ve insanlar için daha iyi yaşama standartları oluşturmayı amaçlayan[5] bir organizasyondur. BM, örgütün kurucu metni olan Birleşmiş Milletler Şartı'nda yer alan haklardan aldığı güç sayesinde çok geniş bir yelpazede hareket edebilmektedir.

---

[4] Şu anda BM'e üye 193 ülke bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında örgüt, uluslararası boyutlarda insan haklarının korunmasında en önemli güce sahip mekanizmadır.

[5] BM sisteminin kuruluş gayesi için bkz. http://www.un.org/en/aboutun/index.shtml , e.t.: 09.02.2015.

İnsan haklarının korunması fikri, BM tarafından 1948'de ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirisi[6]' (*Universal Declaration of Human Rights*) nin kabulü ile başlayıp, ikiz sözleşmeler olarak nitelenen "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme" ve "Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme"nin kabulü ile tamamlanan bir süreçte evrensel bir boyut kazanmıştır[7]. Ancak hukuki açıdan değerlendirildiğinde, İHEB, kabul edildiği tarih itibariyle bağlayıcılığı ve zorunlu uygulanabilirliği bulunan bir belge değildir[8]. Diğer taraftan, özellikle Bildiri'nin günümüze etkileri göz önünde tutulduğunda, bağlayıcılık özelliği olmadığı düşüncesinin isabetli olmadığı yönünde yorumlar da mevcuttur[9]. İHEB'in kabul edildiği dönem itibariyle bağlayıcılık özelliği taşımaması[10], insan haklarının korunması açısından bağlayıcı olacak mekanizmaların oluşturulması gerekliliğini doğurmuştur. Avrupalı devletlerin, İHEB'in ilanının hemen akabinde Avrupa İnsan

---

[6] İHEB, BM Genel Kurulu tarafından 10 Aralık 1948'de 48 kabul, 0 ret ve 8 çekimser oyla kabul edilmiştir.

[7] Hicri FİŞEK, "İnsan Hakları ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı", **İnsan Haklarının Felsefi Temelleri**, İoanna KUÇURADİ (Ed.), Türkiye Felsefe Kurumu Yay., Ankara, (2009), s. 132.

[8] Rona AYBAY, **Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi,** Birinci Basım, TBB Yay., Ankara, (2006), s. 6.

[9] Bu görüşlerin dayanaklarından birisi İHEB'de ortaya konan değer ve ilkelerin hukuki bağlayıcılığı olan sözleşmelere kaynaklık etmiş olmasıdır. Bir diğeri ise günümüzde BM Genel Kurulunca bütün devletleri kapsayacak şekilde ve uygulanması ısrarlı bir şekilde vurgulanan kararlar alınıyor olmasıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Semih GEMALMAZ, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, Genişletilmiş ve Güncelleştirilmiş 8. Bası, Legal Yay., İstanbul, (2012), s. 63 vd.

[10] İHEB kendi içinde de yol gösterici olarak tanımlanmaktadır.

Hakları Sözleşmesi[11]'nin (AİHS) hazırlıklarına başlamasının bu ihtiyaca cevap verebilmek için olduğu düşünülmektedir[12].

BM sisteminin insan haklarının korunması yönünde geliştirdiği denetim yolları arasında en çok bilinenler "dönemsel rapor verme" ve "devletlerarası başvuru" mekanizmalarıdır. Özellikle devletlerden alınan dönemsel raporlar, uzunca bir süre insan haklarının korunması hususunda en sık başvurulan yöntem olarak kullanılmıştır. Ancak zaman içinde bu mekanizmadan istenilen verim alınamamış ve rapor yöntemiyle devletlerin yükümlülüklerini yerine getirip getirmediklerine dair etkili bir denetimin gerçekleştirilemediği görülmüştür. Dolayısıyla farklı bir takım mekanizmaların arayışına girişilmiştir.

Avrupalı devletler tarafından 1949 yılında kurulan Avrupa Konseyi, taraf devletler açısından bağlayıcı güce sahip olan AİHS'ni 1950'de imzaya açmıştır. 1953'te yürürlüğe giren Sözleşme bir medeni ve siyasal haklar kataloğu içermektedir. AİHS bünyesinde, devletlerin insan haklarını ihlalleri ile ilgili şikâyetleri denetlemek üzere oluşturulmuş uluslararası bağımsız mekanizmalar yer almaktadır. Söz konusu mekanizmalara yalnızca devletler değil bireyler de başvurabilmektedir[13]. Bu

---

[11] Orijinal adı "İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesi (*Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*)" olan Sözleşme çalışmamızda, yaygın kullanımı olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (*European Convention on Human Rights*) adı ile anılacaktır.

[12] Liz HEFFERNAN, "A Comparative View of Individual Petition Procedures under the European Convention on Human Rights and the International Covenant on Civil and Political Rights", **Human Rights Quarterly,** The Johns Hopkins University Press, (1997), s. 80.

[13] *Ibid*, s. 81.

bağlamda, AİHS, insan hakları ihlallerinin mağduru olan bireylere uluslararası bir yargı organı önünde dava açma, taraf olma ve tazminat isteme hakkı tanıyan "bireysel başvuru" mekanizmasını, tam anlamıyla ve geri dönüşü olmaksızın uygulamaya geçiren ilk belge olma niteliği taşımaktadır[14].

AİHS ve kurduğu mekanizmalar, Avrupa Konseyi'nin birçok uluslararası örgüte örnek olmasını sağlamıştır. Amerikan Devletleri Örgütü (1948, *Organization of American States*) ve Afrika Birliği Örgütü (1963, *Organization of African Unity*) bunların başlıcalarıdır. Uluslararası faaliyet gösteren bu örgütlerin özellikle insan haklarının korunması hususunda, kendi sistemleri içerisindeki taraf devletlere doğrudan, bölgelerindeki diğer ülkelere ise dolaylı olarak yol gösterdiği; sözleşme hükümlerinin söz konusu devletlerin anayasalarına yine bu bağlamda kaynaklık ettiği görülmektedir. Bireysel başvuru mekanizması, bahsedilen örgütlerin kullandığı denetim mekanizmaları içinde önemli bir yere sahiptir.

BM sistemi, AİHS'nin uygulamaya geçirdiği bireysel başvuru mekanizmasını örnek alan örgütlerden olmuştur. 1960'lı yılların sonlarına doğru BM içerisinde, somut ihlallerin tespiti ve giderilmesinde en iyi yol olarak karşımıza çıkan, bireysel başvuru yolu kabul edilmiştir. Bireysel başvuru, BM'in kullanmış olduğu diğer mekanizmalar ile kıyaslandığında, başvuruyu inceleyecek organın verilen bilgiler doğrultusunda

[14] HEFFERNAN, (1997), s. 82.

konuyu derinlemesine değerlendirme olanağı bulabileceği bir mekanizma olması sebebiyle daha etkin bir yöntem olarak görülmektedir[15].

Günümüzde gelinen noktada kabul edilmelidir ki, bireylerin, tabi oldukları devletlerce dahi ihlal edilen haklarını korumak için ihtiyaç duydukları korumaya en iyi cevap veren mekanizma bireysel başvuru mekanizmasıdır. Ve bu mekanizmanın bir yargılama usulü bulunmaktadır.

Bireysel başvuru mekanizmasının yargılama usulünün birinci basamağı olan kabul edilebilirlik incelemesi aşaması, aslına bakıldığında geniş bir hukuki sorun sahasıdır. Bu sahanın aydınlatılabilmesi için bir takım kavramların ortaya konması gerekmektedir. Çalışmamızın bu kısmında bizi bireysel başvuru mekanizmasına götürecek kavramlar tanımlanmaya çalışılacaktır.

II. KAVRAMLAR

Bu başlık altında bireysel başvuru mekanizmasını düzenleyen uluslararası metinlerde geçen "insan hakları" kavramını ve ulusal bireysel başvuru mekanizmaları ile korunan hakları ifade etmek için kullanılan "temel hak ve özgürlükler" kavramını açıklamaya çalışacağız. Çalışmamızın bu bölümünde Türk hukuk yazınında "anayasal haklar" yahut "kamu hürriyetleri" olarak da anabileceğimiz koruma altındaki hakları, 1982 Anayasa'sının bireysel başvuruyu düzenleyen 148. maddesinde ve 6216 sayılı

---

[15] Ülkü HALATÇI ULUSOY, "Sosyal Hakların Korunmasında Birleşmiş Milletler'in Rolü", **Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu – III** içinde, Petrol-İş Yayını No: 116, Kocaeli, (2011), s. 258.

Kanun'da kullanılmış olduğu şekliyle "temel hak ve özgürlükler" olarak kullanmayı tercih ettik.

A. İnsan Hakları ve Temel Hak ve Özgürlükler

İngilizce'deki "*right*" sözcüğünün Türkçe karşılığı olan "hak" kelimesi, kavram olarak iki anlam ifade etmektedir. Bu anlamlardan birisi ahlaki (*moral*) boyutta karşılık bulan, doğruluk, dürüstlük (*rectitude*) anlamında kullanılan "hak"tır. Bir şeyi doğru (ya da yanlış) yapmayı ifade eder. Diğeri de siyasi (*political*) boyutta kullanılan, yetki (*entitlement*) anlamına gelen "hak"tır. Birinin bir şeyi yapmaya yetkili olması durumunu anlatır. İkinci anlamıyla hak, bireye aittir. Birey, bu hakkın sahibidir. Ve bu hak tehdit edildiğinde yahut inkâr edildiğinde, hak sahipleri (*right holders*) bütün ahlaki ve siyasi dayanaklarını kullanarak, hakkın ihlali ile ilgili başvurularda bulunabilmektedirler[16]. Dolayısıyla bir haktan söz edebilmek, ancak o hakla ilgili bir sorunun ortaya çıkması yahut varlıklarının sorgulanması durumunda, söz konusu hak tehdit edildiğinde veya inkâr edildiğinde mümkün olmaktadır[17].

"İnsan hakları" kavramı temel olarak bir insanın, insan olması (*human being*) dolayısıyla sahip olduğu "haklar" olarak tanımlanabilir[18]. Kuçuradi'ye göre insan hakları, her insanla ilgili bazı gerekleri dile getirmektedir. Kişilerde insanı diğer canlılardan ayıran, yalnızca insana özgü nitelikleri korumak üzere ortaya konan

---

[16] Jack DONNELLY, **Universal Human Rights in Theory and Practice**, Cornell University Press, 3. Bası, New York, (2013), s. 7.

[17] *Ibid.*

[18] *Ibid.*

istemler insan haklarının temelini oluşturmaktadır. Bu da kişileri sırf insan oldukları için korumayı istemek anlamına gelmektedir[19].

İnsan hakları kavramı; renk, dil, ırk, cinsiyet, siyasal düşünce yahut etnik köken vb. ayrımlar gözetilmeksizin bütün insanların bir takım haklardan yaralanması idealini içermektedir. Bu yönüyle oldukça geniş bir anlam ifade eden söz konusu kavramın, yalnızca insanlar için değil dernekler, vakıflar gibi insanlar dışındaki hukuk kişileri için de kullanıldığı gözlemlenmektedir. Aybay'a göre hak öznesinin insan olmaması bu kavram açısından bir çelişkiyi ifade etmektedir[20]. Kanımızca insan hakları kavramı kullanılırken, hak öznesi olarak yalnızca "insanlardan" söz edilmesi kavramın kapsamını ve koruma alanını daraltacak bir tanımlama olacaktır. Hukuk önünde hak ehliyetine sahip olabilen her gerçek ve tüzel kişinin insan hakları kavramı altında elde edebileceği korumadan yararlanabilmesinin daha uygun olduğunu düşünmekteyiz.

Tıpkı hak kavramının ortaya çıkışında olduğu gibi, insan hakları düşüncesinin ortaya çıkışı da, modern çağda kişilerin siyasi baskıdan korunma ihtiyacı ve arayışına dayanmaktadır. Uluslararası insan hakları hukuku doktrininde modern anlamda insan haklarının, Aydınlanma Çağından itibaren süregelen felsefi ve ideolojik bir geleneğin

---

[19] İoanna KUÇURADİ, "Felsefe ve İnsan Hakları", **İnsan Haklarının Felsefi Temelleri,** İoanna KUÇURADİ (Ed.) içinde, Türkiye Felsefe Kurumu Yay., Ankara, (2009), s. 74.

[20] Rona AYBAY, **İnsan Hakları Seçilmiş Makaleler**, Pencere Yay., İstanbul, (2010), s. 9 vd.

ürünü olduğu kabul edilmektedir[21]. Pek çok öncülü bulunmakla birlikte, insan hakları hem siyasi hem de felsefi anlamda İkinci Dünya Savaşının mirasıdır[22].

İnsan haklarını yalnızca soyut değerler olarak değerlendiren yazarlar mevcuttur. Bu görüş doğrultusunda, insan hakları kavramı soyuttur ve bu kavramın idrak edilebilmesi için, kavramın teorik olarak ikili bir ayrıma tabi tutulması gerekmektedir. Bu anlayışa göre "insan hakları" ve "temel hak ve özgürlükler" çağrıştırdıkları anlamlar bakımından ayrı şeyler ifade eden iki farklı kavramdır. Genel olarak bakıldığında insan hakları aynı zamanda temel hak ve özgürlükler olarak algılanabilir. Bir toplumda temel hak ve özgürlüklerin korunması demek, aslında insan haklarının korunuyor olması demektir. Yine de temel hak ve özgürlüklerde gerçekleşen yapısal değişimin bir toplumun hukuk sistemine yaptığı etkiler, insan hakları açısından gözlemlenememektedir[23].

Temel hak ve özgürlükler kavramı; bir devletin politikasını ve siyasi kurumlarını şekillendiren, insan hakları arasından özel olarak bir çekirdek haklar listesi olarak tanımlanmaktadır. İnsan hakları tanımı - felsefik bir yaklaşımla – daha çok insan olma doğasından kaynaklanmakta iken, temel hak ve özgürlükler bir toplumun parçası olma

---

[21] Clancy RIGHT, "Western Human Rights in a Diverse World: Cultural Suppression or Relativism?", (2014), **E-International Relations Students Assays**, http://www.e-ir.info/2014/04/25/western-human-rights-in-a-diverse-world-cultural-suppression-or-relativism/ , e.t.: 15.05.2015.

[22] Charles R. BEITZ, "Human Rights as a Common Concern", **American Political Science Review**, C. 95, S. 2, (2001), s. 269.

[23] Gianluigi PALOMBELLA, "From Human Rights to Fundamental Rights: Consequences of a Conceptual Distinction", **European University Institute Working Paper**, LAW No. 2006/34, (2006), s. 3.

üzerine odaklanmaktadır. Dolayısıyla temel hak ve özgürlükler insan haklarının somutlaşmış halidir[24].

Öte yandan insan hakları kavramının, bizzat soyut değerler olarak kabul edilmemesi gerektiğini; bu kavramın var olan bir takım soyut değerleri hayata geçirmekte ve somutlaştırmakta olduğunu ileri süren yazarlar da bulunmaktadır[25]. Bu görüşün dayanağı, insan haklarının koruduğu soyut değerlerin pek çok ulusal hukuk sisteminde sıradan birer kanun hükmü olarak uygulanıyor olmasıdır[26].

İnsan hakları kavramı, temellerini uluslararası hukukta bulmaktadır[27]. Bu kavram, BM'in İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ni kabul etmesiyle birlikte uluslararası arenada kendine özgü ve bazı açılardan beklenmedik bir rol oynamıştır. Bu rol ahlaki boyutuyla bir mihenk taşıdır. Çünkü insan hakları kavramının uluslararası arenada kullanımı, ulusal hukuk sistemlerinin standart bir fikir çerçevesinde değerlendirilmesi ve eleştirilmesi sonucunu doğurmuştur. Söz konusu eleştiriler ulusal hukukların yenilenmesine ilham olmuş ve ulusal politikaların uluslararası hukukla uyumlu hale getirilerek değiştirilmesine kaynaklık etmiştir. Bu değişim birçok farklı uygulamada gözlemlenmektedir. Özellikle insan hakları ihlalleri ile ilgili kaygılar dolayısıyla yapılan uluslararası müdahaleler, insan hakları kavramının beklenmedik bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır[28]. Bu sebeple insan hakları kavramına, yerel değerleri ve

---

[24] PALOMBELLA, (2006), s. 3.

[25] DONNELLY, (2013), s. 11.

[26] *Ibid.*

[27] Jamie MAYERFELD, "The Democratic Legitimacy of International Human Rights Law", **Indiana International and Comparative Law Review**, C. 19, S. 1, (2009), s. 49.

[28] BEITZ, (2001), s. 269.

gelenekleri yok etme amacında olan emperyalist bir proje olduğuna dair eleştiriler yöneltilmektedir[29]. Öte yandan insan haklarının, ideolojiler ve kültürler arasında tarafsız, sınırları olmayan, nötr bir alan oluşturmak üzere ortaya çıkmış bir kavram olduğunu savunan görüşler de vardır[30].

B. İnsan Haklarının ve Temel Hak ve Özgürlüklerin Korunması

Modern anlamda anayasa tanımı, kendi temel haklarının bilincinde olan halkların formüle ettiği yeni bir anlayış olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel anayasa tanımı ise, bir ulusun mevcut kurum ve kuruluşlarını ve bunların işleyişini ve gelişimini düzenleyen temel prensiplerden yola çıkılarak yapılmaktaydı. Modern anayasacılık tarihine bakıldığında ilk yazılı anayasaların Hak Bildirgeleriyle başladığı görülmektedir ve bu anayasalarda bireylere ilişkin hakların tanınması ve korunması, devlet organlarının yapılanması ve işleyişine ilişkin düzenlemelerin ötesinde vurgulanmaktadır[31].

Anayasalarında belirledikleri insan hakları listeleri bağlamında, her devlet insan haklarının korunması hususunda sorumluluk alanını kendi belirlemektedir[32]. İşte devletlerin kendi anayasaları ve kanunları ile tanıdığı ve düzenlediği, kendi sorumluluk alanı kapsamındaki bireylerin pratik olarak kullanımına açtığı insan

---

[29] MAYERFELD, (2009), s. 50.

[30] BEITZ, (2001), s. 270.

[31] Charles Howard McILWAIN, **Constitutionalism: Ancient and Modern**, The Lawbook Exchange Ltd., New Jersey, (2005), s. 5.

[32] Abdurrahman EREN, **Türkiye'de İnsan Haklarının Korunması Uluslararası Korunma Mekanizmaları ve Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Rolü,** Turhan Kitabevi, İstanbul, (2007), s. 2.

hakları listeleri temel hak ve özgürlükler veya anayasal haklar yahut kamu hürriyetleri adı altında koruma altına alınmaktadır[33].

Devletler, kendi anayasalarında düzenlediği temel hak ve özgürlüklerin gerektirdiği objektif değerler düzenini gerçekleştirmekle yükümlüdür[34]. Objektif düzen gereğince vatandaşlarına tanıdığı temel haklar ve özgürlükler alanına gerekçesiz müdahale etmemek, bireylerin haklarına saygı göstermek ve hak ve özgürlükleri korumak zorundadırlar. Temel hak ve özgürlüklerin korunması kavramı ile kastedilen, "*… devlet tarafından kişinin neyi yapabileceği veya yapamayacağına yönelik getirilen her türlü kısıtlama için geçerli bir gerekçenin olması zorunluluğudur*[35]*"*. Söz konusu gerekçenin ortaya konması noktasında ölçülülük ilkesi devreye girmektedir.

Temel hak ve özgürlüklerin korunması bağlamında bireylere tanınan hareket serbestisi, ölçülülük ilkesi[36] ile birlikte ele alındığında, temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılabileceği ancak sınırlandırmanın gerekçeli ve bir amaca yönelik olması şartları aranır. Söz konusu özgürlüğün sınırlandırılması için getirilen yaptırımların en azından sınırlandırma amacına ulaşmaya elverişli olması lazımdır. Amaç ile bireye

---

[33] Münci KAPANİ, **Kamu Hürriyetleri,** Yeniden gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 3. bası, Sevinç Matbaası, Ankara, (1970), s. 13.

[34] Rudolf MELLINGHOF, "Federal Almanya Cumhuriyeti'nde Anayasa Şikayeti", **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. 26, (2009), s. 33.

[35] Philip KUNIG, "Anayasa Şikayeti ve Yargı Sistemi Üzerindeki Etkileri-Almanya Deneyimi", Çev.: Deniz DURSUN, **Anayasa Yapımı ve Anayasal Değişim: Türkiye'de Anayasal Değişim Beklentileri,** Ozan ERGÜL (Ed.) içinde, TBB Yay., Ankara, (2011), s. 328.

[36] Ölçülülük ilkesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Fazıl SAĞLAM, **Temel Hakların Sınırlanması ve Özü,** AÜSBF Yay. No: 506, Ankara, (1982), s. 113.

uygulanan yaptırım arasında uygun ve ölçülü bir ilişki var olmalıdır[37]. Temel hakların kapsamlı olarak korunması ile ölçülülük ilkesinin[38] birleşimi, bireylere, devletlerin getirdiği sınırlayıcı yükümlülüklere karşı durabilme hakkı vermektedir[39].

Burada bir tartışma akla gelebilir. Devletlerin kendi anayasalarında düzenlemediği, sorumluluk alanı dışında bıraktığı birtakım haklar, o devlete tâbi bireyler açısından korunmayacak mıdır? Devlet, örneğin; "Bu hakları tanımıyorum." diyerek pozitif hukuka geçirmediği hakların sorumluluğundan kurtulabilmekte midir? Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi gibi içinde koruma mekanizmaları barındıran sistemler devletlerin asgari bazı hakları bireylere sağlaması için birtakım usuller öngörmektedir. Örnek verecek olursak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 53. maddesinde normatif düzenleme alanı bulan "elverişlilik" prensibi, AİHS'ne taraf devletlere Sözleşme ile garanti edilen korumayı genişletme izni vermektedir[40]. Yani elverişlilik prensibi sayesinde AİHS'den farklılaşmak isteyen ulusal hukuklar, temel

---

[37] KUNIG, (2011), s. 329.

[38] İlk kez Alman Hukuk öğretisinde karşımıza çıkan ölçülülük ilkesi, bireyi koruyan fakat sübjektif bir hak teşkil etmeyen bir genel hukuk ilkesi olarak kabul edilmektedir. Türk Hukuk doktrinine de 1982 Anayasası madde 13'te 2001'de yapılan değişiklikle normatif olarak giren bu ilke, devletin yetkili organlarının, temel hak ve özgürlüklerin kullanımını tamamen veya büyük oranda engellemelerinin önüne geçmektedir. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Yücel OĞURLU, "İngiliz ve Türk İdare Hukuklarında İdari Faaliyetin Denetlenmesinde Ölçülülük İlkesinin Rolü Hakkında Bir Değerlendirme", **AÜEHFD**, C. 4, S. 1-2, (2000), s. 149; Christian RUMPF, "Ölçülülük İlkesi ve Anayasa Yargısındaki İşlevi ve Niteliği", **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. 10, (1993), s. 28; Jülide Gül ERDEM, "Ölçülülük İlkesinin İdarenin Takdir Yetkisinin Kullanımındaki Yeri", **AÜHFD**, C. 4, S. 62, (2013), s. 975.

[39] KUNIG, (2011), s. 329.

[40] A. Füsun ARSAVA, "Temel Hakların Alman Anayasa Hukuku Örneğinde Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu ve Avrupa Birliği İlişkisi Çerçevesinde Yorumu", **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi,** C. 7, S. 27, (2011), s. 2.

hak ve özgürlüklerin korunmasına katkıda bulunacak ve koruma düzeyini arttıracak yorumlar getirmeye yönlendirilmektedir. Başka bir deyişle "elverişlilik prensibi" çatışan temel hak ve özgürlük yorumlarının bulunduğu durumlarda hak kaybı yaşanmasını önlemektedir[41]. Yani sisteme dâhil olan devletler kendi sorumluluk alanları içinde dahi insan hakları konusunda kısıtlamaya gidememekte, ancak korumayı genişletebilmektedirler.

Bu noktada altı çizilmesi gereken bir gerçek de şudur ki; devlet, insan hakları olarak bilinen haklardan çok daha geniş bir haklar listesini anayasasında düzenlemiş ve bireylere daha geniş bir hareket sahası sağlamış olabilir. Ancak burada da hem insan hakları hem temel hak ve özgürlükler kategorisine giren haklardan hangisinin daha iyi korunduğu tartışması gündeme gelecektir. Kanımızca koruma mekanizmalarının işleyişi göz önünde bulundurulduğunda, iki kategoride birden yer alan hakların, insan hakları kategorisi altında daha etkin bir korumaya tabi olduğu düşünülebilir.

Ulusal ve uluslararası düzeyde insan haklarını koruyacak mekanizmalar arasında bireylere daha nitelikli[42] bir koruma sağlayan bireysel başvuru yolu ön plana çıkmaktadır. Çünkü bireysel başvuru mekanizması, birey ve devlet arasındaki ilişkide en gelişmiş hak arama araçlarından biridir.

Bireysel başvuru mekanizmasının işlevi, özünde, devlet organlarının kararları sonucunda hakları ihlal edilen bireylere ulusal ve/veya uluslararası yargısal organlar

---

[41] *Ibid.*

[42] Selin ESEN ARNWİNE, "İspanya'da Bireysel Başvuru Yolu", **AÜSBF Dergisi**, C. 52, S.4, (2003), s. 250.

önünde dava açma veya yargısal benzeri[43] (*quasi-judicial*) organlara başvuru yapma haklarını tanımak suretiyle temel hakların etkili biçimde korunmasıdır[44]. Bunun yanında bireysel başvuru yolunun en önemli katkılarından birisi de; bireylere demokratik düzenin öznesi ve savunucusu olarak devletin karşısına çıkma bilinç ve imkânını vermesidir[45].

C. İnsan Haklarının Korunması Yöntemi Olarak Bireysel Başvuru ve Bireysel Başvuru Mekanizmasının Uluslararası Alanda Ortaya Çıkışı

Devletlerin "insanı" hukuk düzeninin merkezine alması ve insan etrafında organize olması ile temel hak ve özgürlükler yaklaşımı gelişmiştir. Burada temel değer olarak karşımıza "insan onuru" ve "insan özgürlüğü" kavramları çıkmaktadır. Hukuk düzeninin zamanla geldiği bu noktada devlet politikaları, ancak yargılama yetkisi altındaki bireylerin fiziksel, sosyal, zihinsel ya da kültürel refah seviyelerine sağlayabildiği katkılar ölçüsünde meşrulaşabilmektedir[46]. Bu bağlamda insan onurunu

---

[43] Yargısal benzeri (*quasi-judicial*) organlar: Kural olarak insan hakları ile ilgili uyuşmazlıkları çözmeye ve bu uyuşmazlıklar hakkında hüküm vermeye yalnızca mahkemeler yetkilidir. Bu kuralın büyük bir istisnasını tarafların haklarını ilgilendiren kararlar verebilme yetkisi ile donatılmış bazı kamusal idari organlar oluşturmaktadır. Belirli bir alanda soruşturma yapma, olguları tespit etme ve resmi işlemlerin icra edilebilmesine dayanak oluşturabilecek sonuçlara ulaşma gibi yetkilerle donatılmış kamusal idari kurum ve kuruluşlarının aldıkları kararlar ve kullandıkları takdir yetkileri yargısal benzeri kavramı ile açıklanmaktadır. Ancak bu organlar uyuşmazlığı kesin olarak sonlandıracak bağlayıcı kararlar alamamaktadırlar. Ayrıntılı bilgi için Yarı-yargısal organlar hkk. bkz. EREN, (2007), s. 187.

[44] Peter PACZOLAY, "Anayasa Şikayeti: Bir Karma Çözüm mü?", **Anayasa Yargısı Dergisi,** C. 26, (2009), s. 314.

[45] MELLINGHOF, (2009), s. 33.

[46] Sylvie BRAHY, "Avrupa Anayasası ve Türk Anayasa Hukuku Bağlamında İnsan Hakları", **Anayasa Yargısı Dergisi,** C. 22, (2005), s. 277.

ve özgürlüğünü korumak amacıyla geliştirilen kurumlar devletin meşruluğunu sağlamlaştırmaktadır.

Temel haklar rejimi insan onuru ve özgürlüğü ilkelerinin yanında bir de hukuk devleti ilkesine dayanmaktadır. Bu ilke, kanunilik ilkesi, hukukun üstünlüğü, anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı, kuvvetler ayrılığı, hukukun genel kurallarına uygunluk, yasama ve yürütmenin işlemlerinin yargı denetimine tabi olması gibi bir takım ilkelerle iç içe geçmiştir[47].

Hukuk düzeni, üzerine bina edildiği temel haklar ve özgürlükler rejimini korumak ve güvence altına almak için kendi içerisinde birtakım mekanizmalar, denetim usulleri barındırmaktadır. Örneğin, idarenin temel hak ve özgürlükleri ihlâl eden işlem veya eylemleri idari yargı organlarınca iptal edilebilmektedir. Yine temel hak ve özgürlükleri ihlal eden bir yargı kararının istinaf, temyiz gibi olağan kanun yolları ya da karar düzeltmesi, yargılamanın yenilenmesi gibi olağanüstü kanun yolları sayesinde düzeltilebilmesi mümkündür. Daha ileri boyuta taşıyacak olursak, yasamanın anayasaya aykırı olarak çıkardığı bir yasa, soyut norm denetimi veya somut norm denetimi yolları kullanılarak Anayasa Mahkemesince iptal edilebilir.

Kısacası kamu gücünün yapmış olduğu temel hak ve özgürlük ihlalleri gerek ceza hukukunda, gerek medeni hukukta, gerekse idare hukukunda telafi imkânı bulabilir. İşte bütün bu denetim usulleri Anayasal düzenin unsurlarını bir bütün olarak korumaya

---

[47] Yılmaz ALİEFENDİOĞLU, "Hukuk-Hukukun Üstünlüğü-Hukuk Devleti", **Ankara Barosu Dergisi**, C.2, (2001), s. 31 vd.

yöneliktir. Ancak temel haklar ve özgürlüklerin korunması bu usullerin öncelikli ve zorunlu bir işlevi değil, muhtemel bir sonucudur. İşte tüm bu yolların fayda sağlamadığı veya bu yollara başvurulamadığı durumlarda bireysel başvuru mekanizması devreye girmektedir[48].

Bireysel başvuru mekanizmasının asıl anlam ve amacı, bizatihi bireysel hakların korunması yolu ile insan onuru ve özgürlüğü ilkelerinin hayata geçirilmesidir[49]. Bireysel başvuru mekanizması "ikincil ve yardımcı nitelikteki olağanüstü bir hukuki çare[50]" veya "temel hak ihlallerini gidermeye, ortadan kaldırmaya yönelik bir hukuki çare[51]" olarak tanımlanması olağan yollar dışında yalnızca insan hak ve özgürlüklerini korumak amacıyla hukuk düzeni içerisinde kendine yer edinmiş olması sebebiyledir. Dolayısıyla hukuki bir sorunun genel bir çözüme kavuşturulması, yeni bir yasa yapımı ya da yalnızca tazminat ödenmesi talepleriyle bu mekanizma işletilememektedir[52].

Anayasa yargısı son dönemlerde "*kanunların Anayasaya uygunluğunun denetiminden*", "*kanunların uygulanmasının denetimine*" doğru evrilmektedir[53].

---

[48] Ebru KARAMAN, **Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Yolu,** On İki Levha Y., İstanbul, (2013), s. 34.

[49] MELLINGHOF, (2009), s. 33.

[50] ESEN ARNWINE, (2003), s. 250; Bahadır KILINÇ, "Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti) Kurumu ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği", **Anayasa Yargısı Dergisi,** C. 25, (2008), s. 23.

[51] Ece GÖZTEPE, **Anayasa Şikayeti,** Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 530, Ankara, (1998), s. 20.

[52] GÖZTEPE, (1998), s. 20.

[53] Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Değişikliği Teklifine İlişkin Venedik Komisyonu Görüşleri (*Opinion on the Proposal to Amend the Constitution of the Republic of Turkey*), CDL-AD (2004) 024, 26-47.

Başka bir ifadeyle anayasa yargısı, devlet organlarının, bireylerin temel hak ve özgürlüklerini ihlal etmesi karşısında yalnızca yasamanın denetlenmesiyle yetinmeyip bütün devlet organlarının ve bunların içinde özellikle yargının denetlenmesine yönelmektedir[54]. Bu eğilim temel hak ve özgürlükler açısından etkili bir koruma mekanizması olarak bireysel başvuru yolunu daha önemli bir konuma getirmektedir.

Bireysel başvuru, genel olarak, bir devletin, kendi yetki alanında tanıdığı hakları ihlal etmesinden dolayı mağdur duruma düşen bireyin[55] ulusal ya da uluslararası koruma mekanizmalarına devlet aleyhinde yaptıkları başvurudur[56].

İnsan haklarının korunmasında en etkili yöntem olarak kabul edilen[57] bireysel başvuru mekanizması ulusal hukuklar açısından değerlendirildiğinde, devletin yetkili organları olan yasama, yürütme ve yargı organlarının anayasaların koyduğu hükümlerle bağlılığı ilkesi karşımıza çıkmaktadır[58]. Bu noktadan hareketle yasama, yürütme ve yargı organları, yetki kaynakları olan anayasalarda düzenlenen temel hak ve özgürlüklere öncelikli olarak saygı göstermek ve temel hak ve özgürlükler bağlamı içinde görevlerini yerine getirmek zorundadırlar.

---

paragraflar. Bireysel başvuru hakkı tanınması konusundaki Anayasa değişikliği teklifi hakkında Venedik Komisyonu görüşleri Aktaran: PACZOLAY, (2009), s. 319.

[54] *Ibid.*

[55] Birey dışında hükümet dışı örgüt ya da kişi topluluklarının başvuruları da bireysel başvuru olarak kabul edilmektedir. AİHS md. 34.

[56] EREN, (2007), s. 200.

[57] ESEN ARNWINE, (2003), s. 250; KILINÇ, (2008), s. 23.

[58] Bu hüküm hukuk devleti ilkesinin bir gerekliliği olarak 1982 Anayasasının 6. ve 11. maddelerinde düzenlenmektedir.

1. Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Hak Öznesi Olarak Birey

Devletlerin ulusal egemenliklerine saygı, iç işlerine karışmama gibi temel prensipler üzerine inşa edilmiş olan klasik uluslararası hukuk, devletlerin uygulamalarıyla oluşan içtihatlarla gelişmiş bir hukuk dalıdır. Klasik anlamda uluslararası hukukun tek ve gerçek öznesi olarak devletler kabul edilmekteydi[59]. Ancak 19. yy ortalarına doğru bireyleri uluslararası hukukun aktörü olarak ikinci plana atan bu görüş şiddetli bir tepkiyle karşı karşıya kaldı. İnsanın insan olmak sıfatı ile uluslararası hukukta özne olabileceği öne sürüldü[60].

Anayasa hukukunun ve uluslararası hukukun ortak geçmişine bakıldığında, egemenlik anlayışındaki değişim ile bireylerin uluslararası hukukun öznesi olamayacağı düşüncesinin evrimi paralellik göstermektedir. Devletlerin mutlak egemenliği anlayışının, insan hakları doktrininin gelişimi ve uluslararası hukuk sistemlerinin oluşmaya başlamasıyla kırıldığı gözlemlenir. Bireylerin uluslararası hukukun öznesi haline gelmesi olgusu ise 20. yüzyılın ortalarına doğru gerçekleşmiştir[61].

---

[59] Bkz. Nicolas POLITIS, "Devletlerarası Nizamda Ferdin Mevkii", Çev.: İlhan LÜTEM, **AÜHFD,** C. 3, S. 1, **(**1946), s. 199.

[60] August Wilhelm Heffter tarafından öne sürülen görüş daha sonra Westlake, Fiore, Bonfils, Rehm ve Kauffman tarafından da desteklenmiştir. Bu görüşü destekleyen yazarlar arasında Kaufmann, görüşünü Birleşik Devletler Yüksek Mahkemesi (Supreme Court of The United States) ve Alman İmparatorluk Mahkemesi'nin içtihatlarına dayandırmakta idi. Ancak Geffcken, Oppenheim ve daha birçok yazara göre ise bireyler uluslararası hukukun öznesi değil nesnesi olarak karşımıza çıkmaktaydılar. Bkz. POLITIS, (1946), s. 201 vd.

[61] Ömer ANAYURT, **Avrupa İnsan Hakları Hukukunda Kişisel Başvuru Yolu,** Seçkin Yayıncılık, Ankara, (2004), s. 27.

Uluslararası hukuk kurallarının birçoğu; bireylerin hayatına, hürriyetine, çalışmasına, ailesine yönelik hükümler içermektedir. Bunların doğrudan doğruya bireylere tatbik edilmediği, birer iç hukuk kuralı olarak uygulanması için devletlere yöneltildiği itirazları mevcuttur. Bu itirazlara rağmen uluslararası hukuk kurallarının dolaylı da olsa bireylere yönelik kurallar olduğu kabul edilebilir bir gerçekliktir. Bu durumda bireye yönelik kurallardan birinin ihlali halinde, zarara uğrayan kişinin devleti dava edebilmesi en muhtemel sonuç olarak karşımıza çıkacaktır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında yaşananlar, insan onuru ve özgürlüğü kavramlarının uluslararası hukukun gündemine oturması ile sonuçlanmıştır. Bunun sonucunda insan hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla birtakım mekanizmaların geliştirilmiştir. Bireysel başvuru mekanizması, bu mekanizmalar arasında uluslararası hukukun öznesi olarak kabul edilmeye başlayan bireylerin, tabi oldukları devletlerce dahi ihlal edilen haklarını korumak için ihtiyaç duydukları korumaya en iyi cevap veren mekanizmadır[62].

2. Bireysel Başvuru Mekanizması Girişimleri

Bireysel başvuru mekanizmasının kökenleri, bu isimle anılmamakla birlikte tarih olarak çok eski dönemlere dayanmaktadır. Avrupa'da yayıldığı şekliyle bireysel başvuru kurumunun ortaya çıkması ise 20. yüzyıl içinde gerçekleşmiştir.

20. yüzyılın başlarında insan haklarının kişiler bazında uluslararası arenada korunması girişimleri başlamıştır. Bu bağlamda ilk sözü edilebilecek mekanizma

[62] ESEN ARNWİNE, (2003), s. 253.

18.10.1907 tarihli XII. La Haye Sözleşmesi ile kurulması plânlanan "Uluslararası Ganaim/Müsadere Mahkemeleri[63]"dir. Sözleşmenin 4. ve 5. maddeleri uyarınca gerçek kişilerin bazı hallerde[64] Mahkeme'ye doğrudan doğruya başvuru hakları vardı. Ancak Sözleşme yeterli sayıda devlet tarafından imzalanamadığı için yürürlüğe girememiştir[65].

1907'de barışı korumak ve Orta Amerika ülkeleri arasındaki anlaşmazlıkları çözmek üzere "Orta Amerika Adalet Mahkemesi (*Central American Court of Justice*)" kurulmuştur[66]. 10 yıl Kosta Rika'da faaliyet gösteren bu mahkeme[67] kişilerin doğrudan doğruya dava açabilmesi hususunu kabul etmekteydi[68]. Bu mahkemeye başvuru şartları arasında kişilerin, tâbi oldukları hukuk sistemindeki iç hukuk yollarını tüketmiş olmaları şartı aranmaktaydı. Faaliyette kaldığı süre boyunca mahkemeye kişiler tarafından toplam beş başvuru yapılmıştı. Bu başvuruların dördü iç hukuk yollarının tüketilmemiş olması sebebiyle reddedilmiş, diğer başvuru esastan incelenmiş fakat başvuran kişinin aleyhine sonuçlanmıştır[69].

---

[63] Oğuz DÖNMEZ, "İnsan Haklarının Milletlerarası Alanda Korunması", **DÜHFD**, S. 3, (1985), s. 232.

[64] La Haye Sözleşmesi madde 4/2. ve 3. Fıkraları hkk. Bkz. POLITIS, (1946), s. 204.

[65] ANAYURT, (2004), s. 29; DÖNMEZ, (1985), s. 232.

[66] http://www.ijrcenter.org/regional-communities/central-american-court-of-justice/ , e.t.:13.02.2015.

[67] http://www.ijrcenter.org/regional-communities/central-american-court-of-justice/ , e.t.:13.02.2015.

[68] POLITIS, (1946), s. 204. Ancak bu Mahkeme, Amerikalılar-arası İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ihlali ile ilgili bireysel başvurulara bakma yeterliliğine sahip değildir. (Mahkeme Tüzüğü md. 25) Amerikalılar-arası İnsan Hakları Mahkemesi'nin yetki alanına giren davalara bakamaz.

[69] ANAYURT, (2004), s. 45; DÖNMEZ, (1985), s. 232 vd.

Birinci Dünya Savaşının ardından 1919–1920 barış antlaşmaları[70] ile kurulan "Karma Hakem Mahkemeleri[71]" üç üyeli mahkemelerdi. Bu üç üyenin ikisi ilgili devletlerce belirleniyor, üçüncü üye ise iki hükümetin anlaşması sonucu seçiliyordu[72]. Galip devletlerin vatandaşları olan gerçek kişiler, diğer devlet aleyhine kendi adlarına tazminat istemek için bu mahkemelere başvurma hakkına sahiptiler[73].

Bu örnekler, gerçek kişilerin uluslararası bir yargı organına başvurabilmelerinin sınırlı örnekleridir. Çünkü bu girişimlerden sonra, ne "Milletler Cemiyeti" döneminde "Uluslararası Daimi Adalet Mahkemesi", ne de Birleşmiş Milletler Teşkilatının yargı organı olarak "Uluslararası Adalet Mahkemesi" bireylere doğrudan başvuru imkânı tanımıştır[74]. Uluslararası bir mahkemeye müracaat edebilme hakkı La Haye Hukukçular Komitesi tarafından Uluslararası Daimi Adalet Mahkemesi önüne tasarı olarak getirilmişti[75]. Ancak bu teklif, iki istisna ile çoğunluk tarafından reddedilmiştir.

Bireylerin uluslararası platformda devletlerin sorumluluğunu ileri sürebilmeleri ile ilgili olumlu sonuçlanamamış söz konusu girişimlerden sonra AİHS'nin 1953'te yürürlüğe girmesiyle hayata geçen "bireysel başvuru mekanizması" uluslararası hukuk sistemlerine canlılık kazandırmıştır.

---

[70] Karma Hakem Mahkemeleri hkk. **Lozan Barış Andlaşması (Traile de Paix),** 24 Temmuz 1923, Bölüm V. Madde 92, Antlaşma metni için bkz. http://sam.baskent.edu.tr/belge/Lozan_TR.pdf , e.t.: 19.04.2015.

[71] DÖNMEZ, (1985), s. 233.

[72] Lozan Barış Andlaşması (Traile de Paix), 24 Temmuz 1923, Bölüm V. Madde 92/2.

[73] ANAYURT, (2004), s. 26 vd.

[74] ANAYURT, (2004), s. 27.

[75] POLITIS, (1946), s. 211.

Çalışmamızın devamında insan haklarının korunmasında öncü rol üstlenen BM sisteminin kuruluşu ve bu sistemin tetiklemesiyle kurulan AİHS bireysel başvuru mekanizması ve örnek olduğu sistemler incelenecektir.

3. Birleşmiş Milletler Sistemi ve 1948 Sonrası Bireysel Başvuru Mekanizmaları

Birleşmiş Milletler (BM) İkinci Dünya Savaşı sonrası 51 ülkenin katılımıyla kurulan ve uluslararası barış ve güvenliği sağlamayı, uluslar arasında dostane ilişkileri geliştirmeyi ve insanlar için daha iyi yaşama standartları oluşturmayı amaçlayan, insan hakları düşüncesi merkezli uluslararası bir organizasyondur[76]. BM, örgütün kurucu metni olan Birleşmiş Milletler Şartı'nda yer alan haklardan aldığı güç sayesinde çok geniş bir yelpazede hareket edebilmektedir[77]. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin yayımlanması insan haklarının korunması bakımından BM'nin atmış olduğu en önemli adımdır. Ancak İHEB hukuki açıdan bağlayıcılığı ve zorunlu uygulanabilirliği bulunan bir belge değildir.

Birleşmiş Milletler Örgütü tarafından 1948'de ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi[78]'nin yayımlanmasından hemen sonra bir kısım batı Avrupa Devletleri bir araya gelerek Avrupa Konseyi'ni kurmuş ve bu Konsey İHEB'in tecrübelerinden yararlanarak oluşturduğu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni 1950'de imzaya

---

[76] http://www.un.org/en/aboutun/index.shtml , e.t.: 09.02.2015.

[77] Şu anda BM'e üye 193 ülke bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında örgüt, evrensel boyutlarda insan haklarının korunmasında en önemli güce sahip mekanizmadır.

[78] İHEB, BM Genel Kurulu tarafından 10 Aralık 1948'de 48 kabul, 0 ret ve 8 çekimser oyla kabul edilmiştir.

açmıştır. 1953'te yürürlüğe giren Sözleşme Avrupa Konseyi'nin ilk sözleşmesi olup, Konsey üyesi olmak için sözleşmeyi imzalamak ön koşul olarak kabul edilmiştir[79]. Anılan belge taraf devletler açısından bağlayıcı güce sahiptir. Heffernan, Birleşmiş Milletlerin ve Avrupa İnsan Hakları Sisteminin öngördüğü koruma mekanizmalarını karşılaştırdığı makalesinde AİHS'ni İHEB'e verilmiş en hızlı cevap olarak nitelendirmektedir[80].

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi bir medeni ve siyasal haklar kataloğu içermektedir. Bunun yanında üstlendiği yükümlülükleri yerine getirebilmek adına, devletlerin insan haklarını ihlalleri ile ilgili şikâyetleri denetlemek üzere uluslararası bağımsız kurumlar öngörmektedir. Bu kurumların en önemlisi AİHS'nin insan hakları ihlallerinin mağduru olan hukuk kişilerine bir davada taraf olma ve tazminat isteme hakkı tanıdığı bir mekanizma olan bireysel başvuru mekanizmasıdır. Bu yolu yalnızca devletler değil bireyler ve özel organizasyonlar[81] da kullanabilmektedir[82]. Bu anlamda AİHS, bireysel başvuru mekanizmasını tam anlamıyla ve geri dönüşü olmaksızın uygulamaya geçiren ilk belgedir[83].

---

[79] Bkz. http://human-rights-convention.org/ , (e.t.: 23.02.2015)

[80] Bkz. HEFFERNAN, (1997), s. 81.

[81] Özel organizasyon, kar amaçlı bir kamu kuruluşu özelliği taşımayan herhangi bir kişi, ortaklık, şirket, dernek veya ajans anlamına gelir. Bkz. US Legal web sitesi: Definitions, http://definitions.uslegal.com/p/private-organization/, (e.t.: 08.01.2015)

[82] HEFFERNAN, (1997), s. 82.

[83] *Ibid.*

AİHS ve kurduğu mekanizmaları örnek alarak oluşturulmuş bölgesel örgütlerin en önemlileri Afrika Birliği Örgütü ve Amerikan Devletleri Örgütü'dür. Söz konusu iki organizasyon da AİHS de olduğu gibi bireysel başvuruları kabul etmektedir.

BM sistemi içerisinde etkin olarak insan haklarını koruyan birçok mekanizma bulunmaktadır. İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (*The Office of the High Commissioner for Human Rights, OHCHR*), BM Sisteminde çeşitli insan hakları denetleme mekanizmalarını desteklemek için çalışmaktadır. BM Şartında öngörülen "şart temelli mekanizmalar (*UN charter-based bodies*)" ve BM bünyesindeki uluslararası insan hakları sözleşmelerinin kurduğu "sözleşme temelli mekanizmalar (*treaty-based bodies*)" taraf devletlerin bahse konu olan sözleşmelere uygun hareket etmelerini sağlamaktadır[84]. BM sistemi içerisinde Avrupa İnsan Hakları Hukuku sisteminde olduğu gibi yargısal nitelikli bir Mahkeme bulunmamaktadır. Tüm sözleşmelerin denetim görevini yürüten organları yargısal benzeri nitelikli komitelerdir.

BM Şartı temelli mekanizmaların kuruluş temeli, BM Şartında yer alan hükümlerdir. "İnsan Hakları Konseyi (*Human Rights Council*)", 19.06.2006'dan önce görev yapan "İnsan Hakları Komisyonu (*Commission on Human Rights*)" gibi BM Genel Kurulunun kararlarıyla oluşturulmuş şart temelli bir mekanizmadır. BM üyesi tüm devletlerin, insan haklarına ilişkin raporlarının incelenmesini sağlayan Evrensel Periyodik İncelemeler Çalışma Grupları (*Universal Periodic Review Working Group*)

---

[84] Bkz. BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği resmi internet sitesi: http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/Pages/HumanRightsBodies.aspx, (e.t.: 30.01.2015).

ve daha çok inceleme ve araştırmaya dayalı tavsiyeler veren İnsan Hakları Konseyi Danışma Kurulu (*Human Rights Council Advisory Committee*), İnsan Hakları Konseyinin şart temelli yardımcı mekanizmalarıdır. "Özel raportörler (*special rapporteur*)", "bağımsız uzmanlar (*independent expert*)" ve "çalışma grupları (*working group*)" gibi özel insan hakları sorunları üzerinde araştırmalar yapan, tartışmalar yürüten "Özel Usuller (*Special Procedures*)" de şart temellidir[85].

Sözleşme temelli mekanizmalar ise 23 Aralık 2010'da yürürlüğe giren Cebri Kaybolmalara İlişkin Sözleşme ile birlikte 9 Temel Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmesi'nin uygulanmasını denetleyen, denetledikleri sözleşmelerin hükümleri ile uyumlu olarak kurulmuş bağımsız uzmanlardan oluşan 9 adet Komitedir[86]. Bu komiteler şunlardır:

1. İnsan Hakları Komitesi (*Human Rights Committee, CCPR*): Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (1966) ve ek ihtiyari protokollerinin uygulanmasını denetlemektedir. Sözleşmenin 28. maddesi uyarınca kurulmuş olan İnsan Hakları Komitesi, Sözleşmede kendisi için öngörülen görevleri yerine getirmekle yükümlüdür[87].

2. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (*Committee on Economic, Social and Cultural Rights, CESCR*): Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin (1966) ve 2009 yılında imzaya açılan Ek İhtiyari

---

[85] Bkz. http://research.un.org/en/docs/humanrights/charter , (e.t.: 23.02.2015).

[86] Bkz. http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/Pages/TreatyBodies.aspx, (e.t.: 23.02.2015).

[87] http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/53-73.pdf , e.t.:23.03.2015.

Protokolünün uygulanmasını denetlemektedir. Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, diğer sözleşme denetim organlarından farklı olarak, Ekonomik ve Sosyal Konsey'in 17/1985 sayılı kararıyla[88] kurulmuştur[89]. Komite sözleşmede kendisine tanımlanan görevleri yerine getirmektedir.

3. Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi (*Committee on the Elimination of Racial Discrimination, CERD*): Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmenin (1965) uygulanmasını denetlemektedir. Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi madde 8 uyarınca kurulmuştur ve Sözleşme'nin devamı maddelerinde tanımlanan görevleri yerine getirmektedir[90].

4. Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi (*Committee on the Elimination of Discrimination against Women, CEDAW*): Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmenin (1979) ve ek ihtiyari protokollerinin (1999) uygulanmasını denetlemektedir. Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi madde 17 uyarınca Komite, sözleşme ve ek protokollerinde tanımlanan görevleri yerine getirmek üzere kurulmuştur[91].

5. İşkencenin Önlenmesi Komitesi (*Committee against Torture, CAT*): İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı

---

[88] Ekonomik ve Sosyal Konsey Kararı (*Economic and Social Council Resolution)* 1985/17.

[89] http://www.ohchr.org/en/hrbodies/cescr/pages/cescrindex.aspx , e.t.: 23.03.2015.

[90] http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4750.html , e.t.:23.03.2015.

[91] http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm#article17 , e.t.: 23.03.2015.

Sözleşmenin (1984) uygulanmasını denetlemektedir. Sözleşmenin 17. Maddesi uyarınca kurulmuştur[92].

6. Çocuk Hakları Komitesi (*Committee on the Rights of the Child, CRC*): Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (1989) ve ek ihtiyari protokollerinin uygulanmasını denetlemektedir. Sözleşmenin 43. maddesi uyarınca kurulmuştur[93].

7. Göçmen İşçiler Komitesi (*Committee on Migrant Workers, CMW*): Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşmenin (1990) uygulanmasını denetlemektedir. Sözleşmenin 72. maddesi uyarınca kurulmuştur[94].

8. Engelli Kişilerin Hakları Komitesi (*Committee on the Rights of Persons with Disabilities, CRPD*): Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin Uluslararası Sözleşmenin (2006) uygulanmasını denetlemektedir. Sözleşmenin 34. Maddesi doğrultusunda kurulmuştur[95].

9. Cebri Kaybolmalar Komitesi (*Committee on Enforced Disappearences, CED*): Tüm Kişilerin Cebri Kaybolmalardan Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmenin (2006) uygulanmasını denetlemektedir. Sözleşmenin 26. Maddesi ile kurulmuştur[96].

---

[92] http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/37-51.pdf , e.t.: 23.03.2015.

[93] http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx , e.t.: 23.03.2015.

[94] http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4662.html , e.t.: 23.03.2015.

[95] http://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4662.html , e.t.: 23.03.2015.

[96] http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CED/Pages/ConventionCED.aspx , e.t.: 23.03.2015.

Ayrıca bir 10. mekanizma da İşkenceye Karşı Sözleşmenin İhtiyari Ek Protokolü ile kurulan İşkencenin Önlenmesi Alt Komitesidir[97]:

10. İşkencenin Önlenmesi Alt Komitesi (The *Subcommittee on Prevention of Torture, SPT*): İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşmenin Ek İhtiyari Protokolüne (2002) uygun olarak kurulmuştur. Denetleme görevini tutukevlerini ziyaret ederek gerçekleştirmektedir.

Bu mekanizmalar, kendilerini kuran sözleşmelerin hükümleri doğrultusunda birçok işlev yerine getirirler. Taraf devletler hakkında periyodik/dönemsel raporlar yayımlama, bireysel başvuruları (*individual complaints*) kabul etme, ülkeler hakkındaki soruşturmaları yönetme, genel görüşler yayımlama ve tematik tartışmaları yürütme bunlardan başlıcalarıdır[98].

Yukarıda belirtilen 10 mekanizmanın 8'i (İnsan Hakları Komitesi, Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, İşkencenin Önlenmesi Komitesi, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi, Engelli Kişilerin Hakları Komitesi, Cebri Kaybolmalar Komitesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi ile Çocuk Hakları Komitesi[99]) belirli koşullar altında bireysel başvuruları kabul etmektedir. Sözleşmede koruma altına alınan haklarından birinin

---

[97] Bkz. BM İnsan Hakları Kurumları: http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/Pages/HumanRightsBodies.aspx, (e.t.: 30.01.2015).

[98] http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/Pages/WhatTBDo.aspx, e.t.: 30.01.2015.

[99] Çocuk Hakları Komitesi 14.02.2014 tarihinde bireysel başvuruları kabul etmeye başlamıştır. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin Başvuru Usulüne İlişkin 3. Ek Protokolünün Türkçe metni için bkz. https://www2.tbmm.gov.tr/d24/1/1-0826.pdf , e.t.: 06.05.2015.

Sözleşmeci Devletlerden biri tarafından ihlal edildiğini iddia eden her birey, komitelere bu iddiayla ilgili bildirimde bulunabilir. Bununla birlikte, Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme de kendisini temsil eden komitece kabul edilecek bireysel başvurular için hükümler içermektedir. Ancak bu hükümler henüz uygulanabilirlik kazanmamıştır[100].

Söz konusu komiteler birer yargı organı olmamakla birlikte, denetim yöntemleri usul, esas yahut uygulanabilirlik yönünden yargısal denetimden büyük farklılıklar arz etmeyen yargısal benzeri (*quasi-judicial*) organlardır. Yalnızca ulaştıkları sonucun hukuk aleminde doğurduğu etki bakımından birbirlerinden farklılık göstermektedirler. Komitelerin yargısal nitelik taşımıyor olmaları, komiteler eliyle yürütülen bireysel başvuru yolunu anlamsız, işlevsiz ya da etkisiz bir yol konumuna düşürmemektedir[101]. Aksine, tezimizin inceleme konusu olan kabul edilebilirlik ölçütlerine yükledikleri anlamlar bakımından yargı organları ile birebir örtüşen yetkilere sahip bu organların incelenmesi büyük önem taşımaktadır. Bunun yanında ülkemiz vatandaşlarının başvurabileceği uluslararası organlar olmaları hasebiyle de bu komiteler bizi ilgilendirmektedirler. Dolayısıyla yargısal benzeri nitelik taşıyan bu organların bireysel başvuru usulünün kabul edilebilirlik aşamasındaki kararlarını tezimizin inceleme alanına dâhil etmeyi uygun gördük.

---

[100] http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/TBPetitions/Pages/HRTBPetitions.aspx , e.t.: 06.05.2015.

[101] GEMALMAZ, (2012), s. 392.

İKİNCİ BÖLÜM

KABUL EDİLEBİLİRLİK İNCELEMESİ

I. GENEL OLARAK

Devlet toplumsal hayatı düzenlemek amacıyla birtakım kurallar koyar ve bu kuralların uygulanması için gerekli ve yeterli mekanizmalar geliştirir. Toplum hayatı bireylerin birbiriyle hukuki ilişkiye girmesini gerektirmektedir ve bu hukuki ilişkiler sonucunda birtakım hukuki uyuşmazlıkların ortaya çıkması muhtemel ve olağandır. Devlet geliştirdiği mekanizmalar sayesinde hukuki uyuşmazlığı çözüme kavuşturur.

Hukuk kuralları bireyler lehine bir kısım haklar öngörür ve hukuk uyuşmazlıkları neticesinde söz konusu haklar taraflardan biri lehine işletilir. Hukuk devleti ilkesi, bu ilkeyi kabul eden bir devletin sınırları içerisinde yer alan bireye kendi hakkını arama (ihkak-ı hak) yasağı koyar. Karşılığında ise, hakları ihlal edilen bireylere, devletten korunma, yargılanma ve koşulları oluştuğunda hakkı gerçekleştirilmesini talep etme hakkı verir. Devletin bireye sağlamakla yükümlü olduğu bu yargılama hakkı, devletin bireye hukuki koruma sağlamasıdır. Bu bağlamda hak arama özgürlüğü, mahkemelere müracaat ve dava hakkı hem uluslararası belgeler hem de anayasalar tarafından güvence altına alınan en temel insan hakları arasında yer almaktadır.

Dava hakkı; bireylerin bir hakkın inkârı veya ihlali ile karşı karşıya kaldıklarında yargı gücüne başvurarak söz konusu hakkının korunmasını talep etmesidir. Belirli bir

hasma karşı doğrudan dava hakkı kullanılarak yargı gücünden hukuki koruma talep edilmesine de dava denmektedir[102].

Davanın amacı, bir hakkın korunması ve gerçekleşebilmesi için devlet eliyle bir yaptırım uygulamaktır. Dava, bir hakkın gerçekleştirilmesini sağlayan bir hukuk aracıdır. Herkes dava açabilme olanağına sahiptir; ancak yalnızca dava şartları lehine olan bireyler dava hakkını kullanabilir ve hukuki korumadan yararlanabilir. Yani esasa ilişkin bir karar elde etmek için belirli şartların oluşması gerekmektedir.

Dava teorisinde yargılamadan beklenilen amaca ulaşılabilmesi, maddi hukuk yönünden haklı bir talebin varlığı ve bu haklılığın ortaya çıkması için usûlî bir engelin bulunmaması şartlarının varlığına bağlıdır. Dava şartları, davanın açılmasına engel teşkil etmeyen ancak davanın esasına girilmesi ve bir dava hakkında hüküm tesis edilmesi hususunda varlığı ya da yokluğu aranan koşullar demetidir[103].

Genel olarak dava şartlarını üç ana başlık altında inceleyebiliriz. Bu başlıklardan ilki yargılama organına ilişkin dava şartlarıdır. Bu başlık görevli organların yargılama yetkisi ile ilgilidir. Yargı organının yargılama yetkisinin kişi yönünden, konu yönünden, yer ve zaman yönünden, uluslararası sözleşmeler ve/veya anayasal yahut yasal düzenlemeler ışığında değerlendirilmesine ilişkin şartları içermektedir.

Taraflara ilişkin dava şartları ikinci başlığı oluşturmaktadır. Bir davadan söz edebilmek için bir hak öznesinin bulunması şarttır. Hak öznesi dava ve taraf ehliyeti koşulları irdelenerek belirlenmektedir. Dava şartları ayrımında üçüncü başlık ise dava

---

[102] Mustafa Reşit BELGESAY, **Dava Teorisi**, İstanbul Üniversitesi Yayınları No. 208, İstanbul, (1943), s. 6 vd.

[103] Özcan ATALAY, "Dava Şartı", **Ankara Barosu Dergisi,** S. 6, (1980), s. 686.

konusuna ilişkin dava şartlarıdır. Hak öznesinin menfaati, hukuki yarar kavramları bu başlık altında incelenen kavramlardır.

Dava şartları hakkında yaptığımız bu kısa girişten sonra, dava şartlarının bireysel başvuru usulündeki görünümü olan kabul edilebilirlik ölçütlerini açıklamaya çalışacağız.

A. Kavram Olarak Kabul Edilebilirlik İncelemesi

İngilizce'deki "*admissibility*" sözcüğünün Türkçe karşılığı olan "kabul edilebilirlik" sözcüğü, kavram olarak kabul edilmeye elverişli olmak, bir talebi ya da gerekliliği karşılamaya yeterli olmak[104] anlamına gelmektedir. Kabul edilebilirlik kavramı hukuki terim olarak karşılığını dava şartlarının tanımında bulmaktadır.

Yargılama hukukunun örneklerine baktığımızda iki aşamalı bir usul göze çarpmaktadır. Örneğin Türkiye'de hukuk usulünde; bir davanın esasının incelenmesi aşamasına geçilmeden önce davada aranan asgari koşullar bulunmaktadır. Bu koşullar davaların basit, çabuk ve ekonomik olarak sonuçlanması bakımından önem arz etmektedir. Kısaca dava şartları[105] olarak adlandırılan bu koşullar bir mahkemenin davanın esası hakkında karar verebilmesi için varlığı ya da yokluğu aranan hallerdir[106].

---

[104] American Heritage, Dictionary of the English Language, Fifth Edition, Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company, (2011), http://www.thefreedictionary.com/admissibility , e.t.: 25.06.2015.

[105] Pozitif hukukumuzda dava şartları ilk kez Hukuk Muhakemeleri Kanunu 114. ve 115. maddelerde düzenleme alanı bulmuştur. Hakan PEKCANITEZ, Oğuz ATALAY, Muhammet ÖZEKES, **Medeni Usul Hukuku Temel Bilgiler,** 6. Bası, Yetkin Yay., Ankara, (2013), s. 178.

[106] Baki KURU, Ramazan ARSLAN, Ejder YILMAZ, **Medeni Usul Hukuku,** 6100 sayılı HMK'na Göre Yeniden Yazılmış 25. Baskı, Yetkin Yay., Ankara, (2014), s.244 vd.

Ayrıca Medeni Usul Hukukunda 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu[107]'nun (HMK'nın) getirdiği yeniliklerden biri olan "ön inceleme[108]" aşaması ile yargılama için gerekli hazırlığı yapmak ve uyuşmazlığın çözümüne doğru seri adımlarla ulaşmak amaçlanmıştır. Ön inceleme aşaması tamamlanmadan ve gerekli kararlar alınmadan tahkikat aşamasına geçilememektedir. Bu aşamada mahkemeler öncelikle dava şartlarını incelemektedir.

Aynı şekilde İdari Yargılama Usul Hukukunda 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'nun 14. maddesinin 3. fikrasında düzenleme alanı bulan "ilk inceleme"[109] şartları da tıpkı medeni usul hukukundaki dava şartları gibi, davanın esasına girilmeden önce davada bazı koşulların var olup olmadığının tespit edildiği aşamadır. Söz konusu şartların yokluğu durumunda ne yapılacağı aynı kanunun 15. maddesinde düzenlenmiştir.

Türk Anayasa Mahkemesi'nin anayasaya aykırı olduğu iddia edilen bir kuralı inceleyebilmesi için iki yöntem söz konusudur. Anayasa yargısındaki bu iki yöntem iptal davası ve itiraz yolu mekanizmalarıdır. Söz konusu mekanizmalar incelendiğinde Anayasa Mahkemesinin bir dava hakkında Anayasa'ya aykırılık yahut uygunluk kararı verebilmesi için "usul ve kanun hükümlerine uygun" olarak açılmış bir dava yahut başvuru gerekmektedir[110]. Bir davanın yahut başvurunun esastan incelenebilmesi için

---

[107] Kanun metni için Bkz. http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6100.pdf , e.t.: 20.02.2015.

[108] Kanunun 137. ila 142. maddeleri arasında düzenlenmektedir.

[109] Kanun metni için bkz. http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2577.pdf , e.t.: 23.02.2015.

[110] Şahnaz GEREK, Ali Rıza AYDIN, "İptal Davaları ve İtiraz Başvurularında Usulün Anayasal Denetime Etkisi", **Anayasa Yargısı İncelemeleri -1-** içinde, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, (2006), s. 331.

öncelikle davanın açılmasının ya da başvurunun yapılmasının usulüne uygun olarak yapılıp yapılmadığı incelenmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere Anayasa Mahkemesi önüne gelen davaları ya da başvuruları incelerken iki aşamalı olarak karar vermektedir. Bu iki aşama ilk inceleme ve esas incelemesi aşamalarıdır[111].

Türkiye'den örneklerini yukarıda belirttiğimiz yargılama usulü hukukunda var olan bu iki aşamalı inceleme bireysel başvuru mekanizması için de geçerli kılınmıştır. Medeni usul hukukunda "ön inceleme", idari yargılama usulü hukukunda ve anayasa yargısında "ilk inceleme" aşaması olarak karşımıza çıkan iki aşamalı yargılama usulünün ilk basamağı, bireysel başvuru yolunda "kabul edilebilirlik (*admissibility)* incelemesi" adını almıştır.

B. Yöntem Olarak Kabul Edilebilirlik İncelemesi

Bireysel başvuru mekanizmalarını incelediğimizde karşımıza çıkan iki aşamalı yargılama usulünün birinci basamağını davanın esastan incelenmesi aşamasına geçilmeden önce gerçekleşen kabul edilebilirlik incelemesi aşaması oluşturmaktadır. Bu aşamada başvurularda, başvuruların hem yöntemsel hem de içeriksel olarak incelenmesine yardımcı olan "kabul edilebilirlik ölçütleri" olarak adlandırdığımız bir takım şartlar aranmaktadır. Bu şartların yöntemsel incelemeye ilişkin olanları

---

[111] Selin ESEN, **İptal Davası ve İtiraz Yolunda Anayasa Mahkemesi'nin Yaptığı İlk İnceleme**, Yüksek Lisans Tezi, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları No: 16, Ankara, (1995), s. 10; Ali KARAGÜLMEZ, "İptal Davaları ve İtiraz Başvurularında İlk İnceleme Aşaması", **Anayasa Yargısı İncelemeleri -1-** içinde, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, (2006), s. 192.

"bireysel başvurunun şekli şartlarını, içeriksel incelemeye ilişkin olanları ise "kabul edilebilirliğin maddi şartlarını oluşturmaktadır[112].

Bireysel başvurunun şekli şartları daha çok başvuru dilekçesinde yer alması beklenen; başvurucunun kimlik bilgileri, vatandaşlık bilgileri, mesleki bilgiler gibi başvurucunun kimliğinin tespitine yönelik bilgilerdir. Bu şartlar başvurunun; bireysel başvurularda aranan "başvurunun yazılı olması", "başvurunun anonim olmaması", "süre kuralı" gibi kabul edilebilirlik ölçütlerini taşıyor olması açısından önemlidir.

Bireysel başvuruda aranan maddi şartlar ise; "başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olmaması", "etkili iç hukuk yollarının tüketilmiş olması", "başvurunun hakkın kötüye kullanımı niteliği taşımaması", "başvurucunun önemli bir zarar uğramış olması" gibi daha içeriğe yönelik ve esas incelemesi ile bağlantılı ölçütlerdir.

Bir başvuru bütün kabul edilebilirlik koşullarını birlikte taşıdığı takdirde, her yargılamada olduğu gibi esas(karar) aşamasına geçilir.

Kabul edilebilirlik ölçütleri bireysel başvuru mekanizmasında insan haklarının korunması amacının etkili bir biçimde gerçekleştirilebilmesi bakımından önem arz etmektedir. Öyle ki bazı ölçütler bakımından; başvuruların kabul edilebilirlik incelemesi aşamasında reddedilmesi, başvurunun esastan reddedilmesine yakın sonuçlar içermektedir. Bu şekilde reddedilen bir başvuru düzeltilememekte, tamamlanamamakta veya değiştirilememektedir[113].

---

[112] KARAMAN, (2013), s. 221.

[113] PINZON, (2000-2001), s. 369.

Kabul edilebilirlik incelemesi aşamasının, usûlî bir prosedür olarak kabul edilmesine rağmen, bazı kabul edilebilirlik ölçütlerinin, yetkili denetim organları tarafından, hakların etkin biçimde korunması amacına hizmet edecek şekilde esnek yorumlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Zira bu aşamada verilen bir karar, başvuruların esastan incelenmelerinin önüne geçebilmektir. Bu durum ise bireysel başvuru mekanizmasının asıl anlam ve amacı ile ters düşmektir.

Çalışmamızın bu bölümünde, kabul edilebilirlik ölçütlerinden denetim organlarının yorumları ile şekillenmiş olan ölçütler ön plana alınarak bir değerlendirme yapılması planlanmaktadır. Bu yüzden öncelikle bireysel başvuruları kabul eden BM, Avrupa, Amerika ve Afrika sistemlerinde kabul edilebilirlik incelemesini gerçekleştiren organlara değineceğiz. Daha sonra bu sistemlerin başvurularda aradığı kabul edilebilirlik ölçütlerini tespit edip, sistemlerin bu şartlara yüklediği anlamları örnek davalar ve kararlar üzerinden açıklamaya çalışacağız.

II. KABUL EDİLEBİLİRLİK İNCELEMESİNİ GERÇEKLEŞTİREN ORGANLAR

A. BM Sistemi İçerisindeki İnsan Hakları Koruma Mekanizmalarında Kabul Edilebilirlik İncelemesini Gerçekleştiren Organlar

BM sistemi içerisinde, Avrupa İnsan Hakları Hukuku, Amerikalılar-arası İnsan Hakları sistemi ya da Afrika Birliği sistemlerinde olduğu gibi yargısal nitelikli bir İnsan Hakları Mahkemesi bulunmamakla birlikte, insan haklarını koruma görevini

etkin olarak gerçekleştiren yargısal benzeri veya idari nitelikli birçok mekanizma bulunmaktadır. Örneğin; İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, BM Sisteminde çeşitli insan hakları denetleme mekanizmalarını desteklemek için çalışmaktadır. BM Şartında öngörülen "şart temelli mekanizmalar" ve BM bünyesindeki uluslararası insan hakları sözleşmelerinin kurduğu "sözleşme temelli mekanizmalar" taraf devletlerin bahse konu olan sözleşmelere uygun hareket etmelerini sağlamaktadır[114]. İnsan hakları koruma mekanizmalarının sözleşme temelli denetim organları yargısal benzeri nitelikli komitelerdir[115]. Bireysel başvurular bu komitelere yapılmakta ve kabul edilebilirlik incelemesi komiteler tarafından gerçekleştirilmektedir. Cebri Kaybolmalara İlişkin Sözleşme ile birlikte 9 Temel Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmesi'nin uygulanmasını denetleyen, denetledikleri sözleşmelerin hükümleri ile uyumlu olarak kurulmuş, bağımsız uzmanlardan oluşan 9 adet komite mevcuttur[116]. Bu komitelerin 8'i halihazırda bireysel başvuruları kabul etmektedir.

1. İnsan Hakları Komitesi: Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin (1966) 9. maddesine uygun olarak 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe giren ek ihtiyari protokol ile Komiteye, Sözleşmede yer alan hakların ihlalinden mağdur olduğunu iddia eden bireylerden gelen şikâyetleri alma ve değerlendirme yetkisi tanınmıştır.

Ek İhtiyari Protokolün 1. maddesi uyarınca; **"**Bu Protokole Taraf haline gelen Sözleşmeye Taraf bir Devlet, kendi egemenlik yetkisine tabi bulunan ve Sözleşmede

---

[114] Bkz. BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği resmi internet sitesi: http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/Pages/HumanRightsBodies.aspx, e.t.: 30.01.2015.

[115] GEMALMAZ, (2012), s. 392.

[116] Bkz. http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/Pages/TreatyBodies.aspx, e.t.: 30.01.2015.

düzenlenen haklarının bu Taraf Devlet tarafından ihlal edildiğini iddia eden bireylerin yapacağı şikâyetleri Komitenin alma ve değerlendirme yetkisini tanır. Komite, Sözleşmeye Taraf olup da bu Protokole taraf olmayan bir Devlet hakkında yapılan şikâyetleri alamaz[117]."

Başvurular Komitenin bütün üyelerince, kamuya kapalı toplantılarda incelenir. Komitenin verdiği kabul edilmezlik kararları da dâhil tüm kararları yayımlanmaktadır.

Komite uygulamada bireysel başvurunun kabul edilebilirlik incelemesini yapmak üzere bir çalışma grubu oluşturmakta veya bir "özel raportör" görevlendirebilmektedir. Bu özel raportör aynı zamanda bireysel başvurular sonucu verilen kararların Devletler nezdindeki gelişimini takip etmekte ve Komiteyi haberdar etmektedir. Bu uygulamanın hukuki dayanağı İnsan Hakları Komitesi'nin Usul Kurallarında yer almaktadır.

2. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin (1966) 10 Aralık 2008'de kabul edilen, 2009'da yürürlüğe giren ek ihtiyari protokolünün 2. maddesinde belirtildiği üzere bireylerden gelen başvuruları kabul etmektedir[118]. Söz konusu Ek Protokolün 3.

---

[117] 5 Ağustos 2006 tarihli 26250 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 2006/10692 sayılı karar: Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye Ek İhtiyari Protokol metni, 1. Madde, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/08/20060805-1.htm , e.t.: 23.03.2015.

[118] Genel Kurulun 10 Aralık 2008 tarihli 63/117 sayılı kararı, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye Ek Protokol (*Optional Protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, The General Assembly adopted resolution A/RES/63/117*) Madde 2 "Communications", http://humanrights.maltepe.edu.tr/sites/default/files/files/ICESCR_OPP.pdf , e.t.: 23.03.2015.

maddesi ise Komitenin aynı zamanda kabul edilebilirlik incelemesini gerçekleştirdiğini düzenlemektedir[119].

3. Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi: Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nin (1965) 14. Maddesi uyarınca Komite bireysel başvuruları kabul etmektedir[120].

4. Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi: Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (1979) ve ek ihtiyari protokolleri (1999) çerçevesinde denetleme görevi yürüten Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi, üç yöntemle bu denetim görevini yerine getirmektedir. Bunlar "rapor sunma", "bireysel başvuru" ve "soruşturma" yollarıdır. Bireysel başvuru ve soruşturma mekanizmaları Sözleşmenin kabul edilişinden tam yirmi yıl sonra, 06.10.1999 tarihli Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi Ek Protokolü ile sisteme kazandırılmıştır.

22.12.2000 tarihinde yürürlüğe giren Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi Ek Protokolünün 17. maddesi uyarınca, bu Protokole çekince konulamamaktadır. Dolayısıyla söz konusu protokolün 2. maddesinde düzenleme

---

[119] Genel Kurulun 10 Aralık 2008 tarihli 63/117 sayılı kararı, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmeye Ek Protokol, Madde 3 "Admissibility", http://humanrights.maltepe.edu.tr/sites/default/files/files/ICESCR_OPP.pdf , e.t.: 23.03.2015.

[120] Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme için bkz http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CERD.aspx , e.t.: 10.05.2015.

alanı bulan bireysel başvuru yolu Protokole taraf olan devletler bakımından zorunlu bir usul haline gelmektedir[121].

5. İşkencenin Önlenmesi Komitesi: İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşmenin (1984) uygulanmasını denetlemek üzere Sözleşmenin 17. Maddesi uyarınca kurulmuş olan İşkencenin Önlenmesi Komitesi, 1988'de faaliyete geçmiştir. 10 bağımsız uzmandan oluşan Komite, Sözleşme'de kendine verilen görevleri yerine getirmektedir. Devlet raporlarının incelenmesi (m. 19), gizli araştırma usulüyle olguların tespiti (m. 20), devletlerarası şikâyetlerin değerlendirilmesi (m. 21) ve bireysel başvuruların ele alınması (m. 22) gibi yöntemler Sözleşmece Komiteye tanınmış görevler arasında yer almaktadır[122].

Bireysel başvuruların kabul edilebilirlik incelemesini yapmak için Komite, üyelerinden birini raportör olarak görevlendirebilmektedir. Bu raportör, başvurucu ve Devlet arasındaki kabul edilebilirliğe ilişkin yazışmaları (Devletin cevabı-başvurucunun cevabı) takip ettikten sonra durumu Komiteye bildirir. Kabul edilebilirlikle ilgili nihai kararı Komite vermektedir[123].

---

[121] Gülay ARSLAN, "Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme (Öngörülen Haklar ve Öngörülen Usuller)", **İÜHFM,** C. LXIL(111), S. 1-2, (2004), s. 4.

[122] Cüneyd ER, "İşkenceye Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi", **TBB Dergisi**, S. 60, (2005), s. 180 vd.

[123] *Ibid.*

6. Çocuk Hakları Komitesi: 19 Kasım 2011 de kabul edilen 14 Şubat 2014'te yürürlüğe giren Çocuk Hakları Sözleşmesinin Başvuru Usulüne İlişkin 3. Ek Protokolünün 5. maddesi uyarınca bireysel başvuruları kabul etme yetkisi Çocuk Hakları Komitesindedir[124]. Söz konusu Protokolün 7. Maddesinde kabul edilebilirlik ölçütleri düzenlenmiştir 7. madde ve devamındaki düzenlemelerden anlaşılacağı üzere kabul edilebilirlik incelemesini de Çocuk Hakları Komitesi yerine getirmektedir.

7. Engelli Kişilerin Hakları Komitesi: Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi Ek Protokolünün 1. maddesi uyarınca Engelli Kişilerin Hakları Komitesi bireysel başvuruları almaya ve 2. maddesi uyarınca da başvuruların kabul edilebilirliğe ilişkin değerlendirmelerini yapmaya yetkili kılınmıştır[125].

8. Cebri Kaybolmalar Komitesi: Cebri Kaybolmalara İlişkin Sözleşmenin 31. maddesinde düzenlenen Komite'nin bireysel başvuruları kabul etme yetkisi diğer tüm BM sözleşmelerinde olduğu gibi Sözleşmeye yahut Protokole taraf devletin Komitenin yetkisini tanımasına bağlanmıştır[126].

9. Göçmen İşçiler Komitesi: Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşmenin (1990) uygulanmasını denetlemektedir.

---

[124] Çocuk Hakları Sözleşmesine Ek 3. Protokolün Türkçe metni için bkz. https://www2.tbmm.gov.tr/d24/1/1-0826.pdf , e.t.: 06.05.2015.

[125] Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi Ek Protokol metni için bkz., http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/OptionalProtocolRightsPersonsWithDisabilities.aspx , (e.t.: 06.05.2015).

[126] Cebri Kaybolmalara İlişkin Sözleşme metni için bkz., http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CED/Pages/ConventionCED.aspx, e.t.: 23.03.2015.

Sözleşmenin 77. maddesi uyarınca Komite'nin bireysel başvuruları kabul etme ve değerlendirme yetkisi vardır. 77. maddenin 2. fikrasında Komite'nin kabul edilemezlik kararı verebileceği durumlar açıklanmış ve başvuruların kabul edilebilirlik incelemesini Komite'nin gerçekleştireceğine dair vurgu yapılmıştır[127]. Ancak bu hükümler henüz uygulanabilirlik kazanmamıştır[128].

B. Avrupa İnsan Hakları Sistemi İçerisinde Kabul Edilebilirlik İncelemesini Gerçekleştiren Organ

Avrupa İnsan Hakları Sistemi, 1953'te AİHS'nin yürürlüğe girmesinden sonra yaklaşık 25 yıl boyunca insan haklarını koruyan tek sözleşme temelli bölgesel sistemdi[129]. Kendinden sonra oluşturulan sistemlere hem kurumsal açıdan hem insan haklarının korunması açısından örnek teşkil etmiştir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11 No'lu Protokolün kabulünden önceki ilk şeklinde kabul edilebilirlik incelemesini gerçekleştiren iki organ, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Avrupa

---

[127] Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşmenin metni için bkz., http://www2.ohchr.org/english/bodies/cmw/cmw.htm , e.t.: 23.03.2015.

[128] http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/TBPetitions/Pages/HRTBPetitions.aspx , e.t.: 06.05.2015.

[129] Thomas BUERGENTHAL, "The American And European Conventions on Human Rights: Similarities and Differences", (Symposium: The American Convention on Human Rights, Costa Rica, 1979), **The American University Law Review,** C. 30, (1981), s. 156.

İnsan Hakları Divanı[130](Mahkemesi) bulunmaktaydı. Bununla birlikte Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi de bazı aşamalarda bu sürece katılmaktaydı[131].

Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, bireysel başvurularda en önemli rolü üstlenmekteydi. Komisyon'a başvuru, süreci başlatıyor ve kabul edilebilirlik incelemesi yine Komisyon tarafından yapılıyordu. Divan (Mahkeme) ve Bakanlar Komitesi, Komisyon başvuruyu kabul edip, şikâyet edilen devletin söz konusu temel hak ve özgürlüğü ihlal edip etmediği ile ilgili görüşünü içeren raporu Bakanlar Komitesi'ne sunmasından sonra, bireysel başvurunun değerlendirilmesi sürecine katılıyorlardı. Komisyonun kabul edilemezlik kararları kesindi ve bireysel başvuru sürecini sona erdiriyordu. Kabul edilebilirlik kararı verdiği durumlarda Bakanlar Komitesi'ne gönderdiği rapor bağlayıcı değildi. Kesin kararı veren ise Bakanlar Komitesi yahut Divan'dı[132].

AİHS'nin 11. Ek Protokolü Divan ve Komisyonu birleştirmiştir ve dolayısıyla kabul edilebilirlik incelemesi yeknesak bir organ, yani Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) tarafından gerçekleştirilir hale gelmiştir[133].

---

[130] 11. protokolün Türkçe çevirisinde Divan yerine Mahkeme terimi kullanılmıştır. 11. protokol öncesi anlatımlarda geçen Avrupa İnsan Hakları Divanı, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ni karşılamaktadır. Bkz. Şeref GÖZÜBÜYÜK, Feyyaz GÖLCÜKLÜ, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması,** 5. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, (2004), s. 25.

[131] *Ibid.*, s. 24 vd.

[132] GÖZÜBÜYÜK, GÖLCÜKLÜ, (2004), s. 26.

[133] *Ibid.*

Uygulamada AİHM'e ulaşan her başvuru öncelikle Yazı İşleri Müdürlüğü[134]'ne ulaşmaktadır. Yazı İşleri Müdürlüğü başvuruların sınıflandırmasını yaparak başvuruyu uygun birime sevk etmektedir. Açıkça kabul edilebilirlik ölçütlerini taşımadığı görülen başvurular AİHS'nin 14. Ek Protokolü ile uygulamaya girmiş olan Tek Hâkim (*Single Judge*)[135] önüne gönderilmektedir. Tek Hâkim ya kararını bir not üzerinden açıklamaktadır[136] ya da başvuruyu kabul edilebilirlik yönünden reddetmek istemezse incelenmek üzere Komite (*Committee*)[137] ya da Daire (*Chamber*)[138] önüne göndermektedir[139].

14. Protokol ile getirilen yeniliklerden birisi de Komite'nin esas incelemesi yapabilmesidir. Komite, önüne gelen başvurunun kabul edilebilirlik ölçütlerini taşımadığını görürse "kabul edilemezlik kararı (*inadmissibility decision*)" vererek başvuruyu usulden reddedebilmektedir. Komite oy birliği ile karar almaktadır. Oy birliği ile alınan kararlar Büyük Daire (*Grand Chamber*) önüne tekrar incelenmek

---

[134] Mahkeme Yazı İşleri Müdürlüğü, yargılama işleri esnasında Mahkeme'ye idari ve hukuki destek vermekle yükümlü birimdir.

[135] Tek Hakim, Açıkça kabul edilebilirlik şartlarını taşımayan ve açıkça dayanaktan yoksun başvuruları elemek için AİHS'nin 14. Ek Protokolü ile getirilmiş bir birimdir.

[136] Tek Hakim Notu: Yazı İşleri Müdürlüğü hukukçusunun Tek Hakim sorumluluğu ve gözetiminde hazırladığı karar notudur.

[137] AİHM bünyesinde idari bir yapılanma sonucu beş bölüm oluşturulmuştur. Her bölüm için 12 aylık süreyle üç yargıcın görev yaptığı komiteler oluşturulmaktadır.

[138] Mahkeme içerisinde 7 hakimden oluşan 5 daire bulunmaktadır.

[139] Mustafa BAYSAL, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince Başvuruların İncelenme Süreci ve Sürecin Etkin Kılınmasına Yönelik Uygulamalar", **Bireysel Başvuru İnceleme Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi),** Avrupa Konseyi, (2013), s. 21.

üzere götürülemez. Komite'nin bir başvuru üzerinde oy birliğini sağlayamaması üzerine başvuru yedi hakimden oluşan Daireye gönderilir[140].

AİHM uygulamasında, Daireler asıl karar veren birimlerdir. Daire incelemelerinde, daire üyelerinden biri başvuru için raportör olarak görevlendirilmektedir. Raportör, taraflar arasındaki yazışmaları takip etmekte ve gelen raporlar üzerine gözlemlerini bir karar taslağı haline getirerek nihai kararı verebilmesi için Daireye sunmaktadır. Daireler oy çokluğuyla karar vermektedir ve kararları kesin değildir. Taraflardan birinin isteği üzerine üç aylık süre içerisinde başvuru Büyük Daire önüne getirilebilir[141].

Daire incelemesinde "kabul edilemezlik kararı" yahut "kısmi kabul edilemezlik kararı (*partial inadmissibility decision*)" verilebilir[142]. Usulden reddedilen başvuruların hiçbiri için Büyük Daire'ye başvuru yapılamamaktadır[143].

AİHM uygulamasında kabul edilebilirlik incelemesi ve esas incelemesi çoğunlukla birlikte gerçekleştirilmektedir.

---

[140] *Ibid.*, s. 24.

[141] BAYSAL, (2013), s. 25.

[142] Örnek dava için Bkz., AİHM, Şekerci / Türkiye kararı, Başvuru No. 9961/08, (Temmuz 2014).

[143] BAYSAL, (2013), s. 29.

C. Amerikalılar-Arası İnsan Hakları Sistemi İçerisinde Kabul Edilebilirlik İncelemesini Gerçekleştiren Organ

Amerikalılar-arası sistem kurumsal yapı olarak AİHS'nin 11. Protokolden önceki kurumsal yapısı ile benzeşmektedir[144]. Tıpkı eski Avrupa İnsan Hakları Komisyonu gibi Amerikalılar-arası İnsan Hakları Komisyonu da araştırma ve soruşturma güçlerine sahip yargısal benzeri bir ön inceleme kurumudur[145]. Ayrıca bahis konusu iki sistemde de yargılama yapan ve tavsiye kararları veren mahkemeler mevcuttur.

Amerikalılar-arası sistem içerisinde insan haklarının korunması ile ilgili hukuki dayanak sağlayan farklı belgeler bulunmaktadır. Birisi Örgütün Kurucu metni olan Amerikan Devletleri Örgütü Şartı[146] (*Charter of the Organization of American States*), bir diğeri Amerikan İnsan Hak ve Ödevleri Bildirisi[147] (*American Declaration of the Rights and Duties of Man)*, üçüncüsü ise Amerikalılar-arası İnsan Hakları Sözleşmesi[148] (*Inter-American Convention on Human Rights*) dir. Amerikalılar-arası İnsan Hakları Sözleşmesi madde 33 bağlamında sistemin koruma organları

---

[144] David J. PADILLA, "The Inter-American Commission on Human Rights of the Organization of American States: A Case Study", **Am. U. J. Int'l L. & Pol'y**, S. 9, (1993-1994), s. 108.

[145] BUERGENTHAL, (1981), s. 159.

[146] Belge için Bkz. http://www.oas.org/dil/treaties_A41_Charter_of_the_Organization_of_American_States.htm , e.t. 06.05.2015.

[147] Belge için Bkz. http://www.oas.org/en/iachr/mandate/Basics/american-declaration-rights-duties-of-man.pdf , e.t. 06.05.2015.

[148] Belge için bkz. http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.pdf, e.t. 06.05.2015.

Amerikalılar-arası İnsan Hakları Komisyonu[149] ve Amerikalılar-arası İnsan Hakları Mahkemesidir[150]. Amerikalılar-arası sisteme hukuki dayanak sağlayan birden fazla belge olması, sistemi Avrupa sisteminden daha farklı kılmaktadır[151].

Amerikalılar-arası sistemin özerk bir organı olan Komisyon, hem sözleşme[152] hem de şart[153] temelli bir organdır. Ayrıca Komisyonun yetkilerini ayrıntılı olarak düzenleyen bir de Amerikalılar-arası İnsan Hakları Komisyonu Kanunu[154] (*Statute of the Inter-American Commission on Human Rights*) bulunmaktadır. Bütün bu metinlere göre Komisyon, bir taraf devletteki insan hakları ihlallerine ilişkin şikâyetleri incelemek, ülkelerle ilgili insan hakları raporları hazırlamak ve yayımlamak, sözleşmenin daha çok devlet tarafından onaylanmasını sağlamak, Mahkeme önünde bulunmak, anlaşmaların yorumlanmasında danışmanlık yapmak, sözleşmelerde değişiklik önerileri yapmak gibi birçok yetkiye sahiptir. Davaların Mahkeme önüne getirilmesine ilişkin Sözleşme'de yapılan düzenleme ile birlikte,

---

[149] Fernando VOLIO, "Inter-American Commission on Human Rights", (The Symposium: The American Convention on Human Rights), **American University Law Review,** C. 30, (1980-1981), s. 67.

[150] Cecilia MEDINA, "The Inter-American Commission on Human Rights and the Inter-American Court of Human Rights: Reflections on a Joint Venture", **Human Rights Quarterly**, C. 12, S. 4, (1990), s. 439.

[151] PINZON, (2000-2001), s. 370.

[152] Amerikalılar-arası İnsan Hakları Sözleşmesi 33. madde, http://www.oas.org/dil/treaties_B-32_American_Convention_on_Human_Rights.htm , e.t.: 06.05.2015.

[153] Amerikalılar-arası Devletler Örgütü Şartı madde 106, http://www.oas.org/dil/treaties_A-41_Charter_of_the_Organization_of_American_States.htm , e.t.: 06.05.2015.

[154] Söz konusu Komisyon Kanunu için bkz. http://www.oas.org/en/iachr/mandate/Basics/statuteiachr.asp , e.t.: 06.05.2015.

Komisyonun gerçekleştirmiş olduğu görevler arasında bireysel başvuruların önemi artmıştır[155].

Amerikalılar-arası Devletler Örgütü Şartı madde 106'da Amerikalılar-arası İnsan Hakları Sözleşmesi'ne yapılan gönderme uyarınca Komisyon, Sözleşme'nin 44. maddesinde düzenlendiği üzere bireysel başvuruları kabul etme yetkisine sahiptir. 44. ve 47. maddeler arasında Komisyonun kabul edilebilirlik incelemesini gerçekleştirme yetkisi açık bir şekilde düzenlenmektedir[156].

Sözleşme'nin 61. maddesinde yalnızca bir Taraf Devletin yahut Komisyonun Mahkeme'de dava açma yetkisi olduğu düzenlenmiştir. Bireyler doğrudan Mahkeme'ye başvuru hakkına sahip değillerdir. Ayrıca Mahkeme'nin bir davayı görebilmesi için 48-50. maddeleri arasındaki prosedürün tamamlanmış olması gerektiği belirtilmektedir[157]. Sözleşmenin 48. maddesinin 1. fıkrasının a bendinde Komisyonun başvuruları "kabul edilebilir" bulmasından sonraki prosedür ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Sonuç olarak bireysel başvuruların kabul edilebilirlik incelemesini Komisyon tek başına gerçekleştirmektedir. Avrupa insan hakları sisteminin günümüzde geldiği noktanın tersine Amerikalılar-arası sistemde ve Afrika

---

[155] Volkan ASLAN, "Amerikalılar arası İnsan Hakları Sistemi", **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** C. 3, S. 2, (2012), s. 275.

[156] Amerikalılar-arası İnsan Hakları Sözleşmesi 44-47. maddeler arası.

[157] Amerikalılar-arası İnsan Hakları Sözleşmesi 61. Madde.

Birliği sistemlerinde mahkemelerde doğrudan dava açılamayıp komisyonlara başvurulması zorunluluğu, komisyonları davalarda baş aktör haline getirmektedir[158].

Ayrıca Amerikalılar-arası İnsan Hakları Komisyonunun, Amerikalılar-arası İnsan Hakları Sözleşmesine taraf olmayan, ve fakat Örgüt Şartı ve Komisyon Kanunu ile uyumlu olarak Örgüt üyesi olan devletlerle ilgili, Amerikan Bildirisi'nin ihlal edildiğine ilişkin bildirimleri inceleme yetkisi de bulunmaktadır[159]. Amerikalılar-arası İnsan Hakları Sözleşmesine taraf bir devlet Amerikalılar-arası İnsan Hakları Komisyonunun bireysel başvuruları kabul etme yetkisini doğrudan kabul etmiş sayılmaktadır[160].

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi gibi Amerikan Bildirisi de aslında hukuken bağlayıcı olacak şekilde düzenlenmemiştir. Ancak Amerikalılar-arası Devletler Örgütü Şartı'ndaki insan haklarına ilişkin hükümlerle beraber bildiri, dolaylı bir şekilde Örgüt üyesi devletler açısından hukuken bağlayıcılık kazanmıştır. Özellikle 1967 Buenos Aires Protokolü ile Şartta yapılan değişikliklerle, bu durum açık olarak görülmüştür. Ayrıca Komisyon Kanununun 2. maddesinde insan haklarının, Bildiride belirtilenler olarak anlaşılması gerektiğinin vurgulanması, Bildiriyi de önemli bir normatif belge haline getirmektedir. Böylelikle, bireysel başvuru mekanizması açısından sözleşmeden ayrı ve bağımsız olarak Bildirideki hakların ihlalinin ileri

---

158 Carlos Alberto DUNSHEE DE ABRANCHES, "Inter-American Court of Human Rights", (The Symposium: The American Convention on Human Rights), **American University Law Review**, C. 30, (1980-1981), s. 84.

159 *Ibid.*

160 Jorge Luis DELGADO, "The Inter-American Court of Human Rights", **ILSA Journal of International & Comparative Law**, C. 5, (1999), s. 541.

sürülebilmesi söz konusu olabilmektedir. Bu bağlamda Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Sözleşmeye taraf olmamalarına rağmen; Kanada Örgüt'e üye olduğu için ve ABD zamanında bildiriye imza attığı için Amerikalılar-arası İnsan Hakları Komisyonu, her iki ülke aleyhine yapılan bireysel başvuruları dinleme yetkisine sahiptir[161].

2009 yılında Komisyonun Çalışma Usulü Kurallarında gerçekleşen ve 2013'de Amerikalılar-arası İnsan Hakları Sözleşmesinin 35. Maddesine eklenen değişiklik sonrasında, kabul edilebilirlik incelemesi, Çalışma Grupları tarafından gerçekleştirilmektedir. 3 ya da daha fazla Komisyonerin oluşturduğu Çalışma Grupları, Komisyon oturumları arasında kabul edilebilirlik üzerine çalışmakta ve Genel Kurula tavsiyelerde bulunmaktadır[162].

D. Afrika Birliği Sistemi İçerisinde Kabul Edilebilirlik İncelemesini Gerçekleştiren Organ

Afrika Birliği Örgütü, 32 bağımsız Afrika Devleti'nin bir araya gelerek oluşturduğu bir örgüttü[163]. Bu örgüt daha sonra Sirte Bildirisi (*The Sirte Decleration*)[164] ile Avrupa Birliği'nden model alınmış olan Afrika Birliği (*African*

---

[161] *Ibid.*; Amerikalılar-arası İnsan Hakları Sözleşmesi II. Kısım 6. Bölüm 33. Madde.

[162] Dinah SHELTON, "The Rules and the Reality of Petition Procedures in the Inter-American Human Rights System", **The Future of the Inter-American Human Rights System,** Working Paper, S. 2, (2014), s. 19.

[163] Ayrıntılı bilgi için bkz. T.O. ELIAS, "The Charter of the Organization of African Unity", **The American Journal of International Law**, C. 59, S. 2, (1965), s. 246.

[164] Sirte Bildirisi için bkz. http://www.issafrica.org/uploads/SUMDECLUNREF.PDF , e.t.: 07.05.2015.

Union) 'ne dönüştürülmüştür[165]. Afrika Birliği içerisinde insan haklarının korunması açısından en önemli korumayı İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Şartı sağlamaktadır. Şartın öne çıkan özelliği, bireysel hakların yanında kollektif haklara[166] da yer vermiş olmasıdır[167].

Afrika Birliği sisteminde de Amerikalılar-arası sistemde olduğu gibi, İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Mahkemesine doğrudan dava açılamayıp, İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Komisyonuna başvurulması zorunluluğu bulunmaktadır. İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Şartı madde 56'da, İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Komisyonunun bireysel başvuruları kabul etme ve inceleme yetkisi düzenlenmektedir[168]. Komisyon gelen başvuruların kabul edilebilirlik incelemesini de yerine getirmektedir.

1998 yılında kabul edilen ve 2004 yılında yürürlüğe giren Afrika İnsanların ve Halkların Hakları Mahkemesi Kurulmasına Dair Ek Protokol (*Protocol to the African Charter on Human and Peoples` Rights on the Establishment of an African Court on Human and Peoples` Rights*)[169] ile, Afrika Birliği sistemi içerisinde insan haklarının

---

[165] U. O. UMOZURİKE, "The African Charter on Human and Peoples' Rights: Suggestions for More Effectiveness", **Annual Survey of International & Comparative Law,** C. 13, S. 1, (2010), s. 180.

[166] İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Şartı madde 21/4 ve 22/2.

[167] U.O. UMOZURIKE, "The African Charter on Human and Peoples' Rights", **The American Journal of International Law,** C. 77, S. 4, (1983), s. 904.

[168] İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Şartı için bkz. http://www.achpr.org/files/instruments/achpr/banjul_charter.pdf , e.t.: 06. 05. 2015.

[169] İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Şartı için Ek Protokol metni için bkz. http://www.achpr.org/files/instruments/court-establishment/achpr_instr_proto_court_eng.pdf , e.t.: 07.05.2015.

korunmasına yargısal bir boyut kazandırılmıştır. Protokolün 2. maddesi uyarınca Mahkeme, Komisyonu tamamlayıcı bir unsur olarak düzenlenmiştir. İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Şartının Ek Protokolünün 3. Maddesi, İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Mahkemesinin yetkilerini yalnızca Şartın uygulanması ve yorumlanması ile sınırlı tutmayıp Protokolün ve/veya taraf devletin imzalamış olduğu herhangi bir insan hakları belgesinin uygulanması ve yorumlanmasını da kapsayacak şekilde genişletmiştir.

İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Şartı Ek Protokolünün 5. maddesi uyarınca; (a) Komisyon; (b) Komisyona başvuru yapmış bir taraf devlet; (c) aleyhine Komisyona başvuru yapılmış olan taraf devlet; (d) vatandaşı bir "insan hakkı ihlali" mağduru olan bir taraf devlet ve/veya (e) Afrikalı Hükümetlerarası Örgütler Mahkeme'ye doğrudan başvuru yapabilmektedir. İlgili devletin Mahkemenin bu konudaki yetkisini tanıması durumunda bireyler ya da hükümet dışı örgütler de Mahkeme'ye doğrudan başvuru yapabilmektedir[170]. Mahkeme, bireylerin ve hükümet dışı örgütlerin başvurularını kabul etmeden önce Komisyonun görüşünü almaktadır[171]. Ayrıca Mahkeme söz konusu başvurular bakımından İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Şartı madde 56 uyarınca kabul edilebilirlik incelemesini gerçekleştirebilmektedir[172]. Mahkeme, gerçekleştirdiği kabul edilebilirlik incelemesi sonucunda ya davanın esas incelemesini yapmakta yahut başvuruları Komisyona sevk etmektedir[173].

---

[170] İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Şartı Ek Protokol madde 5/3.

[171] İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Şartı Ek Protokol madde 6/1.

[172] İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Şartı Ek Protokol madde 6/2.

[173] İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Şartı Ek Protokol madde 6/3.

Afrika Birliği içerisinde bireysel başvuruların doğrudan Mahkeme'ye yapılabildiği sınırlı durumlar dışında, kabul edilebilirlik incelemesi İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Komisyonu tarafından gerçekleştirilmektedir. Doğrudan Mahkeme'ye yapılabilen başvurularda ise kabul edilebilirlik incelemesini Mahkeme gerçekleştirmektedir.

Tablo 1: Bireysel başvuruları kabul eden uluslararası örgütlerin kabul edilebilirlik incelemesini gerçekleştiren organları

Denetim Mekanizmasının Yer Aldığı Uluslararası Örgüt	**Kaynak Sözleşme**	**Bireysel Başvurularda Kabul Edilebilirlik İncelemesini Gerçekleştiren Organ**
BM	Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme 1. Ek Protokolü	İnsan Hakları Komitesi
BM	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi
BM	Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme	Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi

BM	Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Ek Protokolü	Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi
BM	İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme	İşkencenin Önlenmesi Komitesi
BM	Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin Başvuru Usulüne İlişkin 3. Ek Protokolü	Çocuk Hakları Komitesi
BM	Tüm Kişilerin Cebri Kaybolmalardan Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme	Cebri Kaybolmalar Komitesi

BM	Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin Uluslararası Sözleşme	Engelli Kişilerin Hakları Komitesi
BM	Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme	Göçmen İşçiler Komitesi
Avrupa Konseyi	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
Amerikan Devletleri Örgütü	Amerikalılar-arası İnsan Hakları Sözleşmesi	Amerikalılar-arası İnsan Hakları Komisyonu
Afrika Birliği	İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Şartı	İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Komisyonu İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Mahkemesi

III. BİREYSEL BAŞVURUYU DÜZENLEYEN ULUSLARARASI SÖZLEŞMELERDE KABUL EDİLEBİLİRLİK ÖLÇÜTLERİ

A. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmelerinde Kabul Edilebilirlik Ölçütleri

BM sistemi içerisinde bireysel başvuruların, kabul edilmeye başlandığı ilk dönemlerde, Avrupa insan hakları sistemine oranla daha az etkin oldukları gözlemlenmekteydi. Bunun sebebi Komitelerin, başvuruların büyük çoğunluğunu kolaylıkla 'kabul edilemez' bulması, başvuruların 'kabul edilebilirliği' hakkında karar verilmesi oldukça uzun sürmesi ve 'kabul edilebilir' bulunsalar bile çoğu durumda, başvuruya konu olan ihlal iddialarına ilişkin ileri sürülen olay ve durumların araştırılması gereğinin tam olarak yerine getirilememesiydi[174].

Bireysel başvuru sistemi, devletlerin dönemlik rapor vermesi yönteminden daha somut, şikâyetlerin daha ayrıntılı incelenebilir olduğu ve olayların daha yakından izlenebildiği bir mekanizmadır. Dolayısıyla Komiteler gün geçtikçe bireysel başvuru yöntemini daha etkili bir şekilde kullanmaya başlamışlardır[175]. 2014 yılında Çocuk Hakları Sözleşmesinin Başvuru Usulüne İlişkin 3. Ek Protokolünün yürürlüğe girmesi ve Çocuk Hakları Komitesi'nin bireysel başvuruları kabul etmeye başlaması ile

---

[174] Bülent ALGAN, Refik TİRYAKİ, "Uluslararası Hukuk Açısından Uluslararası Organizasyonlar ve İnsan Haklarının Korunması: Birleşmiş Milletler Örneği", **Avrasya Dosyası BM Özel**, C. 8, S. 1, (2002), s. 124.

[175] ALGAN, TİRYAKİ, (2002), s. 125.

sayıları sekize ulaşan, bireysel başvuruları uygulamaya geçiren sözleşmeler, bu yolun yaygınlaşmış ve etkili bir yöntem olduğuna kanıt olarak gösterilebilir.

BM insan hakları sözleşmelerine bakıldığında Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme hariç hepsinin uygulamada bireysel başvuruları kabul ettiği ve Komitelerinin kabul edilebilirlik incelemesini yerine getirdiği görülmektedir. Sözleşmeler ve Komitelerin Usul Kuralları birlikte değerlendirildiğinde bireysel başvurularda aranan kabul edilebilirlik ölçütlerinin büyük oranda benzerlik taşıdığı göze çarpmaktadır. Dolayısıyla biz bu başlık altında aralarındaki farklılıklara da değinerek BM Komitelerince başvurularda aranan kabul edilebilirlik ölçütlerini değerlendireceğiz.

Komitelere gelen bireysel başvuruların esastan incelenebilmesinin önkoşulu, başvuruların kabul edilebilir bulunmasıdır. Genel olarak bakıldığında BM Komitelerine bireysel başvuruda bulunabilmek için, BM sözleşmelerinden birinin koruması altındaki bir hakkının ihlal edildiğini dolayısıyla mağdur olduğunu ileri süren birey, söz konusu sözleşmenin tarafı olan bir devlete karşı başvuruda bulunabilecektir.

Bu durumda bir devletin taraf devlet sayılabilmesi için; Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme; Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme; Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme; Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Çocuk Haklarına Dair Sözleşme bakımından Sözleşmelerin ilgili ek protokollerini imzalamış ve kabul etmiş olması gerekmektedir. Her Türlü Irk

Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme; İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme; Tüm Kişilerin Cebri Kaybolmalardan Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme bakımından ise Sözleşmelerin Komitenin bireysel başvuru yetkisini düzenleyen hükümlerini tanıdıklarına dair bildirimde bulunması gerekmektedir[176].

BM İnsan Hakları Sözleşmelerinin hepsinde bireysel başvuruyu düzenleyen ilk maddeler taraf devlet olma şartını açıklamaktadır[177]. Ve bu maddelerin devamında hangi hakların koruma altına alındığı konusuna değinilmektedir. Sözleşmelerde yahut ek protokollerinde koruma altına alınmış haklardan herhangi birinin[178] ihlali gerekçesiyle mağdur olduğunu ileri süren, taraf devletin yargılama yetkisi altında bulunan bireyler ya da birey gruplarınca yahut onlar namına yapılan başvurular Komitelerce kabul edilmektedir.

---

[176] Bkz. http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/TBPetitions/Pages/HRTBPetitions.aspx , e.t.: 08.05.2015.

[177] Örneğin Bkz. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin 1. Ek Protokolünün 1. Maddesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin Ek Protokolünün 1. Maddesi, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi Ek Protokolünün 1. Maddesi, İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşmeye taraf bir devletin, Sözleşmenin 22. Maddesi vd.

[178] Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin 1. Ek Protokolünün 1. Maddesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin Ek Protokolünün 1. Maddesi, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi Ek Protokolünün 1. Maddesi, İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşmesinin 22. Maddesi, Cebri Kaybolmalar Sözleşmesinin 31. Maddesi vd.

Başvuru hakkının özneleri sözleşmelere göre farklılık arz etmektedir. Örneğin Medeni ve Siyasi Haklar Komitesine yalnızca bireylerin başvuruda bulunabileceği düzenlenmiştir. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesine, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesine, Engelli Kişilerin Haklarının Korunması Komitesine bireyler ve birey gruplarının yaptığı yahut onlar namına yapılan başvurular kabul edilmektedir. İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Komitenin ve bireyler tarafından yahut onlar namına yapılan başvuruları kabul ettiği gözlemlenmektedir. Her Türlü Irk Ayrımcılığının Önlenmesi Sözleşmesi bireyler ya da birey gruplarınca yapılan başvuruları kabul etmektedir[179].

Komiteler mağdur namına yapılan başvurularda iki noktaya dikkat etmektedir. Öncelikli olarak mağdur namına başvuran kişilerin, mağdurun rızası ile başvuru yapmış olması değerlendirilmektedir. Mağdurun rızasının olmadığı durumlarda ise mağdur namına başvuran kişilerin başvuruyu yapmakta haklı nedenleri olduğunu ispat etmesi gerekmektedir.

Hak özneliği hususunda düzenlemelerdeki farklılıklar sözleşmelerin yahut ek protokollerinin koruma altına aldığı hakların niteliğinden kaynaklanmaktadır. Koruma altına alınan hakkın yalnızca bireyin kullanımına sunulduğu[180] ya da birey gruplarının

---

[179] Bu konu çalışmamızın Üçüncü Bölümünde "Uluslararası Sözleşmelerde Başvuru Hakkının Özneleri" başlığı altında irdelenmektedir.

[180] Örneğin Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmede koruma altına alınan haklar.

kullanımına uygun hakların[181] bulunması yahut hakkın içeriğinde bireyin bizzat başvuru yapma olanağının bulunmadığı hakları barındırma[182] vb. durumlarına göre başvuru hakkının özneleri değişkenlik göstermektedir.

Komitelerin hepsince kabul edilebilirlik aşamasında ilk olarak değerlendirmeye alınan bir ölçüt de bireyin mevcut, etkili ve ulaşılabilir bütün iç hukuk yollarını tüketmiş olması ölçütüdür. Düzenlemeler, başvurunun tüm iç hukuk yollarının tüketilmeden yapılmış olması durumlarında Komitelerin başvuruyu reddetme hakkını saklı tutmaktadır[183]. Burada bir istisna söz konusudur. Makul sürede tamamlanmamış başvuruların varlığı ya da etkili çözüm getiremeyeceğine inanılan başvuru yollarının bulunması durumunda iç hukuk yolları tüketilmiş sayılacak ve başvurular kabul edilecektir.

Bazı Komiteler başvurunun iç hukuk yollarının tüketilmesinden itibaren belirli bir süre içerisinde[184] yapılmış olması şartını aramaktadır. Söz konusu süre içinde başvurulamadığı takdirde başvurucunun, başvuruyu bu süre zarfi içinde yapmasının imkansız olduğunu kanıtlaması gerekmektedir.

---

[181] Örneğin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmede ve Her Türlü Irk Ayrımcılığının Önlenmesi Sözleşmesinde koruma altına alınan haklar.

[182] Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi, İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme ve Cebri Kaybolmalara İlişkin Uluslararası Sözleşmede koruma altına alınan haklar.

[183] http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/OPCCPR1.aspx, e.t.: 08.05.2015.

[184] Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinde ve Çocuk Haklarına Dair Uluslararası Sözleşmede iç hukuk yollarının tüketilmesinden itibaren 1 yıl içinde başvuru yapılmış olması şartı aranmaktadır.

Süre ile ilgili bir ölçüt de başvuruya konu olan hak ihlalinin, Protokolün taraf devlet bakımından yürürlüğe girmiş olduğu tarihten önce gerçekleşmemiş olması yahut ihlal durumunun o tarihten sonra devam etmesi ölçütüdür.

Sözleşmelerin yahut ek protokollerinin bireysel başvuruyu düzenleyen maddelerinde Komitelere başvurunun yazılı bir şekilde yapılması gerekliliği hüküm altına almıştır. Bu ölçüt başvuruların anonim olmaması ölçütü ile birlikte değerlendirilmektedir.

Komitelere hakkın kötüye kullanılmış olduğu yahut Sözleşme hükümleri ile bağdaşmayan başvuruları kabul etmeme yetkisi tanınmıştır.

BM sistemi içerisinde bireysel başvuruya konu olan hak ihlallerinin başka bir uluslararası soruşturma veya anlaşmazlık çözümü prosedürü altında incelenmiş olmaması gerekmektedir.

Tüm Komitelerin başvurularda aradığı ölçütlerden birisi de başvurunun söz konusu Sözleşme hükümleri ile bağdaşır olmasıdır. Bu ölçüt Komitelerin konu yetkisi ile ilgilidir.

Bunların yanında başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olmaması, yeterli delillere sahip olmayan ya da medyada yayılmış raporlara dayalı olan bir başvuru Komitelerce kabul edilmemektedir.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi Ek Protokolünün 4. maddesine göre Komite, başvurucunun açık bir zarara (*clear disadvantage*) uğradığını

göstermeyen başvuruları incelemeyi reddedebilmektedir. Ancak Komite, genel önemi haiz bir tartışmayı ortaya çıkaran başvuruları değerlendirmeye alabilmektedir[185].

İşkencenin Önlenmesi Komitesi'nin başvuruyu taraf devletin dikkatine sunarken, başvuran birey ya da birey gruplarının açık rızası olmadan, kimliklerini gizli tutma yükümlülüğü bulunmaktadır.

Birleşmiş Milletler Komitelerinin bireysel başvurularda aradığı kabul edilebilirlik ölçütleri büyük oranda benzerlik göstermektedir. Komitelerin hepsi, başvuruları kapalı toplantılar şeklinde gerçekleştirdikleri oturumlarda değerlendirmektedirler. Ayrıca başvuruların Komiteye ulaştığı andan, esas incelemesi aşamasına kadar, Sözleşme hükmünde veya protokolde öngörülen ya da Komitece karar verilecek makul bir süre içerisinde ihlali işlediği iddia edilen devletten gerekli bilgi ve belgeleri isteme hakkına sahiptirler.

Komiteler birey başvurularının incelenmesi sonucunda başvuruya konu olan somut olayda, ilgili Devletin Sözleşme yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini tespit etmektedirler. Mahkeme niteliği taşımayan Komitelerin başvuruları değerlendirmelerinin ardından ulaştıkları sonuç 'karar' (*decision*) olarak adlandırılmamaktadır. Sonuçlar daha çok bağlayıcılığı olmayan 'düşünce' (*opinion*) ya da 'görüştür' (*view*). Dolayısıyla Sözleşmede öngörülen yükümlülüklerini çiğnediği tespit edilen Taraf bir Devlet hakkında her hangi bir yaptırım uygulanamamaktadır. Bununla birlikte Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Avrupa İnsan Hakları

[185] http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/OPCESCR.aspx, e.t.: 08.05.2015.

Mahkemesi'ne tanınmış olan, ilgili Devletin yükümlülüklerine uymasını sağlayacak, tazminata hükmedilmesi ya da dostane çözüm gibi tedbirlere Komitelerce başvurulamamaktadır[186].

B. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Kabul Edilebilirlik Ölçütleri

11 No.'lu protokolün kabulü öncesinde bireysel başvuruların kabul edilebilirlik incelemesi Avrupa İnsan Hakları Komisyonu tarafından yapılmaktaydı. Ancak 11 No.'lu protokolün getirdiği yeni düzen AİHM'i bireysel başvurularda tam zamanlı, tek yetkili organ konumuna getirdi. Artık kabul edilebilirlik incelemesi de Mahkeme tarafından yapılmaya başlandı.

Mahkeme bir başvuru aldığında öncelikle başvurunun kabul edilebilirlik ölçütlerinin tamamını taşıyıp taşımadığını değerlendirmektedir. Kabul edilebilirlik kararı tek hâkim, komite ya da daire tarafından verilebilmektedir. Tek hâkim tarafından kabul edilebilirlik kararı verilebilmesi uygulaması hayata geçirildikten uzun yıllar sonra ilk defa 2012 yılında, AİHM'nin iş yükünde bir azalma görülmüştür[187]. Mahkemenin tek hâkim uygulaması, bir yıl içinde 81.000'den fazla başvuruyu kabul edilebilirlik aşamasında ayrıştırmıştır. Bu durum Mahkemede 2012 yılının sonlarında,

---

[186] ALGAN, TİRYAKİ, (2002), s. 126.

[187] Janneke GERARDS, "Inadmissibility Decisions of the European Court of Human Rights: A Critique of the Lack of Reasoning", **Human Rights Law Review**, (2014), s. 1.

görülmekte olan toplam dava sayısını 151.600'den 128.100 davaya düşmesine yardımcı olmuştur[188].

AİHM'nin bir bireysel başvuruda arayacağı kabul edilebilirlik ölçütleri AİHS'nin denetim mekanizmasını yeniden yapılandıran 11 No.'lu Protokolün kabulünden sonra, Sözleşmenin 34. ve 35. Maddelerinde düzenlenmektedir. Buna göre AİHS ve/veya Ek Protokollerinde koruma altına alınan haklarından herhangi birinin, Sözleşmeci Devletlerden biri tarafından ihlal edildiği iddiasıyla mağdur olduğunu öne süren bireyler ya da hükümet dışı örgütler yahut birey toplulukları Mahkemeye doğrudan başvuru yapabilme hakkına sahiptir. 34. Maddenin 2. cümlesi uyarınca Taraf Devletler, bireysel başvuru hakkının fiilen kullanımını hiçbir şekilde engellememeyi taahhüt ederler.

AİHS'nin 35. maddesi kabul edilebilirlik ölçütlerini düzenlemektedir. AİHM bir başvurunun kabul edilebilirlik incelemesini gerçekleştirirken, başvuruda şu ölçütleri aramaktadır:

- İç hukuk yollarının tüketilmiş olması,
- İç hukukta kesinleşen hükmün tebellüğ edildiği tarihten itibaren 6 ay içinde başvuru yapılmış olması,
- Anonim başvuru olmaması,

[188] GERARDS, (2014), s. 1.

- Aynı başvuru konusunun daha önce AİHM yahut başka bir uluslararası soruşturma veya anlaşmazlık çözümü prosedürü altında incelenmemiş veya yeni bilgiler içeriyor olması,
- Sözleşme ve/veya Ek Protokollerin hükümleriyle bağdaşmayan, açıkça dayanaktan yoksun ya da hakkın kötüye kullanımı sayılabilecek başvurular olmaması,
- Başvurucunun önemli bir zarar görmemiş olması; meğer ki Sözleşme ve Protokolleri ile güvence altına alınan insan haklarına saygı ilkesi başvurunun esastan incelenmesini gerektirsin. Ancak ulusal bir mahkeme tarafından gereği gibi incelenmemiş hiçbir dava bu gerekçe ile reddedilemez.

Bir başvuru bu ölçütlerden herhangi birini taşımıyorsa kabul edilemezlik kararı verilir ve davaya bakmaya devam edilmez. Mahkemenin kabul edilmezlik kararları kesindir.

Başvurunun Sözleşmenin 34 ve 35. Maddelerinde düzenlenen kabul edilebilirlik ölçütlerine ek olarak Mahkeme İç Tüzüğünün 47. Maddesinde de bazı şekli ölçütler yer almaktadır. Başvurucunun bireysel başvuru formunu doldurmuş olması; formun başvurucu ile ilgili kimlik, adres vb. bilgileri içeriyor olması; başvuru konusu olayların dayanak ve belgeleriyle birlikte özet şeklinde formda yer alması; başvurunun Sözleşmenin 34 ve 35. Maddelerinde yer alan kabul edilebilirlik ölçütlerini sağladığına

ilişkin gerekli belgelerin örneklerinin başvuru formunun ekinde yer alması gibi ölçütler AİHM İç Tüzüğü madde 47 de düzenleme alanı bulan şekli ölçütlerdendir[189].

Ayrıca başvurucu şunlara da dikkat etmelidir:

- Başvurunun Sözleşme ve Ek Protokollerine taraf devletlere karşı yapılmış olması,
- Başvuru bir kamu görevlisince gerçekleştirilmiş bir karar, eylem ya da ihmale karşı yapılmış olması,
- Söz konusu karar, eylem yahut ihmal başvurucuyu doğrudan etkilemiş olması.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin ikisine birden taraf devletlerin vatandaşlarının, uluslararası bireysel başvuru yolunu kullanma açısından bir seçim hakkı gündeme gelmektedir. Burada, bireyler, lehlerine olabileceğine inandıkları organlardan birini seçerek başvuruda bulunabilirler. Her iki organa, yani hem Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne[190] hem de BM İnsan Hakları Komitesi'ne[191] aynı anda başvuru yapılamamaktadır. Aksi takdirde her iki Sözleşmenin de kabul edilebilirlik ölçütleri arasında yer alan, başvurunun başka bir uluslararası soruşturma veya anlaşmazlık çözümü prosedürü

---

[189] Mehmet ÖNCÜ, "Bireysel Başvuruların AİHM Tarafından Usulden İncelenmesi ve Dördüncü Derece Türünden Şikayetler", **Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşunun 50. Yılına Armağan** içinde, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, (2012), s. 373.

[190] Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi m.35/2-b uyarınca

[191] BM Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi Seçimlik Protokol m.5/2-a uyarınca

altında incelenmiş yahut inceleniyor olmaması gerekliliği bakımından, yapılan bireysel başvurular reddedilecektir.

AİHS sistemi ile BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi sistemini birbirinden ayıran temel özelliklerden birisi İnsan Hakları Komitesi'ne bireysel başvuru hakkının, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nden farklı olarak Sözleşme'nin imzalanması ile kendiliğinden yürürlüğe girmiyor olması, bunun için Devletlerin ayrıca 1. Ek Protokole de taraf olmasının gerekmesidir[192].

C. Amerikalılar-Arası İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Kabul Edilebilirlik Ölçütleri

Amerikalılar-arası İnsan Hakları Sözleşmesinin 44. maddesinde Amerikalılar-arası İnsan Hakları Komisyonuna Sözleşme hükümlerinin taraf devletlerden birince ihlal edildiğine ilişkin, bireyler, birey toplulukları yahut hükümet-dışı örgütlerden gelen başvuruları değerlendirme yetkisi tanınmaktadır. 45. Madde Komisyona yapılacak devletlerarası başvuruları düzenlemektedir. Sözleşmenin 46 ve devamı maddelerinde ise hem bireysel başvurularda hem de devletlerarası başvurularda aranan kabul edilebilirlik ölçütleri birlikte düzenlenmektedir.

Amerikalılar-arası İnsan Hakları Sözleşmesinin 46. maddesine göre bir başvuruda:

---

[192] Mesut AYDIN, "1982 Anayasası'nda Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Bireysel Başvuru Hakkı Ve Uygulaması", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 8, S. 1-2, (2004), s. 296.

- Uluslararası hukukun genel ilkeleri uyarınca iç hukuk yollarının takip edilmiş ve tüketilmiş olması,
- İç hukuk yollarının tüketilmesi sonucunda başvurucu hakkında hükmün kesinleştiği tarihten itibaren 6 ay içinde başvurulması,
- Söz konusu başvuru konusunun bir başka uluslararası çözüm prosedürü altında inceleniyor olmaması,
- Bireysel başvuru dilekçesinin başvurucunun isim, vatandaşlık, meslek, ikametgah bilgilerini içeriyor olması ve başvurucunun imzasını taşıyor olması şartları aranmaktadır[193].

İlgili devletin iç hukuk kurallarının, ihlal edildiği öne sürülen hakkı/hakları korumaya yeterli olmaması; ihlalin mağduru olduğunu iddia eden kişinin gerekli iç hukuk yollarına erişiminin engelleniyor ya da bu yolları tüketmesinin önüne geçiliyor olması; kesin bir kararın verilmesinin mesnetsiz sebeplerle erteleniyor ve başvurunun sürüncemede bırakılıyor olması durumları, iç hukuk yollarının tüketilmesi ve süre ölçütlerinin istisnalarını oluşturmaktadır[194].

Komite'nin, 47. Madde uyarınca 46. Maddedeki şartları taşımayan başvuruları reddetme yetkisi saklıdır. Ayrıca;

- Başvuru, Sözleşmede düzenlenen haklardan birinin ihlal edildiğini gösteren olguları içermiyorsa,

---

[193] Amerikalılar-arası İnsan Hakları Sözleşmesi madde 46/1.

[194] Amerikalılar-arası İnsan Hakları Sözleşmesi madde 46/2.

- Başvurunun açıkça hukuki dayanaktan yoksun olduğu (*manifestly groundless*) ve usulüne uygun olmadığı (*obviously out of order*) başvurucunun ifadesinden anlaşılıyorsa,
- Başvuru daha önce Komsiyon tarafından yahut başka bir uluslararası örgüt prosedürü altında incelenmiş bir başvuru ile büyük ölçüde aynı ise, Komisyon başvuruları kabul edilmez bulabilir[195].

D. İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Şartı'nda Kabul Edilebilirlik Ölçütleri

İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Şartı'nda, İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Komisyonuna yapılabilecek başvurular, devlet başvuruları ve diğer başvurular (*other communications*) olarak ikiye ayrılmıştır. Şartın 55. maddesinde düzenlenen diğer başvurular, Şarta taraf olan devletlerin yaptığı başvurular dışındaki başvurular[196] olarak tanımlanmıştır. İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Şartı'nda yer alan insan haklarından bir veya bir kaçının ihlalinin mağduru olduğunu iddia eden bireyler ya da örgütlerin başvurusu da bu başlık altında değerlendirilmektedir[197].

Gelen başvuru komisyon üyelerine gönderilir. Başvuruların Komisyon tarafından değerlendirilip değerlendirilmemesi hususunda Komisyon üyeleri basit çoğunlukla karar verir. Komisyon, başvurunun değerlendirilmesi yönünde karar aldığında,

---

[195] Amerikalılar-arası İnsan Hakları Sözleşmesi md. 47.

[196] İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Şartı madde 55/1.

[197] Michelo HANSUNGULE, "African Courts and the African Commission on Human and Peoples' Rights", **Human Rights in Africa Legal Perspectives on their Protection and Promotion,** Anton Bösl, Joseph Diescho (Eds.) içinde, Macmillan Education, Namibia, (2009), s. 260.

İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Şartının 57. Maddesi uyarınca ilgili devleti başvurudan haberdar etmektedir. Ancak çoğu devlet başvuru ile ilgili bildirimin taraflarına ulaşmadığını iddia ederek Birlik Sekreterliğinin zayıf bürokrasisini kendilerine fayda sağlayacak şekilde kullanmaktadırlar. Bunu çoğunlukla savunmalarını hazırlarken zaman kazanmak için yapmaktadırlar. Ancak Komisyon, ilgili devletin başvuru bildirimine dair yanıtının olumlu ya da olumsuz olmasına bakmaksızın başvuruyu kabul edilebilirlik ölçütleri bakımından değerlendirmeye başlamaktadır[198].

Şartın 56. Maddesine göre, bireysel başvurular bakımından bir takım kabul edilebilirlik ölçütleri aranmaktadır. Bunlar;

- Başvuru anonim kalma talebi içerse bile başvurucunun belirli olması,
- Başvurunun Afrika Birliği Örgütü Şartı ve İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Şartı ile bağdaşır olması,
- Başvuru dilekçesinde ilgili devlete ve onun kurumlarına ya da Afrika Birliği Örgütüne/Afrika Birliği'ne ithafen küçük düşürücü veya aşağılayıcı bir dil kullanılmaması,
- Başvurunun yalnızca, kitle iletişim araçları yoluyla farklılaşmış haberlere dayalı olmaması,
- Başvurunun bütün iç hukuk yolları tüketildikten sonra – prosedürün haksız yere uzatıldığının açık olması durumu hariç - yapılmış olması,

[198] HANSUNGULE, (2009), s. 260.

- İç hukuk yollarının tüketilmiş olduğu son tarih ile Komisyona yapılan başvuru tarihi arasında makul bir sürenin var olması,
- BM Şartı, Afrika Birliği Örgütü Şartı ve İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Şartının hükümleriyle uyumlu olarak ilgili devletçe daha önce çözüme ulaştırılmış olan bir başvuru olmaması şartlarıdır.

Komisyon başvurularda bu yedi ölçütü birlikte aramaktadır. Herhangi birinin eksik olduğu başvurular kabul edilemez bulunacak ve başvuru sonlanacaktır[199].

[199] HANSUNGULE, (2009), s. 262.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARARLAR IŞIĞINDA KABUL EDİLEBİLİRLİK ÖLÇÜTLERİ YORUMLARI

I. GENEL OLARAK

Kabul edilebilirlik ölçütlerini genel olarak üç grup altında toplayabiliriz:

a) Denetim organının yargılama yetkisine ilişkin kabul edilebilirlik ölçütleri

1. Kişi yönünden yetkiye ilişkin ölçütler (*ratione personae*)

2. Yer yönünden yetkiye ilişkin ölçütler (*ratione loci*)

3. Zaman yönünden yetkiye ilişkin ölçütler (*ratione temporis*)

4. Konu yönünden yetkiye ilişkin ölçütler (*ratione materiae*)

b) Usule ilişkin kabul edilebilirlik ölçütleri

1. Başvurunun yazılı ve anonim olup olmaması,

2. Başvuru hakkının kötüye kullanılmış olup olmaması,

3. Mükerrer ya da daha önce başka bir uluslararası prosedür altında incelenmiş başvuru olup olmaması

4. Mevcut ve etkili tüm iç hukuk yollarının tüketilmiş olup olmaması,

5. Süre kuralı

c) Esasa İlişkin Kabul edilebilirlik ölçütleri

1. Açıkça dayanaktan yoksunluk

2. Önemli zarar ölçütü

Denetim organlarının kararları incelendiğinde kabul edilebilirlik incelemesi aşamasında başvurularda aranan ölçütler arasında bir hiyerarşi[200] olduğu görülmektedir. Normatif düzenlemelerde karşılaşmadığımız bu varsayımsal hiyerarşi, bir başvurunun ilk incelenen kabul edilebilirlik ölçütlerinden birinden yoksun olması durumunda kendinden sonra gelen diğer ölçütlerin incelenmemesinden yola çıkılarak da tespit edilebilmektedir. Denetim organları çoğunlukla, bir başvuru tam olarak sunulmuş ve şekli incelemeleri geçebilmiş ise kabul edilebilirlik incelemesini gerçekleştirmektedir.

Bu bölümde kabul edilebilirlik ölçütlerini denetim organlarının kararları ışığında inceleyeceğiz. Denetim organlarının yargılama yetkisine ilişkin, usule ilişkin ve esasa ilişkin kabul edilebilirlik ölçütlerini üç ayrı başlık altında ele almayı planlamaktayız.

---

[200] Cüneyt DURMAZ, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde Başvuruların Ayrıştırılması ve Tek Hâkim Formasyonu", **Bireysel Başvuru İnceleme Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi)** Musa SAĞLAM (Ed.) içinde, Avrupa Konseyi, (2013), s. 58-59.

II. DENETİM ORGANLARININ YARGILAMA YETKİSİNE İLİŞKİN KABUL EDİLEBİLİRLİK ÖLÇÜTLERİ YORUMLARI

A. Denetim Organlarının Kişi Yönünden Yetkisi (*Rationae Personae*)

İhlal mağduru bir birey olma koşulu, bireysel başvurunun kabul edilebilirlik şartlarından biri ve en önceliklisidir. Bu başlık altında çeşitli mekanizmalarca kabul edilen bireysel başvuru hakkına sahip olan "bireyin" kim/ne ya da kimler/neler olabildiğini açıklamaya çalışacağız. Bireysel başvuru açısından kimlerin hak sahibi olduğu sorusuna cevap verebilmek için de öncelikle taraf ve dava ehliyetini kısaca tanımlamaya çalışacağız.

1. Taraf ve Dava Ehliyeti

Çağdaş hukuk düzenlerinde bütün insanlar hukukun öznesi kabul edilmekte ve "gerçek kişi" olarak addedilmektedirler. Kişiler haklara ve borçlara ehil olmada eşittirler. Ancak hukuki anlamıyla yalnız gerçek kişiler değil, tüzel kişiler de hak ve borç altına girebilmektedirler. İşte hukukta gerçek ya da tüzel kişilerin hak ve borç altına girebilmeleri "hak ehliyeti" olarak adlandırılmaktadır. Hak ehliyetinin varlığı için gerçek kişilerde sağ ve tam doğmuş olmak, tüzel kişilerde ise yasaya uygun şekilde kurulmuş olmak yeterlidir[201]. Ancak kişilerin bu hakları kullanabilmek için hakları kullanabilme yetisine yani "fiil ehliyeti"ne sahip olmaları gerekmektedir.

---

[201] Erol CANSEL, Çağlar ÖZEL, Mehmet YÜKSEL, Burcu ÖZCAN BÜYÜKTANIR, **Hukuka Giriş Kısa Ders Kitabı,** Seçkin Yay., Ankara, (2012), s. 216.

Bunun için de bireylerin hakkın düzenlendiği sözleşme metninin yahut yasanın vb. o hakkın kullanımı için öngördüğü şartları taşıması ile mümkün olabilir.

Hak ve fiil ehliyetinin yargılama hukukunda karşımıza çıkan iki görüntüsü mevcuttur: "Taraf ehliyeti" ve "dava ehliyeti". Bir davada davacı veya davalı taraf olarak yer alabilme taraf ehliyetine, davacının yahut davalının davasını doğrudan veya belirleyeceği bir temsilci vasıtasıyla yürütebilmesi ise dava ehliyetine karşılık gelmektedir. Kısaca her gerçek ve tüzel kişi hak ehliyetine sahip olduğunda taraf ehliyetine de sahiptir ve dava ehliyeti de, fiil ehliyetinin yargılama hukukundaki görüntüsüdür diyebiliriz[202].

2. Bireysel Başvuru Hakkının Özneleri

Bireysel başvuru mekanizmasında taraf ehliyetine sahip olan özneler, kurumun adından anlaşılacağı üzere kural olarak bireyler yani gerçek kişilerdir. Ve fakat bireysel başvuruyu düzenleyen sözleşmelerin başvuru yapma hakkını tanıdığı başka özneler de bulunmaktadır. Kişi toplulukları dediğimiz, aynı hakkının ihlali gerekçesiyle bir araya gelen birden fazla gerçek kişinin oluşturduğu grupları da bireysel başvuru hakkının öznesi sayan sözleşmeler[203] mevcuttur. Bununla birlikte tüzel kişiliği ilgilendiren haklarının yetkili devlet organlarınca ihlal edildiğini ileri süren "tüzel kişiler de bu haktan yararlanabilmektedir. Uluslararası düzlemde ise bu

---

[202] Gürsel KAPLAN, "Danıştay Kararları Ve İlgili Özel Yasal Düzenlemeler Çerçevesinde İdari Yargıda Ehliyet Ve Husumet", **İÜHFM**, C. LXIX, S. 1-2, (2011), (İl Han Özay'a Armağan içinde, Legal, İstanbul, 2011), s. 349.

[203] Bkz. AİHS md. 34; BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme hkk. İnsan Hakları Komitesi'nin 31 No'lu Genel Yorumu.

öznelere hükümet dışı organizasyonları da eklemek mümkündür. Hatta bazı haklar bakımından, örneğin kendi kaderini tayin hakkı[204], hak sahibi olarak halklar[205] da karşımıza çıkmaktadır[206]. Özetle, bir temel hak öznesi olabilen hemen hemen herkes bireysel başvuru bakımından hak sahibi olarak kabul edilmektedir.

Bireysel başvuruyu düzenleyen metinler genel olarak temel hak sahibi olma yeteneğine sahip her gerçek ve tüzel kişinin bireysel başvuruda bulunabileceğini kabul etmektedir[207]. Bu kapsamda ulusal hukuklar açısından sadece vatandaşlara özgü haklar hariç, diğer hak ve özgürlükler bakımından, yabancılar ve vatansızlar da bireysel

---

[204] Halkların kendi kaderini tayin hakkı (Self-determinasyon ilkesi) hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdullah UZ, "Teori ve Uygulamada Self-Determinasyon Hakkı", **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, C. 3, S. 9, (2007), s. 60 vd. Halkların kendi kaderini tayin hakkı resmi olarak ilk defa Birleşmiş Milletler Şartı'nın 1/2 ve 55. maddelerinde yer almış ve uygulanan uluslararası hukukta kabul edilmiştir.

[205] B. Obinna OKERE, "The Protection of Human Rights in Africa and the African Charter on Human Rights and Peoples' Rights: A comparative Analysis with the European and American Systems", **Human Rights Quarterly**, C. 6, S. 2, (1984), s. 141. Ayrıca bkz. UZ, (2007), s. 69 vd. "Gerek BM Şartı'nda, gerek İkiz Sözleşmelerde, gerekse BM Kararlarında görülmektedir ki, bu hakkın süjesi bütün halklardır. İlgili düzenlemelerin vurgulaması ve toprak bütünlüğü bağlamında devletlerin uygulamalarına bakıldığında, halkların, ülke içindeki bütün insanları içine alacak şekilde anlaşılmasının benimsendiği gözlenmektedir. Elbette, azınlık gruplarının her biri ülke nüfusunun bir parçasıdır. Bu yönden bakıldığında; birey olarak onların da self-determinasyon hakkı olsa bile azınlık olarak self-determinasyon hakları yoktur. Yani ilgili devletin rızası olmadıkça, azınlıkların, bağımsızlık, ayrılık veya diğer devletlerdeki aynı kökenli gruplarla birleşme haklarından söz edilemez. Diğer bir ifade ile burada bütün halklardan bahsedilmekle birlikte, asıl kastedilen, ülke üzerindeki insanların tümüdür."

[206] İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Şartı *(African (Banjul) Charter On Human And Peoples' Rights*) md. 20. OKERE, (1984), s. 141 vd.

[207] Bazı ülkelerde ceninin ve temel hakkın niteliğine göre ölülerin de bireysel başvuru öznesi olabileceği kabul edilmektedir. Bkz. GÖZTEPE, (1998), s. 50-51

başvuru hakkının öznesi olabilmektedirler. Ancak yabancılar ve vatansızlar bakımından bireysel başvuru anayasal sınırlar içerisinde değerlendirilecektir[208].

Yine ulusal hukuk sistemleri içerisinde özel hukuk tüzel kişileri, tüzel kişiliklerini ilgilendiren mülkiyet hakkı, çalışma özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, hak arama özgürlüğü gibi hak ve özgürlükler bakımından bireysel başvuru hakkının öznesi olabilmektedir. Yabancı özel hukuk tüzel kişileri ise, gerçek kişilerde olduğu gibi anayasal sınırlar içerisinde başvuru hakkından yararlanabileceklerdir[209].

Kamu tüzel kişilerinin, kamu gücünü kullanan taraf olmaları nedeniyle kural olarak bireysel başvuruda bulunabilme hakları yoktur. Ancak kamu tüzel kişilerine istisnai olarak kamu gücünün kullanımından hariç[210], tüzel kişilikleri için önem arz eden bazı temel hak ve özgürlüklerin ihlali dolayısıyla[211] bireysel başvuruda bulunabilme hakkı tanındığı görülmektedir[212].

---

[208] Bahadır KILINÇ, Mustafa ÇAĞATAY, Hakan ATASOY, **Bireysel Başvuru**, Türkiye Adalet Akademisi Hâkim Savcı Adayları Ders Notları, (2011-2012), s. 8.

[209] GÖZTEPE, (1998), s. 52-53.

[210] Örneğin üniversiteler, yapıları gereği düşünceyi açıklama ve onun daha özel bir biçimi olan bilim ve sanat özgürlüğünün taşıyıcısı olma, yani "hak öznesi" durumundadırlar. Bkz. Bertil Emrah ODER, "Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru: Başvuruculara Öneriler", **Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Hakkı Panel Notları,** İstanbul Barosu Yay., İstanbul, (2013), s. 32.

[211] Servet ARMAĞAN, "Federal Almanya'da Anayasa Şikâyeti", **İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C. 5, S. 7, (1971), s. 58-59, http://www.journals.istanbul.edu.tr/iumhad/article/view/1023009295/1023008638 , e.t.: 15.04.2015.

[212] GÖZTEPE, (1998), s. 53-54.

3. Uluslararası Sözleşmelerde Bireysel Başvuru Hakkının Özneleri

BM sisteminde bireysel başvuruyu düzenleyen sözleşmelerde hak özneliği konusunda birbirlerinden farklı düzenlemeler göze çarpmaktadır. Örneğin, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Birinci Ek İhtiyari Protokolünün 1. maddesinde bir ihlalin mağduru olan -yalnızca- "bireylerin" (*individuals*) başvurusundan söz edilmektedir. Bireysel başvurunun öznesi kural olarak gerçek kişilerdir. Ancak Sözleşmede düzenlenen bazı haklar (kendi kaderini tayin hakkı, doğal zenginlik ve kaynakları özgürce kullanma hakkı, örgütlenme özgürlüğü vb.) doğaları gereği topluluk içinde, başkalarıyla birlikte kullanılır niteliktedir. Dolayısıyla anılan Ek Protokolün 1. maddesi söz konusu haklar bakımından bireylerin yanında ilgili tüzel kişilerin ya da benzeri kuruluşların başvurularını engellememektedir[213]. Ayrıca, İnsan Hakları Komitesince verilen kararlarda mağdur olduğu iddia edilen bireyin şahsen başvuru yapma olanağının bulunmadığı durumlarda, mağdur namına harekete geçmesinin haklı olduğunu ispat edebilen başvurucunun, mağdur namına[214] yaptığı bireysel başvuru da kabul edilmektedir.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin Ek İhtiyari Protokolünün[215] 2. maddesi uyarınca başvuru hakkı sahipleri hem bireyler hem de birey topluluklarıdır (*by or on behalf of individuals or groups of individuals*). Ekonomik, Sosyal ve Kültürel

---

[213] BM İnsan Hakları Komitesi 31 No'lu Genel Yorum, paragraf 9.

[214] İnsan Hakları Komitesi Usul Kuralları madde 90/b uyarınca "Bir başvurunun mağdur olduğunu ileri süren "bireyin kendisi" ya da o bireyin "temsilcisi" tarafından yapılması olağan usuldür. Bununla birlikte, söz konusu bireyin şahsen başvuru yapmaya muktedir olmadığı görünen hallerde, mağdur olduğu iddia edilen "birey namına" yapılan bir başvuru da kabul edilebilir."

[215] http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CESCR/OProtocol_en.pdf , e.t.: 24.03.2015.

Haklar Sözleşmesi Ek Protokolü bireysel başvuruyu Sözleşmeci devletler için zorunlu usul olarak düzenlemiştir. Ayrıca bu madde ile ilgili önemli bir husus da birey ve birey topluluklarının/kişi ve kişi gruplarının bizzat başvurması ile birlikte mağdur namına başvurunun da kabul edilmiş olmasıdır. Aynı şekilde, Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi Ek Protokolünün 2. maddesi[216] ve Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi Ek Protokolünün 1. maddesi[217] "bireylerin veya birey topluluklarının şahsen yaptığı yahut birey ve birey toplulukları namına yapılan" (*by/from or on behalf of individuals or groups of individuals*) başvurulardan söz etmektedir. Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesinin birey ve birey toplulukları namına yapılan başvuruları incelerken dikkat ettiği hususular vardır. Bu hususlardan ilki mağdurun, namına başvuru yapan kişinin başvurusuna rıza göstermesi hususudur. Ancak başvurucunun, mağdurun rızasını almadan başvuru yapmasının haklı nedenleri olduğunu ispat etmesi durumunda bu husus dikkate alınmaz.

Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesinin 14. maddesi uyarınca Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi bireyler ve birey topluluklarının (*from individuals or groups of individuals*) başvurusunu kabul etmektedir. Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesinin Usul Kurallarında

---

[216] Genel Kurulun 15 Ekim 1999 tarihli 54/4 sayılı kararı, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesine Ek Protokol (*Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, Distr. GENERAL A/RES/54/4*)

[217] Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesine Ek Protokol metni için bkz. (*Optional Protocol to the Convention on the Rights of Persons with Disabilities*), http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRPD/Pages/OptionalProtocolRightsPersonsWithDisabilities.aspx , e.t.: 24.03.2015.

mağdur namına başvurular düzenlenmiştir. Buna göre Komite mağdur namına yapılan başvuruları da kabul etmektedir[218].

İşkencenin Önlenmesi Sözleşmesinin 22. maddesinde, Cebri Kaybolmalar Sözleşmesinin 31. maddesinde ve Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Sözleşmesinin 77. maddesinde başvurunun "bireyler tarafından ya da bireyler namına" (*from or on behalf of individuals*) yapılabileceği düzenlenmektedir. İşkencenin Önlenmesi Sözleşmesinde göze çarpan en önemli eksiklik, birey toplulukları ve hükümet-dışı örgütlerin başvurucu olarak tanınmamış olmasıdır[219].

Çocuk Hakları Sözleşmesinin Başvuru Usulüne İlişkin 3. Ek Protokolünün 5. maddesi uyarınca "birey veya birey toplulukları" tarafından yahut onlar namına bireysel başvuru yapılabilmektedir[220].

AİHS'nin 34. maddesinde düzenlenen bireysel başvuru "bireyleri, hükümet dışı örgütleri ve birey topluluklarını" bu hakkın öznesi olarak kabul etmektedir[221].

AİHM'e yapılacak bireysel başvurular bakımından gerçek kişiler, yaş, eylem yeteneğine sahip olma durumu ve vatandaşlık kurumları incelenmeksizin bireysel

---

[218] Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi Usul Kuralları (*Rules of Procedure of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination*), CERD/C/35/Rev.3, 01/01/89.

[219] GEMALMAZ, (2012), s. 806.

[220] Protokol metni için bkz. https://www2.tbmm.gov.tr/d24/1/1-0826.pdf , e.t.: 06.05.2015.

[221] Osman DOĞRU, **Anayasa ile Karşılaştırmalı İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Mahkeme İçtüzüğü**, On İki Levha Yay., İstanbul, (2010), s.132.

başvuru hakkı öznesi olarak kabul edilmektedir. Cenin de bazı haklar bakımından özne olarak kabul edilmektedir. Ancak ayrıksı durumlar da mevcuttur[222].

Amerikalılar-arası İnsan Hakları Sözleşmesi madde 44'te düzenleme alanı bulan bireysel başvurular için bireyler, birey toplulukları ve Amerikan Devletleri Örgütüne üye devletlerden biri veya birkaçı tarafından yasal olarak tanınmış hükümet-dışı örgütler özne olarak kabul edilmektedir[223]. Amerikalılar-arası sistem içerisinde en önemli ölçütlerden birisi başvurucunun kim olduğu ve mağdurluk iddiası sorunlarıdır[224].

İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Şartında devlet başvurularından sonra "diğer başvurular" (*other communications*) başlığı altında madde 55'te düzenleme alanı bulan bireysel başvurular[225] bakımından özel bir hak sahipliği söz konusu değildir. Sözleşme kapsamında korunan hakları ihlal edilen her gerçek veya tüzel kişi ya da kişi toplulukları yahut halklar madde 56'da söz edilen şartları taşıdıkları müddetçe bireysel başvuruda bulunabilmektedir. Halkların bireysel başvuru öznesi olması konusunda İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Şartı tektir. BM ikiz sözleşmelerinde de düzenlenen "kendi kaderini tayin hakkı" İnsan Hakları Komitesi tarafından Sözleşmenin azınlık haklarına ilişkin hükümleri ile bağlantılı olarak bireylerin haklarının korunması bakımından kabul görmektedir. Bu yorum haricinde

---

[222] Örneğin çocuklar aile kurma hakkı bakımından, yabancılar da sınırlandırılan siyasi haklar bakımından bireysel başvuru hakkının öznesi sayılmamaktadırlar. Bkz. KARAMAN, (2013), s. 142 vd.

[223] Amerikalılar-arası İnsan Hakları Sözleşmesi madde 44.

[224] PINZON, (2000-2001), s. 369.

[225] UMOZURIKE, (2010), s. 183.

Komite kararları, kendi kaderini tayin hakkının bireysel başvuruya konu olamayacağı yönündedir[226].

İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Şartının I. Kısım 1. Bölümünde yer alan haklar bakımından "her birey", "her vatandaş", "aile", "yaşlılar ve özürlüler", "bütün halklar" gibi özneler hak sahipleri olarak düzenlenmiştir. Şartın 56. Maddesinde başvurucular bakımından bir sınırlandırma getirilmediği göz önüne alındığında yalnızca bireyler değil, bir hakkın öznesi olabilen herkesin başvuruda bulunabileceği sonucu çıkarılabilir[227].

4. Bireysel Başvurularda Başvurucu Niteliği

Yukarıda yaptığımız açıklamalar ve incelediğimiz sözleşmelerde yer alan hükümler doğrultusunda hak özneliğinde belirleyici olan kavram "mağdur" kavramıdır[228]. Bireysel başvuruda bulunabilmek için hak sahibinin bir hakkının ihlal edilmesi dolayısıyla mağdur olduğunu (*victim requirement*) iddia etmesi gerekmektedir.

Sözleşmelerde veya ek protokollerine yahut usul kurallarında vb. birtakım hak özneliği koşulları düzenlenmiştir. Başvurucuda aranan bu koşullar değişik ifadelerle hemen her bireysel başvuruyu kabul eden mekanizmada aranmaktadır[229].

---

[226] T.O. ELIAS, "The Charter of the Organization of African Unity", **The American Journal of International Law**, C. 59, S. 2, (1965) , s. 245.

[227] OKERE, (1984), s. 150.

[228] Tolga ŞİRİN, **Türkiye'de Anayasa Şikayeti,** On iki Levha Yay., 1. Baskı, İstanbul, (2013), s. 383.

[229] KILINÇ, (2008), s. 31.

Gerçekten de AİHM uygulamalarına bakıldığında ana kural, ihlalin gerçekleşmiş ve hala giderilmemiş olması yönünde olduğu, bununla beraber henüz gerçekleşmemiş fakat gerçekleşme potansiyeli yüksek mağduriyetler için de kabul edilebilirlik kararı verildiği görülmektedir. İnsan hakları hukukunda 'potansiyel mağdurluk', 'gelecekte mağdurluk' veya 'potansiyel gelecekte mağdurluk' olarak kavramlaştırılan bu durum, kişilerin kamu gücü müdahalesinin henüz kendilerine zarar vermediği fakat yakın gelecekte mağduriyet yaratacağı hallerde, bu mağduriyetin gerçekleşmesini beklenmeden başvuru yapılabileceği bir kategoriyi ifade etmektedir[230].

AİHM'nin kararlarında "dolaylı mağdur" kavramına da rastlanmaktadır. AİHM'e göre bir ihlalden doğrudan etkilenmemiş bir kişi, başka birinin hakkının ihlal edilmesinden dolaylı olarak etkilenebilir ve bu etkiye dayanarak kendi adına başvuru yapabilir. AİHM'in bu konuya ilişkin oluşturduğu temel ölçütler başvurucuların 'iddiaya konu ihlal sonucu zarara uğramaları' veya 'ihlalin durdurulmasından Sözleşme bakımından korunması gereken kişisel bir yararları olmasıdır.' Bunun dışında, zaman içinde doğrudan mağdurun bizzat başvuru yapmasının mümkün olmadığı haller ile yakın akrabalık ilişkisinin bulunduğu haller de dolaylı mağduriyet kavramı içerisinde başvurularda kabul görülmüştür[231]. Ayrıca diğer usul hükümlerinde olduğu gibi, ebeveyni veya çocuğu için, veli ve vasilerin şikâyette bulunmaları da mümkündür[232].

---

[230] Tolga ŞİRİN, "Üçüncü Yılda Bir Bilanço: Türkiye Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuru (Anayasa Şikâyeti) Usulünün Ve Kararlarının Değerlendirilmesi", **Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru**, Kamu Hukukçuları Platformu IV, bildiri metni, (2015), s. 15.

[231] ŞİRİN, (2015), s. 22.

[232] ŞİRİN, (2015), s. 21.

5. Hak Özneliğine İlişkin Yorumlar

BM İnsan Hakları Komitesinin bir kararında[233]; İtalya'da engelli kişilerin ebeveynleri olan ve aynı zamanda bazı derneklerin temsilciliklerini de yapan başvurucular, hem kendileri adına hem de engelli kişilerin haklarını savunmak üzere faaliyet gösteren temsil ettikleri bir grup derneğin oluşturduğu Coordinamento (hükümetler dışı örgüt) adına ihlal iddiasında bulunmuşlardır. Ancak Komite, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin 1. Ek Protokolünün 1. maddesi uyarınca sadece bireylerin başvuru yapma hakkı olduğunu ileri sürerek Coordinamento'ya ilişkin bireysel bir durum söz konusu olmadığından başvuruyu kabul edilemez bulmuştur. Başvurucuların kendileri adına yaptıkları başvuruyu ise diğer kabul edilebilirlik şartlarını taşımadığı gerekçesiyle reddetmiştir[234].

Bu karardan sonra "mağdur" sıfatını genişleterek yasa hükümlerine karşı başvuru açılmasını içeren iki karar daha incelemek kanımızca yerinde olacaktır.

AİHM'nin "Dudgeon v. United Kingdom[235]" davası, Kuzey İrlanda, Belfast'ta yaşayan homoseksüel bir denizci olan Jeff Dudgeon'ın, yetişkin erkekler arasında rıza ile gerçekleşen eşcinsel yakınlaşmaların dahi cezalandırılmasına ilişkin Kuzey İrlanda yasalarına ve teamül hukukuna (*common law*) karşı açtığı davadır.

---

[233] İnsan Hakları Komitesi, İtalya'daki engelli vatandaşlar / İtalya kararı, Başvuru No. 163/1984, (*Human Rights Committee, Disabled and handicapped persons in Italy - not specified v. Italy*, Communication No. 163/1984, 9 January 1984, U.N. Doc. Supp. No. 40 (A/39/40) at 197 (1984)).

[234] *Ibid.*

[235] AİHM, Dudgeon / Birleşik Krallık kararı, Başvuru No. 7525/76, (*ECHR, Case Of Dudgeon v. The United Kingdom*, Application No. 7525/76, 22/10/1981).

21 Ocak 1976'da Polis, başvurucunun evine girmiş ve Uyuşturucu Kullanımı yasası uyarıca evinde arama yapmıştır. Başvurucunun evinde bir miktar esrar bulunmuştur. Bunun yanında başvurucunun evinden günlükleri ve mektupları da dahil olmak üzere, başvurucunun eşcinsel olduğunu kanıtlayan bir çok kişisel eşya alınmıştır. Polis merkezine götürülmüş ve 4,5 saat boyunca seks yaşantısı hakkında sorgulanmıştır. Dosya savcıya gönderilmiş, ancak savcı tarafından davanın açılmasında kamu yararı görülmemiş ve belgeler başvurucuya geri gönderilmiştir.

Dudgeon, 1976'da Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na (11. Protokol öncesi), Kuzey İrlanda'da uygulanmakta olan Ceza Kanununun bazı hükümlerinde erkek eşcinsellere ilişkin ayrımcılık içeren düzenlemeler bulunduğu ve Polis sorgulaması sırasında özel hayata saygı yükümlülüğünün ihlal edildiği iddiasıyla başvuru yapmıştır.

Komisyon başvuruyu söz konusu kanun hükümleri açısından kabul etmiş ancak teamül hukuku açısından açıkça dayanaktan yoksun olduğu gerekçesiyle kabul edilemez bulmuştur.

Bu kararda Komisyonun, bir bireyin genel bir yasa hükmüne karşı dava açabilmesine olanak verdiği görülmektedir. Komisyon kararın 41. Paragrafında söz konusu kanun hükmünün Kuzey İrlanda'da uygulanmakta olan bir hüküm olduğunu kabul etmektedir ve bu hükmün başvurucunun özel hayatını devamlı ve direk olarak etkilediğini belirtmektedir. Polis soruşturmasında bunun bizzat müşahede edildiğini ve bu yüzden başvurucunun yasaya karşı başvuru olanağının bulunduğunu kabul

etmektedir[236]. Bu karar, başvurucunun doğrudan hak ihlali gerekçesiyle yasa hükmüne karşı başvurabileceğinin örneklerindendir.

Yasa hükümlerine karşı başvuru yapılabilmesine ilişkin kararlara bir örnek de Amerikalılar-arası sistemden verebiliriz.

Amerikalılar-arası İnsan Hakları Komisyonu'nun Maria Eugenia Morales de Sierra v. Guatemala[237] kararında; başvuru konusu Guatemala'da yürürlükte olan Medeni Kanun'un evlilikte kadının ve erkeğin rollerini belirleyen hükümleridir. Başvurucu, söz konusu kanun hükümlerinin cinsiyet ayrımcılığı içerdiği, aile hayatının korunması hakkını ihlal ettiği, eşitlik ilkesine aykırılık unsurları taşıdığı ve Amerikalılar-arası İnsan Hakları Sözleşmesi'nin insan onuruna saygı ilkesine aykırılık teşkil ettiği iddiasıyla Komisyona başvuruda bulunmuştur.

Komisyon başvuruyu incelemiş ve Devletin diğer düzenlemelerinde de kadınlara karşı ayrımcılık içeren ifadeler olduğunu tespit etmiştir. Özellikle kadınların çalışma hayatına eşit katılımının ve kadınların kendi kaderlerini belirleme haklarının ihlal edildiği gözlemlenmiştir. Bir kadının anne ve eş rolünün yanında profesyonel bir iş hayatına kabul edilmediği yönünde uygulamalar bulunmaktadır. Bu tespitler sonucunda Komisyon, başvurucuyu kabul edilebilir bulmuş ve Taraf Devlete Medeni Kanun hükümlerinde Amerikalılar-arası İnsan Hakları Sözleşmesiyle uyumlu olarak,

---

[236] AİHM, Dudgeon / Birleşik Krallık kararı, Başvuru No. 7525/76, 41. Paragraf.

[237] Amerikalılar-arası İnsan Hakları Komisyonu, Maria Eugenia Morales de Sierra/Guatemala kararı, Dava No. 11.625, (*Inter-American Commission on Human Rights, Maria Eugenia Morales de Sierra v. Guatemala*, Case 11.625, Report No. 4/00, OEA/Ser.L/V/II.111 Doc. 20 rev. at 929 (2000)).

kadın ve erkeklerin haklarını dengeleyeceği düzenlemeler getirme tavsiyesinde bulunmuştur.

BM İnsan Hakları Komitesi H / İtalya kararı[238], İtalya'da 1934'ten beri uygulanan, çocuklara tetanoz, difteri gibi bulaşıcı hastalıkları önlemek amacıyla zorunlu aşı yapılmasını düzenleyen bir kanun karşısında, çocuklarına aşı yaptırmak istemeyen H ailesi hakkındadır. Çocuklara aşı yapması mahkeme kararıyla zorunlu tutulan Doktor A. B., ailenin çocuklara aşı yaptırmayı reddedip Avusturya'ya kaçması üzerine, 1934 tarihli kanuna arşı, H ailesinin insan haklarını ihlal ettiği iddiasıyla başvurmuştur.

Başvuruyu değerlendiren İnsan Hakları Komitesi, Doktor A. B.'nin, H ailesi ve çocukları namına başvuruda bulunabileceğine dair herhangi bir kanıt sunmaması üzerine, mağdur namına başvuru yapmaya yetkili olmaması ve savunma yetkisine sahip olmaması sebebiyle başvuruyu reddetmiştir[239].

B. Denetim Organlarının Konu Yönünden Yetkisi (*Rationae Materiae)*

Bireysel başvuru yolunu düzenleyen her metin kendi sistemleri için öngördükleri bir insan hakları kataloğuna sahiptir. Ve her mekanizma kendi korumakla yükümlü olduğu haklar için bireysel başvuru yolunu işler kılmaktadır. Bireyler ihlal edildiğini ileri sürdükleri hakları, söz konusu hak hangi sistem içinde yer alıyor ise, o sistemin

---

[238] İnsan Hakları Komitesi, H / İtalya, Başvuru No. 565/1993, (*Human Rights Committee, H. v. Italy,* Communication No. 565/1993, 8 April 1994, CCPR/C/50/D/565/1993).

[239] *Ibid.*, paragraf 4.2.

koruma mekanizması olan organa başvurmak zorundadırlar. Bu durum bizi denetim mekanizmalarının konu yetkisine götürmektedir.

Usule ilişkin kabul edilebilirlik ölçütleri arasında saydığımız "sözleşme hükümleri ile bağdaşır olma" ölçütü ilgili sözleşmelerde düzenlenen hakların hangileri olduğunu bilmemizi gerektirmektedir. Dolayısıyla konu yetkisi ve sözleşme hükümleriyle bağdaşır olma ölçütü bağlamında hangi hakların bireysel başvuru konusu edilebileceğini bu başlık altında açıklamaya çalışacağız.

1. Başvuruya Konu Olan Haklar ve Özgürlükler Bakımından

BM sistemi içerisinde görev yapan Komitelerin yargısal benzeri nitelikli olduğunu daha önce belirtmiştik. Aşağıda bireysel başvuruya konu olabilecek haklardan hangilerinin hangi Komitenin görev alanına girdiği hususu, ilgili sözleşmelerde yer alan düzenlemelere değinilerek açıklanacaktır.

Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 1. Ek Protokolünün 1. maddesinde "bu Sözleşmede yer alan haklarından herhangi birinin Sözleşmeci Devlet tarafından ihlali" (*a violation by that State Party of any of the rights set forth in the Covenant*) şeklinde düzenlenen İnsan Hakları Komitesinin konu yetkisi, düzenlemede açıkça belirtildiği üzere Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesinde yer alan haklarla sınırlıdır. Buna göre, Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesinde yer alan şu haklarının ihlali durumunda Komiteye bireysel başvuruda bulunabilmektedir:

- Yaşama hakkı (md. 6), işkence yasağı (md. 7), kölelik yasağı (md. 8), özgürlük ve güvenlik hakkı (md. 9), tutulanların hakları (md. 10), borç nedeniyle

hapis yasağı (md. 11), seyahat özgürlüğü (md. 12), yabancıların sınır dışı edilmelerine karşı usuli güvenceler (md. 13), adil yargılanma hakkı (md. 14), kanunsuz ceza olmaz ilkesi (md.15), kişi olarak tanınma hakkı (md. 16), Mahremiyet hakkı (md. 17), düşünce, inanç ve din özgürlüğü (md. 18), ifade özgürlüğü (md. 19), savaş propagandası ve düşmanlığı savunma yasağı (md. 20), toplanma özgürlüğü (md. 21), örgütlenme özgürlüğü (md. 22), ailenin korunması (md. 23), çocukların hakları (md. 24), siyasal haklar (md. 25), hukuk önünde eşitlik (md. 26), azınlıkların korunması (md. 27)[240]

BM Komitelerinin, bir bireysel başvuruyu incelerken Sözleşmede yer alan ve ihlal edildiği ileri sürülen bir hakla ilgili olarak, o hakkın daha etkin korunmasına hizmet edeceği varsayımı ile yaptığı genel içerikli bir tespit, yorum ya da öneri BM denetim mekanizmalarının insan haklarını geliştirme işlevinin bir parçasıdır[241]. İnsan Hakları Komitesi, eşitlik ilkesinin uygulanmasını denetlediği bir kararında Sözleşmedeki hak ve özgürlüklerle kendisini sınırlamayıp, bu ilkenin uygulama alanını, geliştirme işlevine uygun olarak, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları da içine alacak şekilde genişletmiştir[242].

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi bireysel başvuruyu düzenleyen diğer bütün BM sözleşmelerinde ve sözleşmelerin ek protokollerinde olduğu gibi, şikâyet konusunu Sözleşmesel haklarla sınırlandırmıştır. Ancak diğer BM

---

[240] BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme 6.-27. maddeler arası.

[241] ALGAN, TİRYAKİ, (2002), s. 115.

[242] ALGAN, TİRYAKİ, (2002), s. 116.

sözleşmelerinin uygulamalarından farklı olarak Taraf Devletlere bu başvurunun kapsamını daraltacak, örneğin kendi anayasasında kabul ettiği haklarla bir kesişim alanı koyacak ya da bazı haklar bakımından bu yetkiyi tanıyacak, bir seçenek tanımamıştır. Yani söz konusu Sözleşmedeki tüm haklar bakımından bireysel başvuru hakkı kullanılabilmektedir[243]. Bu durumda bireyler, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinde yer alan şu haklarının ihlali durumunda Komiteye bireysel başvuruda bulunabileceklerdir:

- Çalışma hakkı (md. 6), adil ve uygun işte çalışma şartları (md. 7), sendikal haklar (md. 8), sosyal güvenlik hakkı (md. 9), ailenin, anneliğin, çocukların ve gençlerin korunması (md. 10), yaşama standardı hakkı (md. 11), sağlık standardı hakkı (md. 12), eğitim hakkı (md. 13), zorunlu ilköğretimi sağlama yükümlülüğü (md. 14), kültürel yaşama katılma hakkı (md.15)[244].

Bu kategorik haklar uygulanırken uyulması gereken hukukun genel ilkeleri de sözleşmenin giriş hükümlerinde yer almaktadır. Bunlar; halkların kendi kaderlerini tayin hakkı (madde 1), ayrımcılık yasağı (madde 2), cinsiyet eşitliği (madde 3), kamu yararı amaçlı ölçülü sınırlama ilkesi (madde 4), hakları kötüye kullanma yasağı (madde 5)dır.

Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar bakımından bireysel başvuru yolunun tanınmasından önce denetim yolları arasında en etkili olanı rapor verme sistemi idi.

---

[243] GEMALMAZ, (2012), s. 391.

[244] BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme 6.-15. maddeler arası.

2009 yılında kabul edilen Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi Ek Protokolü ile söz konusu haklar bakımında bireysel başvuru yolu uluslararası hukuk gündemine yerleşmiştir. Ancak medeni ve siyasi haklar için geçerli olan mekanizmaların sosyal hakların korunması açısından da kullanılabileceği anlamına gelen "bütüncül yaklaşım" (*integrated approach*) dan yola çıkarak verilmiş çok sayıda AİHM ve İnsan Hakları Komitesi kararı bulunmaktadır[245]. Bu kararlardan anlaşılacağı üzere bireysel başvuru yolu, medeni ve siyasi haklar açısından kullanılmaya başladığı andan itibaren, sosyal haklara ilişkin olarak dolaylı yoldan da olsa işletilebilmektedir.

Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nin bireysel başvuruları düzenleyen 14. maddesinde Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi'nin konu yetkisi "Sözleşmede yer alan haklardan herhangi birinin Sözleşmeci Devlet tarafından ihlali (*a violation by that State Party of any of the rights set forth in this Convention*)" olarak belirlenmiştir. Sözleşmede tanınan haklar Sözleşmenin 5. maddesinde toplu olarak sayılmıştır. Bu haklar;

- Yargı yerleri ve adalet dağıtan her türlü organ önünde eşit muamele görme hakkı; kişi güvenliği hakkı ile, hükümet görevlileri veya başka bir birey grubu veya kuruluşu tarafından yapılan şiddete ve müessir fiile karşı Devlet tarafından korunma hakkı; siyasal haklar, özellikle genellik ve eşitlik ilkelerine dayanan seçimlere katılma -seçme ve seçimlerde aday olma-, yönetimde ve ayrıca kamusal işlerin icrasında yer alma kamu hizmetlerine ulaşma hakkı; diğer kişisel haklar, özellikle: devletin hudutları içinde seyahat özgürlüğü ve yerleşim

[245] HALATÇI ULUSOY, (2011), s. 258.

hakkı; kendi ülkesine olduğu gibi bir ülkeden çıkma ve kendi ülkesine dönme hakkı; vatandaşlık hakkı; evlenme ve eşini seçme hakkı; tek başına veya başkaları ile birlikte mal ve mülke sahip olma hakkı; miras hakkı; düşünce, inanç ve din özgürlüğü hakkı; fikir ve ifade özgürlüğü hakkı; barışçıl bir biçimde toplanma ve örgütlenme özgürlüğü hakkı; ekonomik, sosyal ve kültürel haklar, özellikle: çalışma, işini serbestçe seçme, adil ve elverişli koşullarda çalışma, işsizliğe karşı korunma, eşit işe eşit ücret, adil ve elverişli gelir hakları; sendika kurma ve sendikalara girme hakkı; konut hakkı; sağlık, tıbbi bakım, sosyal güvenlik ve sosyal hizmetlerden yararlanma hakkı; eğitim ve öğrenim hakkı; kültürel faaliyetlere eşit olarak katılma hakkı; ulaşım araçları, oteller, restoranlar, kafeteryalar, tiyatrolar ve parklar gibi halkın kullanımı için tasarlanmış yerlere ve hizmetlere eşit olarak ulaşma hakkı.

Ayrıca 6. Maddede düzenleme alanı bulan etkili bir hukuk yoluna başvurma hakkı da Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesinde korunan haklardandır.

Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi Ek Protokolünün 2. maddesinde "Sözleşmeci devlet tarafından bu Sözleşmede yer alan haklarından herhangi birinin ihlalinden mağdur (*victims of a violation of any of the rights set forth in the Convention by that State Party*)" olduğunu iddia eden herkesin Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesine bireysel başvuruda bulunabileceği öngörülmüştür. Buna göre Sözleşmede tanınan haklar aşağıdaki gibidir:

- Kadın ticareti ve fahişeliğinin sömürülmesinin önlenmesi ilkesi (madde 6), politika ve kamu hayatında ayrımcılığın önlenmesi (madde 7), uluslararası düzeyde ülkeyi temsilde ayrımcılığın önlenmesi (madde 8), vatandaşlık haklarında ayrımcılığın önlenmesi (madde 9), eğitimde fırsat eşitliği (madde 10), çalışma yaşamında fırsat eşitliği (madde 11), sağlık hizmetlerinden yararlanmada fırsat eşitliği (madde 12), ekonomik ve sosyal hayatın her alanında fırsat eşitliği (madde 13), kırsal kesimdeki kadınların hakları (madde 14), medeni haklarda eşitlik (madde 15) ve aile içi eşitlik ilkesi(madde16).

İşkence ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşmenin 22. maddesi "Sözleşme hükümlerinin Sözleşmeci Devletlerden biri tarafından ihlal edilmesi (*violation by a State Party of the provisions of the Convention*)" durumunda İşkencenin Önlenmesi Komitesine bireysel başvuruların yapılabileceğini düzenlemektedir. Sözleşmenin 1. Maddesi işkenceyi tanımlamaktadır. Buna göre "işkence terimi, bir şahsa veya bir üçüncü şahsa, bu şahsın veya üçüncü şahsın işlediği veya işlediğinden şüphe edilen bir fiil sebebiyle, cezalandırmak amacıyla, bilgi veya itiraf elde etmek için veya ayrım gözeten herhangi bir sebep dolayısıyla bir kamu görevlisinin veya bu sıfatla hareket eden bir başka şahsın teşviki veya rızası veya muvafakatıyla uygulanan fiziki veya manevi ağır acı veya ızdırap veren bir fiil" anlamına gelmektedir. Sözleşme bu açıklama doğrultusunda işkencenin önlenmesi açısından taraf devletlerin yükümlülüklerini düzenlemektedir. Bu yükümlülüklerin ihlal veya ihmali karşısında Taraf devlet aleyhine Komiteye yapılan bireysel başvuruları değerlendirmeye almaktadır.

Engelli Kişilerin Hakları Komitesine bireysel başvuruda bulunabilmek için Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesinin 1. maddesinde yer alan "Bu Sözleşmedeki hükümlerin Sözleşmeci devleteler tarafından ihlali (*a violation by that State Party of the provisions of the Convention*)" düzenlemesi doğrultusunda hareket edilmektedir.

AİHS'nin bireysel başvuruları düzenleyen 34. maddesinde "bu Sözleşmede ve Protokollerde beyan edilen hakların" ihlali hakkındaki şikâyetlerin bireysel başvuru hakkının kapsamında yer aldığı belirtilmektedir[246]. AİHS ve Protokollerinde düzenlenen haklar esas olarak birinci kuşak haklardandır. Bunun yanında AİHM'in zaman zaman Sözleşme'nin koruma alanı içerisinde bulunmayan, ikinci kuşak haklar sınıflandırmasında sayılabilecek hakları da, bireysel başvuru çerçevesinde Sözleşmeye dâhil ettiğini gösteren kararlar verdiği olmuştur. Ancak bu uygulamanın normatif açıdan bir dayanağı yoktur ve bu yorum Mahkeme'nin uygulamadaki olağanüstü iş yükünü katlayarak arttıracak bir durumdur. Dolayısıyla AİHM'in yaptığı yargısal denetimin ikinci kuşak hakları da kapsayacak şekilde genişletilmesi mümkün olmamakla birlikte isabetli de değildir[247]. Ancak daha önce değindiğimiz AİHM içtihatları doğrultusunda ortaya çıkan bütüncül yaklaşım ilkesi sonucunda ekonomik, sosyal ve kültürel haklar bireysel başvuru konusu edilebilmektedir. Kanımızca bazı hakların birtakım sebeplerle bireysel başvuru hakkının dışında tutulması bireysel başvuru mekanizmasının amacı ile ters düşmektedir.

---

[246] AİHS md. 34.

[247] GEMALMAZ, (2012), s. 392.

Amerikalılar-arası sistemin ana belgelerinden biri olan Amerikalılar-arası İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 44. maddesinde bireysel başvuruların, "Sözleşmenin Sözleşmeci devletlerden biri tarafından ihlali *(violation of this Convention by a State Party*)" durumunda Komiteye yapılabileceği düzenlenmiştir. Amerikalılar-arası İnsan Hakları Sözleşmesinde Medeni ve Siyasi Haklar başlığı altında düzenlenen 23 adet hak bulunmaktadır. Bu haklar:

- Hukuk önünde kişi olarak tanınma hakkı (madde 3), yaşama hakkı (madde 4), insanca muamele görme hakkı (madde 6), kölelik yasağı (madde 7), kişi özgürlüğü ve güvenliği (madde 8), adil yargılanma hakkı (madde 9), yasaların geçmişe yürümezliği ilkesi (*freedom from Ex Post Facto Laws)* (madde 10), tazminat hakkı (madde 11), özel hayatın gizliliği ilkesi (madde 12), din ve inanç özgürlüğü (madde 13), düşünce ve ifade özgürlüğü (madde 14), cevap hakkı (madde 15), toplanma özgürlüğü (madde 16), dernek kurma özgürlüğü (madde 17), aile kurma hakkı (madde 18), isim hakkı (madde 19), çocuk hakları (madde 19), vatandaşlık hakkı (madde 20), mülkiyet hakkı (madde 21), seyahat ve ikamet özgürlüğü (madde 22), yönetime katılma, seçme ve seçilme, hakkı (madde 23), hukuk önünde eşitlik ilkesi (madde 24), yargısal korunma hakkı (madde 25).

Sözleşmenin 26. Maddesinde, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların bir protokolle hayata geçirilmesinin planlandığı görülmektedir. Bu doğrultuda kaleme alınmış olan Amerikalılar-arası İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Ekonomik Sosyal ve

Kültürel Haklar Alanındaki Ek Protokolünde[248], söz konusu Protokolde yer alan 13 haktan yalnızca ikisinin (sendika kurma hakkı ve eğitim hakkı) ihlali durumunda Amerikalılar-arası İnsan Hakları Komisyonuna başvuru olanağı tanınmıştır[249].

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'ne başvuruda, Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ile düzenlenen bütün haklar konu edilebilmesine rağmen, Amerikalılar-arası İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvuru yapılabilmesi ve başvuru hakkında Amerikalılar-arası İnsan Hakları Mahkemesi'nin bir hüküm verecek olması, Amerikalılar-arası İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Ek Protokolünü ikinci kuşak haklar bakımından önemli bir konuma getirmektedir[250].

Ayrıca Amerikalılar-arası sistemin dayandığı üç farklı belgenin (Amerikalılar-arası İnsan Hakları Sözleşmesi, Amerikan İnsanların Hakları ve Özgürlükleri Bildirisi, Amerikalılar-arası Devletler Örgütü Şartı) varlığı Amerikalılar-arası İnsan Hakları Komisyonunun konu bakımından yetkisini AİHM ve BM İnsan Hakları Komisyonundan daha geniş kılmaktadır[251].

Afrika Birliği sistemi içerisinde insan haklarının korunması açısından en önemli korumayı İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Şartı sağlamaktadır. Şartın en öne

---

[248] Amerikalılar-arası İnsan Hakları Sözleşmesi madde 26'da sözü geçen Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara ilişkin Buenos Aires Protokolü (*Protocol Of Amendment To The Charter Of The Organization Of American States (B-31) "Protocol Of Buenos Aires"*) için bkz., http://www.oas.org/dil/treaties_B-31_Protocol_of_Buenos_Aires.htm , e.t.: 24.04.2015.

[249] GEMALMAZ, (2012), s. 392.

[250] GEMALMAZ, (2012), s. 392 vd.

[251] PINZON, (2000-2001), s. 370.

çıkan özelliği kollektif haklara[252] yer vermiş olmasıdır. Söz konusu Şartın 55. maddesi, "diğer başvurular" adı altında devlet başvuruları dışındaki başvuruların İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Komisyonu sekreterliği tarafından bir liste halinde Komisyona sunulacağını düzenlemektedir. 56. madde ise Şartın ilk 26 maddesinde yer alan "insanların ve halkların haklarından herhangi birinin ihlali" durumunda (*Communications relating to human and peoples' rights*) başvuruların hangi koşullar altında kabul edileceğini düzenlemektedir. 56. maddenin 2. fikrası uyarınca Afrika Birliği Örgütü'nün kuruluşunu düzenleyen Örgüt Şartı ile ve Afrika Birliği'ne tâbi devletlerin vatandaşları için geniş bir hak ve özgürlükler listesi içeren İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Şartı ile uyumlu görülen başvurular (*Are compatible with the Charter of the Organization of African Unity or with the present Charter*) Komisyon tarafından incelenecektir[253].

İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Şartı'nda yer alan haklar şunlardır:

- Ayrımcılık yasağı (madde 2), hukuk önünde eşitlik ilkesi (madde 3), yaşama hakkı (madde 4), işkence ve zalimane, insanlık dışı ve alçaltıcı muamele yasağı (madde 5), kişi güvenliği ve özgürlüğü ilkesi (madde 6), adil yargılanma hakkı (madde 7), inanç özgürlüğü (madde 8), haber alma ve ifade özgürlüğü (madde 9), dernek kurma hakkı (madde 10), toplanma özgürlüğü (madde 11), seyahat ve ikamet özgürlüğü (madde 12), yönetime katılma (seçme, seçilme ve oy kullanma) hakkı (madde 13), mülkiyet hakkı (madde 14), çalışma hakkı

[252] Örnek için bkz. İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Şartı madde 21/4 ve madde 22/2.

[253] İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Şartı madde 56/2.

(madde 15), sağlık hakkı (madde 16), eğitim hakkı (madde 17), ailenin ve dezavantajlı sosyal grupların (kadınlar ve çocuklar gibi) korunması (madde 18).

- Halkların eşitliği ilkesi (madde 19), halkların kendi kaderini tayin hakkı (madde 20), halkların doğal kaynak ve zenginliklerin serbest kullanımı hakkı (madde 21), halkların ekonomik, sosyal ve kültürel gelişim hakkı (madde 22), ulusal ve uluslararası huzur ve güvenlik hakkı (madde 23), yaşama elverişli, tatmin edici bir çevre hakkı (madde 24).
- Taraf devletlerin insan haklarını ve bağımsız mahkemeleri temin etme görevi (madde 25 ve 26).

Şartın kişisel, sosyal ve ekonomik haklar gibi birinci ve ikinci kuşak hakların yanında; halkların eşitliği, kendi kaderini tayin, gelişme, barış ve çevre hakları gibi üçüncü kuşak haklara da yer verdiği görülmektedir[254].

Kanımızca incelediğimiz belgeler arasında normatif anlamda en özgürlükçü ve geniş bir haklar ve özgürlükler listesine sahip olan belge İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Şartı'dır. Ancak normatif düzenlemelerdeki bu özgürlükçülüğün uygulamaya yansıyıp yansımadığını anlayabilmek için Komisyon kararlarına bakmak gerekmektedir.

2. Taraf Devletin Başvuruya Konu Olan Eylem, İşlem ve İhmalleri Bakımından

Bireysel başvuru yolunun işletilebilmesi için bir hak ihlali iddiası ve bu hak

[254] UMOZURIKE, (2010), s. 180.

ihlalinin, hak uluslararası bir sözleşmede koruma altına alınmış bir hak ise sözleşmeye Taraf bir Devletçe gerçekleştirilmiş olması şartları aranmaktadır. Bir Devlet yargılama yetkisi kapsamındaki bireylerin temel haklarını nasıl ihlal eder?

Devletler, iktidarlarını yasama, yürütme ve yargı organlarının eliyle kullanır. Kamu gücü işlemleri; yasama, yürütme ve yargı organlarınca ve bu organlara tabi olan organlarca gerçekleştirilen işlemleri kapsar. Bu durumda bir temel hakkı ihlal eden yasama, yürütme veya yargı organları tarafından gerçekleştirilmiş eylem, işlem veya ihmaller bireysel başvurunun konusunu oluşturacaktır[255]. Peki, ihlal kavramı ile anlatılmak istenen nedir?

Kamu gücünü elinde bulunduran organlar, bireyin koruma altındaki bir temel hakkının kullanımını önemli ölçüde zorlaştırıyor yahut söz konusu hakkı kullanmasını imkânsız kılıyorsa ve bu eylemi veya işlemi hukuka uygunluk sebeplerinden birine dayanmıyorsa ya da geçersiz bir hukuka uygunluk sebebine dayandırılmışsa bireyin temel hakkı ihlal edilmiş kabul edilir[256].

Bireysel başvuru kamu gücünün bir eylem ya da işlemine karşı yapılabileceği gibi yapılması gereken bir eylem ya da işlemin yapılmaması durumunda kamu gücünün ihmaline (hareketsizliğine) karşı da yapılabilmektedir[257].

---

[255] M. Yavuz SABUNCU, Selin ESEN ARNWINE, "Türkiye İçin Anayasa Şikayeti Modeli, Türkiye'de Bireysel Başvuru Yolu", **Anayasa Yargısı Dergisi,** C. 21, (2004), s. 232 vd.

[256] Öykü Didem AYDIN, "Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 15, S. 4, (2011), s. 134.

[257] GÖZTEPE, (1998), s. 42.

Biz bu başlık altında hangi tür yasama, yürütme ve yargı faaliyetlerinin bireysel başvuru konusu edilebileceğini incelemeye çalışacağız.

Devlet yetkilerinin kullanımı durumunda ortaya çıkacak ihlallerin tespitinde ölçülülük ilkesi karşımıza çıkmaktadır. İlk kez Alman Hukuk öğretisinde karşımıza çıkan[258] ölçülülük ilkesi, bireyi koruyan fakat sübjektif bir hak teşkil etmeyen bir genel hukuk ilkesi olarak kabul edilmektedir[259]. Devletin temel hak ve özgürlükleri sınırlamasının amacı ve bu amacı gerçekleştirecek araç arasındaki ilişki düzleminde ölçülülük ilkesi ile bağlantılı birtakım alt ilkeler ortaya çıkmaktadır. Alman Anayasa Mahkemesi kararlarında bu ilkeler "elverişlilik", "gereklilik" ve "oranlılık" olarak 3 gruba ayrılmaktadır[260].

Orantılılık ilkesi ve alt ilkeleri olan bu üç ilke doğrultusunda ihlal, bir temel hakkın yetkili organlarca, ölçüsüz bir şekilde müdahaleye maruz bırakılmasıdır. Devlet iktidarının kullanımı ile bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunması arasında makul ve adaletli bir denge kurulmalıdır. İhlaller, bu dengenin gözetilmediği durumlarda ortaya çıkmaktadır[261].

Devlet iktidarı ile temel hak ve özgürlüklerin etkili bir biçimde korunması arasındaki dengeyi sağlamak için, anayasa yargısından anayasal adaleti sağlaması beklenmektedir. Anayasa yargısının bu amacı gerçekleştirme yollarından birisi de

---

[258] OĞURLU, (2000), s. 149.

[259] RUMPF, (1993), s. 28.

[260] SAĞLAM, (1982), s. 113 vd.

[261] Ö. D. AYDIN, (2011), s. 135.

bireysel başvuru yoludur[262].

Devletler yasama yetkilerini yasama organları eliyle kullanır. Yasama organının doğrudan birey üzerinde etki doğuran, uygulanması için ara bir idari işleme gerek olmayan yasalar yapması durumunda, söz konusu yasaların bir temel hakkı ihlal etmesi karşısında bireysel başvuru yolunun öngörüldüğü mekanizmalar mevcuttur[263].

İdarenin bireylere doğrudan uygulanabilecek işlemlerine karşı bireysel başvuru yolu hemen her sistemde işletilebilmektedir. Ancak idarenin düzenleyici işlemleri açısından bireysel başvuru yolunun işletilmesi, yasalara karşı bireysel başvuru yolunda olduğu gibi, birtakım koşullara bağlı olarak ve bazı sistemler için geçerli bir yoldur.

İdari işlemlerin bireysel başvuruya konu edilebilmesi doğrudan gerçekleşmemektedir. Genellikle bir idari işleme karşı öncelikle yasalarda belirtilen kanun yollarına başvurulmakta, bu yollardan sonuç alınamaması halinde yargı organının kararına karşı bireysel başvuru yolu işletilebilmektedir. Ancak kanun yollarının işletilemediği sınırlı hallerde, doğrudan idarenin işlemlerine karşı bireysel başvuru yolu kullanılabilecektir[264]. Bu durumda bireysel başvurunun konusu aslen idarenin ihlalini gideremeyen yargı kararı olacaktır[265]

---

[262] KUNIG, (2011), s. 332 vd.

[263] Örneğin Latin Amerika ülkelerinde amparo yolu, actio popularis gibi gene nitelikli davalar. Yasalara karşı doğrudan bireysel başvuru yolunun kullanılabildiği sistemler de mevcuttur. Bkz. KARAMAN, (2013), s. 197 vd. Ayrıca, Amerikalılar-arası sistemde ve Avrupa sisteminde de bireysel başvuru yolu yasalara karşı kullanılabilmektedir.

[264] GÖZTEPE, (1998), s. 48.

[265] SABUNCU, ESEN ARNWINE, (2004), s. 235.

Yargı organının bir temel hakkı ihlal veya ihmal eden kararına karşı bireysel başvuru yolu her zaman açıktır. Yargı organının bir temel hakkı ihlal etmiş sayılması için, insan hakları açısından uygun bir kanun ya da düzenleyici idari işlemin insan haklarına aykırı olarak uygulaması yahut insan haklarının yargı kararında göz ardı ediliş olması gerekir[266].

Burada bireysel başvuru yolunun eleştiri aldığı bir nokta bulunmaktadır. Bu eleştiri yargı kararlarına karşı bireysel başvuru mekanizmasının kullanılması sonucu görevli mahkemelerin gerçekleştirmiş olduğu dolaylı norm kontrolünden kaynaklanmaktadır. Yargı kararlarına karşı yapılan bireysel başvurular çoğunlukla yasaların hatalı yapıldığına işaret etmektedir[267]. Bu durum ilgili Devletin uluslararası prestiji açısından zedeleyici bir unsur olsa da bireylerin hak ihlallerinin giderilmesi noktasında önem arz etmektedir.

Devletlerin kamu gücü ihlallerinin uluslararası yargı organları önünde belirlenmesi konusu tartışmaya açıktır. AİHM'in bir kararında[268] Mahkeme'nin "yetki alanı" tartışılmış ve Mahkeme "devletin yetki alanının" sınırları konusunda birtakım saptamalar yapılmıştır. Devletlerin yetki alanı belirlenirken uluslararası hukukun ilgili her kuralının göz önüne alınması gerekliliği ve devletin sorumluluğunu belirlerken gerektiği ifade edilmiştir[269]. Sonuç olarak "bir devletin egemen yetkilerini uluslararası

---

[266] KARAMAN, (2013), s. 216.

[267] KUNIG, (2011), s. 332 vd.

[268] AİHM, Bankoviç ve Diğerleri / Belçika kararı, Başvuru No. 52207/99, (*Banković and Others v. Belgium and 16 Other Contracting States*, Application No. 52207/99, ECtHR GC, Decision, 12 December 2001).

[269] Ö. D. AYDIN, (2011), s. 137.

hukuk çerçevesinde kullanmasının normatif olarak belirlenmesi" ile "bir devletin insan hakları yükümlülüklerini ilgilendirebilecek ölçüde kamu gücünün kullanılıp kullanılmadığının fiili olarak belirlenmesi[270]" somut olay ışığında değerlendirilmesi gereken birbirinden farklı konulardır. Dolayısıyla uluslararası bireysel başvurularda bu ayrım gözetilerek değerlendirmeler yapılmalıdır[271].

3. Konu Yetkisine İlişkin Denetim Organları Yorumları

İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Komisyonu'nun Frederick Korvah v. Liberia[272] kararında; başvurucu Liberia Hükümetine karşı, Liberia Polis Birlikleri'nin disiplinsizliği, yolsuzluklara ve rüşvet olaylarına karıştığı, polislerin Liberya halkına karşı ahlaksız davranışlar içinde bulunduğu iddialarıyla başvuruda bulunmuştur. Ayrıca başvuru, Liberia Hükümetinin Güney Afrika'daki Apartheid rejimine finansal destek sağlayarak finansal bir krize sebep olunduğunu iddialarını içermektedir. Başvurucu Liberya Hükümetine Polis Birliğini içindeki "gangsterler, uyuşturucu bağımlıları, seks manyakları ve tecavüzcü"lerden temizlemesi gerektiğini salık vermektedir. Mektup şeklinde gönderilmiş olan başvuruda Komisyon değil Liberya Hükümeti adres gösterilmektedir. Ayrıca kayıtlardan başvurunun Afrika Birliği'nden önceki Afrika Birliği Örgütü Sekreterliği'ne mi yoksa Komisyona mı yapılmış olduğu anlaşılamamaktadır.

---

[270] Ö. D. AYDIN, (2011), s. 137.

[271] *Ibid.*

[272] İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Komisyonu, Frederick Korvah / Liberia kararı, Başvuru No. 1/88, (*African Commission on Human and Peoples' Rights, Frederick Korvah v. Liberia*, Comm. No. 1/88 (1988)).

Komisyon başvurunun ilk bakışta (*prima facie*) İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Şartı'nın ihlal edildiği izlenimini vermesi durumunda incelenebileceğini vurgulamaktadır. Komisyona göre, başvuruda öne sürülen şikâyetler Şart hükümlerinin ihlal edildiği anlamına gelmemektedir.

Komisyon, başvuruda geçen beş ayrı iddianın Şartın ihlali sayılmayacağı gerekçesiyle başvuruyu kabul edilemez bulmuştur.

AİHM'in Zehnalová and Zehnal v. Czech Republic[273] kararında; başvuruyu yapana Zehnalova (1. Başvurucu) engelli bir kişidir. Kocası Zehnal (2. Başvurucu) ile birlikte, yaşadıkları şehirde kamu binalarının çoğunluğunda, Çek yasalarına aykırı bir şekilde, engelli vatandaşlar için gerekli ekipmanların olmadığı iddiasıyla AİHM'ne başvuruda bulunmuşlardır. Çek Mahkemelerinde başvurularının başarısız olduğunu belirmektedirler. Zehnalova'nın engelli olması dolayısıyla birçok haktan yararlanamadıklarını öne sürerek AİHS'nin 8 maddesi[274] doğrultusunda hak arama iddiasında bulunmaktadırlar. Ancak Mahkeme, başvurucunun iddiası ile 8. Madde arasında direk ve güncel bir bağ kuramamıştır. Dolayısıyla başvuruyu kabul edilemez bulmuştur.

---

[273] AİHM, Zehnalova ve Zehnal / Çek Cumhuriyeti kararı, Başvuru No. 38621/97, (*ECtHR, Zehnalová and Zehnal v. the Czech Republic*, Appl. No. 38621/97, Decision date. 14 May 2002).

[274] AİHS, madde 8: "1. Herkes özel hayatına, aile hayatına, konutuna ve haberleşmesine saygı gösterilmesi hakkına sahiptir.

2. Bu hakkın kullanılmasına bir kamu otoritesinin müdahalesi, ancak ulusal güvenlik, kamu emniyeti, ülkenin ekonomik refahı, dirlik ve düzeninin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için, demokratik bir toplumda zorunlu olan ölçüde ve yasayla öngörülmüş olmak koşuluyla söz konusu olabilir."

Amerikalılar-arası İnsan Hakları Komisyonu Edson Prado v. Brazil kararında[275], Helio Bucido tarafından Brezilya'da 12 Mayıs 2003'te tutuklu olduğu hücresinde ölü bulunan Edson Prado namına yapılan başvuruyu değerlendirmiştir.

Başvurucu iddiasında, Sao Paolo'da bir hapishanede, Devlet memurlarının, gardiyanların ve sivil ajanların gözetiminde bir hücrede yatan arkadaşının yataktan düşerek öldüğü iddiasına şüpheyle yaklaşmakta ve ölümünde devleti sorumlu tutmaktadır. İddialara göre 35 yaşındaki Prado, ölümünden bir gün önce ziyaretleri sırasında annesine ve arkadaşına, hapishanenin Disiplin Müdürü'nden ölüm tehditleri aldığını bildirmiştir. Ayrıca, Prado'nun ölümüyle ilgili açıklığa kavuşmamış noktalar olduğunu da ileri sürmektedir. Bu sebeple Devletin soruşturmalar sırasında gerekli özeni göstermediği ve Amerikalılar-arası İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 1. Ve 4. Maddelerinin ihlal edildiği gerekçesiyle Komisyona başvuruda bulunmuştur.

Brezilya, cevabında, soruşturmalar sırasında gerekli özeni gösterdiğine ve yeterli bir süre zarfinca hukuki prosedürün sürdüğünü belirtmiştir. Başvurucunun, başvurusunun, Sözleşmede korunan haklardan herhangi birinin ihlalini gösteren delil sunamamış olması ve iç hukuk yollarının tüketilmemiş olduğu gerekçeleriyle reddedilmesini talep etmiştir.

---

[275] Amerikalılar-arası İnsan Hakları Komisyonu, Edson Prado / Brezilya kararı, Başvuru No. 398-04, (*Inter-American Commission on Human Rights, Edson Prado v. Brazil*, Report No. 119/09, Petition 398-04, 12 November 2009).

Komisyon, başvuruyu incelemiş ve başvurunun Sözleşmede korunan haklardan birinin ihlaline dair yeterli kanıt taşımadığını tespit etmiştir. Başvuruyu Sözleşme hükümleriyle uyumsuz olması gerekçesiyle reddetmiştir.

C. Denetim Organlarının Zaman Yönünden Yetkisi *(Rationae Temporis)*

Denetim organlarının zaman yönünden yetkisi başlığı altında, sözleşmenin ilgili devlet bakımından yürürlüğe girdiği tarih ile usule ilişkin kabul edilebilirlik ölçütlerinden olan "belirli sürede başvuru yapılması" ölçütüne ilişkin kararlara değinilecektir.

AİHM'nin Silih v. Slovenia kararında[276], Silih ailesi, 19 Mayıs 1993'te Slovenya'da bir hastanede ölen çocuklarının hastanenin ihmali yüzünden öldüğünü ve sorumluların yargılanması için başvurdukları hukuki prosedürün gereğinden fazla uzun sürdüğünü iddia ederek Mahkemeye başvurmuşlardır.

Başvuruculların oğlu Gregor Silih, 3 Mayıs 1993'te bulantı ve kaşıntı şikâyetleriyle hastaneye gitmiştir. Hastanede, Gregor'un bir çeşit alerjisi olduğu düşünülerek kendisine iki ilaç verilmiştir. Gregor bu ilaçları aldıktan sonra fenalaşmış ve komaya girmiştir. Bunun üzerine ailesi, hastanenin çocuklarının ölümünden sorumlu olduğunu iddia ederek 13 Mayıs 1993'te hastaneye karşı ceza davası açmıştır. Ancak dava, yeterli kanıt gösterilmediği gerekçesiyle 8 Nisan 1994'te reddedilmiştir.

Ancak mahkeme, hastanenin ihmali hakkındaki iddiaları Sözleşmenin Slovenya için yürürlüğe girdiği 28 Haziran 1994 tarihinden önce gerçekleşmiş ve kesinleşmiş olması nedeniyle kabul edilemez bulmuştur. Prosedürün uzaması ile ilgili iddiaları ise

---

[276] AİHM, Silih / Slovenya kararı, Başvuru No. 71463/01, (ECHR, Case of Šilih v. Slovenia, Application no. 71463/01, 9 April 2009).

Sözleşme'nin Slovenya için başvurulabilir olduğu tarih sonrasında hala devam ediyor olması dolayısıyla kabul edilebilir bulmuştur.

Amerikalılar-arası İnsan Hakları Komisyonunun Heliodoro Portugal v. Panama[277] kararında; Heliodoro Portugal, askeri rejim döneminde Panama'da yaşayan bir vatandaştır. 1970 yılında bir kafede otururken kimliği belirsiz iki kişi tarafından bir arabaya bindiriliyor ve kaçırılıyor. Daha sonra eve gelen bir ajan aileye, Portugal'ın iyi olduğunu ve yakında salıverileceğini haber veriyor. Fakat 1970 Ekim'den itibaren kendisinden hiç haber alınamıyor. Askeri baskı rejiminin hüküm sürdüğü dönemde ailesi, Portugal'ın kayboluşu ile ilgili hiçbir yere başvuruda bulunulamıyor. Kayboluşundan yaklaşık 20 yıl sonra demokrasi rejimine geçiş döneminde, Portugal'ın kızı, 1988 yılında babasının kaçırıldığını Panama Ulusal İnsan Hakları Komitesi'ne bildiriyor. Devam eden 10 yıl boyunca ailenin arayışları sürüyor.

Aramalar sonucu, Portugal'ın kaçırıldığı yerde ceset kalıntıları bulunuyor. 30 Ekim 2001 tarihinde yapılan DNA testi sonucunda cesedin Porutgal'a ait olduğu kesinleşiyor.

Portugal'ın kızı 31 Mayıs 2001'de Komisyon'a başvuruda bulunmuştur. Panama, Portugal'ın kaçırıldığı ve öldürüldüğü tarihte, Sözleşmenin Panama için yürülükte olmadığını, Panama'nın Komisyonun başvuruları inceleme yetkisini 1990'da tanıdığını iddia etmektedir. Ancak Komisyon kararında, Portugal'ın kaçırılma ve

---

[277] Amerikalılar-arası İnsan Hakları Komisyonu, Heliodoro Portugal / Panama kararı, (*Inter-American Commission of Human Rights, Case of Heliodoro Portugal v. Panama*)

öldürülme zamanını cesedin kesin olarak teşhis edildiği tarih olarak değerlendirmektedir. Bu kararıyla Komisyon başvuruyu kabul edilebilir bulmuştur.

III. USULE İLİŞKİN KABUL EDİLEBİLİRLİK ÖLÇÜTLERİ YORUMLARI

A. İç Hukuk Yollarının Tüketilmesi Kuralı ve İstisnaları

İç hukuk yollarının tüketilmesi ölçütü, mevzu bahis denetim organlarının hiçbirinde mutlak ve otomatik şekilde uygulanan bir ilke değildir. Bu ölçütün uygulanmasında tüm denetim organlarının aşırı şekilcilikle hareket etmeyip, belirli ölçüde esneklik gösteren kararlar verdiği gözlemlenmektedir.

Afrika İnsanların ve Halkların Hakları şartında yer alan yedi ölçütten en önemlisi iç hukuk yollarının tüketilmesi olarak görülmektedir[278]. Komisyonun bu ölçütle ilgili birçok dikkat çekici kararı bulunmaktadır. Bir örnek verecek olursak; Komisyonun John K. Modise v. Botswana kararında[279], Modise'nin babası, Güney Afrika'ya çalışmak üzere göç etmiş bir Botswana vatandaşıdır. Başvurucu babasının Güney Afrikalı annesiyle evlenmiş olması dolayısıyla Güney Afrika'da doğmuştur. Ancak kısa bir süre sonra başvurucunun annesi yaşamını yitirmiş ve başvurucu babası ile Botswana'ya geri dönmek zorunda kalmıştır. Başvurucu soy bağı esası uyarınca

---

[278] HANSUNGULE, (2009), s. 260.

[279] İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Komisyonu, John K. Modise / Botswana kararı, Başvuru No. 97/93, (*African Commission on Human and Peoples' Rights, John K. Modise v. Botswana*, Comm. No. 97/93 (2000)).

Botswana vatandaşı olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca başvurucu, 1978 yılında Botswana Ulusal Cephesi adındaki muhalefet partisinin kurucularından ve liderlerinden biri olarak siyasete atılmıştır. Partideki faaliyetleri nedeniyle iktidar partisi tarafından "istenmeyen göçmen" ilan edildiğini öne sürmektedir.

Başvurucu, 17 Ekim 1978'de herhangi bir mahkeme önüne çıkarılmadan tutuklanıyor ve sınır dışı ediliyor. Sınır dışı edilmesi dolayısıyla daha önce yerel bir mahkemede "geçici iş izni" almak üzere açmış olduğu davayı takip edemiyor. Başvurucu ülkeye üçüncü girişinde yasa dışı olarak ülkeye girmeye çalıştığı gerekçesiyle tutuklanıyor ve hakkında 10 ay hapis cezasına hükmediliyor. Başvurucu bu kararı temyiz ediyor ve temyiz sonuçlanmadan dördüncü kez Güney Afrika'ya sınır dışı ediliyor. Başvurucu Güney Afrika vatandaşı olmadığı gerekçesiyle zorunlu olarak Bophutatswana'ya yerleştiriliyor.

Yedi yıl boyunca Bophutatswana'da ikamet eden başvurucu, Bophutatswana hükümetinin hakkında sınır dışı edilme kararı çıkarması üzerine Bophutatswana ile Botswana arasında tarafsız bir bölgeye (*no-man's land*) sürülüyor. Botswana insancıl hukuk temelinde başvurucuya üç aylık bir giriş izni veriyor.

Başvurucu ne bir Güney Afrika pasaportuna ne de Bophutatswana vatandaşlığına sahiptir. Başvurucu bu süreçte ağır maddi kayıplar yaşadığını, Botswana hükümetinin bütün malvarlığına el koyduğunu iddia etmektedir. Ayrıca, çalışma izni alamadığı için çalışamadığını ve sürekli sınır dışı edilme tehdidiyle karşı karşıya kaldığını öne sürmektedir.

Başvurucu bu iddialarla 1993 yılı Mart ayında İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Komisyonuna bireysel başvuruda bulunmuştur. Botswana hükümeti, durum kendisine iletildiğinde, başvurucunun iç hukuk yollarını tüketmediğine dair kanıt sunmuştur. Ancak Komisyon kararında[280], başvuruların makul olmayan sürelerle sürüncemede bırakıldığına kanaat getirmiş ve başvuruyu kabul edilebilir bulmuştur[281]. Komisyon başvurunun Komisyon önüne gelmeden önce çok uzun bir geçmişi olduğunu söz konusu kararın kabul edilebilirlik incelemesi kısmında dile getirmektedir.

Diğer taraftan İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Komisyonu Motale Zacharia Sakwe'nin başvurusunu kabul edilemez bulmuştur[282]. Başvurucunun hikayesini kısaca özetleyecek olursak; Kamerun vatandaşı (*Cameroonian citizen*) olan başvurucu 15 Aralık 1996 gecesi saat 1.30'da yaşlı annesi ile birlikte jandarma ve polis kuvvetlerinin eşlik ettiği Mbonge Bölgesinden bir Memur tarafından evinden alındığını iddia etmektedir. Mbonge'daki polis karakolunda üç gün boyunca tutulduklarını, yaşlı annesine ve kendisine kaldıkları süre boyunca işkence edildiğini öne sürmektedir. Bu işkenceler sonucunda bir süre tedavi gördüğünü ve acı çektiğini belirtmektedir. Daha sonrasında da Bölge Polis Memuru tarafından çağırtılmış ve salıverilmeden önce 6.000 Kamerun Frangı ödemesi istenmiştir. Gözaltında tutuldukları süre içinde ne savunma haklarına dair ne de suçlarının ne olduğuna dair bir bilgilendirme yapılmıştır.

---

[280] John K. Modise / Botswana kararı.

[281] HANSUNGULE, (2009), s. 262.

[282] İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Komisyonu, Motale Zacharia Sakwe/Kamerun, Başvuru No. 230/99, *(African Commission on Human and Peoples' Rights, Motale Zacharia Sakwe v. Cameroon*, No. 230/99 (2000)), 14th Annual Activity Report içinde, (2000–2001).

Komisyon başvuruyu Kamerun'a bildirmiştir. Kamerun söz konusu başvurunun daha önce yetkili mercilerce incelenmiş ve temyiz aşamasına gelmiş olduğunu, Komisyonun tavsiyeleri uyarınca başvurunun sonuçlandırılacağına dair bildirimde bulunmuştur. Dolayısıyla Komisyon, başvurunun iç hukuk yolları tüketilmeden yapılmış olduğu gerekçesiyle başvuruyu reddetmiştir[283]. Hansungule, makalesinde, Komsiyonun, Kamerun'da faaliyet gösteren herhangi bir hükümet dışı organizasyondan, ülkede iç hukuk yollarının etkili olmadığını ve polisin kötü şöhretinin olduğunu kolaylıkla öğrenebileceğini ve başvuruya bakabileceğini ileri sürmektedir. Komisyonun pasif kalması söz konusu makalede eleştirilmiştir[284].

Amerikalılar-arası İnsan Hakları Komisyonu Diaz ve diğerleri / Kolombiya[285] kararında, Kolombiya Devrimci Silahlı Kuvvetleri ve Kolombiya eyalet Başkanı Belisario Betancur Cuartas ile yapılan barış görüşmeleri sonucunda 28 Mayıs 1985'te Vatanseverler Birliği (*Patriatic Union*) adı altında bir siyasi parti kurulmuştur. Diğer siyasi partilerin yapabildiği her şeyi yapmaya yetkili kılınan parti aslında geleneksel güçlü bir yapının siyasi alternatifi olarak, sivil protestoların açıktan yapılabilmesine aracı olmak için tasarlanmış bir partiydi. Kolombiya Devrimci Silahlı Kuvvetleri de partiyi, sivil hayatı tekrar asimile edebilmek için siyasi bir araç olarak görüyordu. Parti 86 ve 88 seçimlerinde başarılı oldu.

---

[283] Motale Zacharia Sakwe / Kamerun kararı.

[284] HANSUNGULE, (2009), s. 262.

[285] Amerikalılar-arası İnsan Hakları Komisyonu, Diaz ve diğerleri / Kolombiya kararı, Dava No. 11.227, (*Diaz et al. v. Colombia*, Case 11.227, Report No. 5/97, *Inter-Am.C.H.R.*,OEA/Ser.L/V/II.95 Doc. 7 rev. at 99 (1997)).

Ancak başvuruculaın iddialarına göre partinin kuruluşundan itibaren parti mensupları sistematik bir zulme uğramaktaydı. Yargısız infazlar gerçekleşmekte, kaybolmalar, faili meçhul suçlar işlenmekte, suikast girişimleri ve tehditler gözlemlenmekteydi. Parti mensuplarına ve liderlerine karşı siyasi hayattan çekilmeleri için ağır hak ihlalleri gerçekleştiriliyordu. Başvurucular Vatanseverler Birliği'ne üye olan ve 1985-1993 yılları arasında yargısız infaz edilen 1163 kişinin listesini, cebri olarak kaybolan 123 kişinin, suikast girişiminden kurtulabilen 43 kişinin listesini ve aynı zaman aralığı içerisinde tehditler alan 225 kişinin listesini Komisyona sunmuşlardır.

Başvurucular, söz konusu ihlallerden Kolombiya Eyaletini sorumlu tutmaktadır. Bu iddiaya dayanak olarak öncelikle Vatanseverler Birliği Partisi'ne karşı işlenen suçlarda eyalet ajanlarının rol aldığını göstermektedir. İkinci olarak, Kolombiya Eyaleti'nin, parti üyelerinin haklarının korunması, suçların soruşturulması ve suçluların cezalandırılması konularında görevini gerektiği şekilde yerine getirmediğini ileri sürmektedir.

Başvuru Kolombiya Eyaletine bildirilmiş ve Eyalet iç hukuk yollarının tüketilmediğini ileri sürerek başvurunun kabul edilebilirlik aşamasında reddedilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ancak Amerikalılar-arası İnsan Hakları Komisyonu başvuruculaın dilekçelerindeki ihlal iddialarını incelemiş ve bu iddialara dayanarak

başvuruyu iç hukuk yollarının tüketilip tüketilmediğinin incelemesini yapmadan kabul edilebilir bulmuştur[286].

B. Anonim Başvurular ve Hakkın Kötüye Kullanımı (Abuse of the Right)

Mahkemeyi yanıltmak amacıyla kasten gerçek olmayan maddi vakalara dayanılması veya bu nitelikte bilgi ve belge sunulması, başvurunun değerlendirilmesi noktasında esaslı olan bir unsur hakkında bilgi verilmemesi, başvurunun değerlendirilmesi sürecinde vuku bulan ve söz konusu değerlendirmeyi etkileyecek nitelikte yeni ve önemli gelişmeler hakkında Mahkemenin bilgilendirilmemesi suretiyle başvuru hakkında doğru bir kanaat oluşturulmasının engellenmesi, medeni ve meşru eleştiri sınırları saklı kalmak kaydıyla bireysel başvuru amacıyla bağdaşmayacak surette hakaret, tehdit veya tahrik edici bir üslup kullanılması, söz konusu başvuru yolu kapsamında ihlalin tespiti ile ihlal ve sonuçlarının ortadan kaldırılmasına ilişkin amaçla bağdaşmayacak surette içeriksiz bir başvuruda bulunulması bireysel başvuru hakkının kötüye kullanımı sayılabilecek hallerdir[287].

Kötüye kullanım kararı, kabul edilemezlik kararının içinde ama ona ek olarak verilen bir ceza olarak değerlendirilmektedir[288]. AİHM, Petrović / Sırbistan kararında[289], Mihailo Petrović, , ruhsatlı bir avukat ve Belgrad Barosu'na

---

[286] Diaz ve diğerleri / Kamerun kararı.

[287] ŞİRİN, (2015), s. 90.

[288] *Ibid.*

[289] AİHM, Petrović / Sırbistan, (*ECHR, Petrović v. Sırbistan,* (56551/11, 56650/11, 56669/11, 56671/11, 56692/11, 56744/11, 56826/11, 56827/11, 56831/11, 56833/11 ve 56834/11)).

kayıtlı Sırp vatandaşıdır. Başvurucu, AİHM'e Sırbistan aleyhine yaptığı 11 başvuruda kendisini başvurucu olarak göstermiştir. Dahası, başvurucu, aynı niteliği haiz 400'den fazla davayı Hırvatistan, Slovenya, Karadağ, Bosna Hersek ve Makedonya aleyhine de açmıştır. Ancak yaptığı başvurular kendisinden çok başkalarıyla ilgili olgular üzerine temellenmektedir. Buna ek olarak, başvurucu başka başvurucular adına da avukatları sıfatıyla 100'den fazla dava açmıştır.

Davaların incelenmesi sırasında, namına başvuru yapılan kimselerden en az üçünün ölmüş ve en az birinin yetki belgesinin ilgili kişinin ölümünden sonra düzenlenmiş olduğu anlaşılmıştır. Bir dizi başka davaya ilişkin olarak da Mahkeme, Petrović'in sunduğu yetki belgelerinin doğruluğunu şüpheli bulmuştur.

Bunun üzerine AİHM, Mart 2010 tarihinde Bay Petrović'in hem halen yürüttüğü davalarda hem de gelecekte açacağı davalarda Mahkeme önünde başvurucuları temsil etmesini yasaklayan bir karar almış ve bu yasağı kendisine bildirmiştir. Buna rağmen, Bay Petrović bazen başvurucuların avukatı olarak bazen de kendisinin sadece hazırladığı başvuruları Mahkeme'ye sunmaya devam etmiş ve Mahkeme'nin böyle bir talebi dikkate almayacağını bildiği halde her seferinde ücretinin ödenmesini talep etmiştir.

Mahkeme İçtüzüğünün 36/4-(b) ve 44-D maddeleri uyarınca, Mahkeme'nin Yazı İşleri Müdürlüğü, Belgrat Barosuna Bay Petrović'in davranışı hakkında bilgi veren bir mektup göndermiştir. Baro Başkanı Ocak 2011 tarihli yanıtında, Bay Petrović'in mesleki ahlak standartlarını ihlal etmiş olabileceğinden bahisle Baronun Disiplin Kurulu'nu olaydan haberdar edildiğini bildirmiştir.

Yine de halen incelenen bu 11 başvuruda, Bay Petrović Sırp Hükümetinin kendisinin başvuruları hazırlarken ve daha özel olarak ise "bu süre boyunca diğer müvekkillerini temsil edemediği için" şahsi kayıplarını karşılayacak bir giderim sağlamadığından şikayetçi olmuştur.

Mahkeme, öncelikle başvuruların içerdiği şikâyetlerin niteliğinin yanında aynı bağlamda açılmış olmaları nedeniyle başvuruların birleştirilmesine karar vermiştir. Mahkeme, Sözleşme'nin 34. maddesinin bir bireysel başvurucunun iddia ettiği ihlalden gerçekten etkilenmiş olduğunu ya da bir ihlalden şahsen etkilenme ihtimali bulunduğuna dair makul ve ikna edici delillerle kanıtlamasını gerektirdiğini hatırlatmıştır. Mahkeme, Bay Petrović'in kendisinden çok başkalarıyla ilgili şikâyetlerinin Sözleşme ve Protokollerine pervasızca aykırılık oluşturduğu sonucuna varmıştır. Mahkeme ayrıca Sözleşme'nin 35/3. maddesinin kendisine, bireysel başvuru hakkının kötüye kullanılması olarak görülecek herhangi bir başvurunun (ki bu davalarda başvurucunun davranışlarını bireysel başvuru hakkının amaçlarına açıkça aykırılık oluşturmakta ve Mahkeme'nin işlevini yerine getirmesini engellemektedir) kabul edilemez olduğuna karar verme yetkisi verdiğini hatırlatmaktadır. Mahkeme, Bay Petrović'in Mart 2010 tarihinden beri davranışları öncelikle Mahkeme önünde müvekkillerini temsil yeteneğini sınırlayan Mahkeme kararlarını zorlaştırmayı amaçladığına karar vermiştir. Dolayısıyla tutumu Mahkeme'ye saygısızlıktır ve bireysel başvuru hakkının açıkça kötüye kullanılması olarak görülmek durumundadır.

Son olarak, Mahkeme, bir dizi halinde temelsiz şikayeti ele almanın görevi olmadığını ve açıkça görev alanının dışındaki konularla ilgilenerek özellikle ciddi

insan hakları meselelerinin ileri sürüldüğü pek çok mevcut davanın zarar görmesine yol açarak zamanını boşa harcama lüksü olamayacağını hatırlatmıştır.

IV. ESASA İLİŞKİN KABUL EDİLEBİLİRLİK ÖLÇÜTLERİ YORUMLARI

A. Açıkça Dayanaktan Yoksun Olma (*Manifestly Ill-Founded*) Ölçütü

Kabul edilebilirlik incelemesi aşamasında değerlendirilmesine rağmen, başvurunun bir ölçüde esasına da girilmesini gerektiren[290] "açıkça dayanaktan yoksunluk" ölçütü (*manifestly ill-founded*), en belirsiz kabul edilebilirlik ölçütlerinden biridir. Bu ölçüt, ilk bakışta (*prima facie*) sonuç çıkmayacağı öngörülebilir başvuruların, kabul edilebilirlik aşamasında elenmesine yönelik bir araç olarak kabul edilmektedir. Bu ölçütün amacı denetim mekanizmalarının gelişigüzel başvurularla meşgul edilmesi önlenmektir[291]

Bu ölçüt, AİHM uygulamasında, Mahkeme'nin bazı kararlarında[292] "açıkça dayanaktan yoksunluk" ifadesi yerine, "dayanaktan yoksunluk" ifadesini kullanıyor olması açısından eleştirilmektedir. Bunun yanında ölçüt; hakkında esasa dair bir incelemenin yapılmasını gerektiren bazı başvurularda, meselenin kabul edilebilirlik aşamasında reddedilmiş olması; usul aşamasında başvuru konusu ile ilgili uzun bir

---

[290] Bülent ALGAN, "Bireysel Başvurularda "Açıkça Dayanaktan Yoksunluk" Kriterinin Anayasa Mahkemesi Tarafından Yorumu Ve Uygulanması", **AÜHFD**, S. 63, C. 2, (2014), s. 250.

[291] ŞİRİN, (2015), s. 15 vd.

[292] *Ibid.*

değerlendirme ve gerekçelendirmenin yapılıyor olması; hatta yargıçların oy birliğini yakalayamadığı hallerde bile "açıkça dayanaktan yoksunluk" kararı verilebilmesi hususlarında da eleştiri almaktadır. Açıkça dayanaktan yoksunluk ölçütü, bir başvuruda aranan diğer bütün kabul edilebilirlik ölçütlerinin denetimi gerçekleştikten sonra değerlendirilmektedir[293].

AİHM uygulamada dört temel nedene dayanarak bir başvurunun açıkça dayanaktan yoksun olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Birincisi, AİHM bir temyiz mercii ya da "dördüncü derece mahkemesi" değildir. Dolayısıyla Mahkeme, bir temyiz mercii gibi görülerek yapılan başvuruları kabul edilemez bulmaktadır. İkincisi açık ya da görünür bir ihlalin bulunmaması durumudur. Üçüncüsü delil yokluğu ya da yetersizliği nedeniyle şikâyetlerin kanıtlanamamasıdır. Son olarak AİHM şikâyetin karmaşık ya da zorlama olması sebebiyle başvuruyu açıkça dayanaktan yoksun olması gerekçesiyle reddedebilmektedir[294].

İç hukukta bireysel başvuru mekanizmasının kabul edildiği durumlarda, başvuru ulusal yargı mercii tarafından açıkça dayanaktan yoksun bulunursa uluslararası denetim mekanizmalarının bu başvuruyu tekrar inceleme olanağı bulunmaktadır[295]. Bu inceleme, her ne kadar kabul edilebilirlik ölçütleri ile ilgili olursa olsun, en azından, esasa dair bir ön inceleme niteliğindedir. Bazı kabul edilebilirlik ölçütleri ise iddia edilen hak ihlâlinin esasa ilişkin incelemesinden ayrı tutulamaz.

---

[293] ŞİRİN, (2015), s. 80.

[294] ALGAN, (2014), s. 268.

[295] AİHM, Martinez Sala ve Diğerleri / İspanya kararı, Başvuru No. 58438/00, (*ECHR, Martinez Sala And Others v. Spain*, Apll. No. 58438/00, 2 November 2004).

Örneğin 3. (kötü muamele yasağı) ve 13. (etkin iç hukuk yolu hakkı) maddelerinin bir arada ileri sürüldüğü başvurularda, esasa dair inceleme ile (mevcut yolların etkinliği konusu), iç hukuk yollarının tüketilmediği itirazı ile paralellik gösterir. Böyle durumlarda AİHM'nin uyguladığı çözüm, kabul edilebilirlik incelemesini, esasa ilişkin incelemeye bağlamaktır[296].

AİHM, Annie-Marie Andersson / İsveç kararında[297], bir taksi sürücüsü olan başvurucu boşanmıştır ve oğluyla yaşamaktadır. Başvurucu bir takım sağlık problemleri yaşamış ve işvereni ile yaşadığı anlaşmazlıklar sonucunda işten ayrılmıştır. Bir süre psikiyatriste giden başvurucu, içinde bulunduğu durumu psikiyatristiyle paylaşmıştır. Psikiyatrist, reşit olmayan bir çocuk ve onun sağlıklı bir yaşam sürmesi durumları söz konusu olduğu için İsveç kanunları uyarınca bu durumu Sosyal Hizmetler kurumuna bildirmiştir. Bildirim sonucunda herhangi bir mahkeme önüne çıkarılmadan işlem yapılmış ve başvurucunun çocuğu elinden alınmıştır. Bunun üzerine başvurucu aile hayatına ve özel hayata saygı ilkesinin ve adil yargılanma hakkının ihlal edildiği gerekçesiyle AİHM'ne başvurmuştur. Ancak başvurucu 1996'da ölmüştür.

Mahkeme, başvuruyu değerlendirmiştir. Mahkemeye göre yalnızca bir hak ihlali olması yeterli değil ayrıca bu ihlalin güncel, ciddi olması gerektiği, sadece hakkın varlığı ile değil uygulanması, kapsamı ve hakka ulaşılması ile de ilgili olması

---

[296] Esra KATIMAN, "Bir İç Hukuk Yolu Olarak Bireysel Başvuru ve Etkinliği Sorunu", **TBB Dergisi**, S. 107, (2013), s. 43.

[297] AİHM, Anne-Marie Andersson / İsveç, Başvuru No. 691/883, (Anne-Marie Andersson v. Sweden, (72/1996/691/883) 27 August 1997).

gerektiğini ileri sürmüştür. Başvurunun adil yargılanma hakkı ile ilgili kısmını hak ihlalinin güncel ve ciddi olmaması sebebiyle kabul edilemez bulmuştur. Ayrıca özel hayata gizlilik ilkesinin ihlali iddiasını da İsveç kanunlarının psikiyatriste yüklediği sorumluluk sonucu gerçekleştiğinden hareketle "açıkça dayanaktan yoksun" bulmuştur.

İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Komisyonu'nun İlesanmi v. Nigeria kararında[298]; başvurucu Nijerya Abuja'da bir Ekonomik Yardım Projesinin danışmanlığını yapmaktadır. Başvurucu, 1999'da Proje'de çalışırken Polisin ve Nigeriada Obasanjo' Başkanının yolsuzluk, uyuşturucu ticareti gibi bir takım işlere bulaştığını ve bir sürü şirketin bu işlere ortak olduğunun farkına varmaktadır. Polisin ve Başkanın işbirliği içinde, yaptıkları yolsuzlukları örtmek adına, aralarında hakim ve savcıların da bulunduğu bir sürü insanı öldürdüğünü iddia etmektedir. Yolsuzluk ve kaçakçılık yüzünden Nijerya'nın yıllık 101 trilyon Naira'sının kaybolduğunu ileri sürmektedir. Başvurucunun, yolsuzlukları ortaya çıkarmaya yönelik girişimlerinden ötürü hamile karısının öldürüldüğü, kendisinin hapse atıldığı ve işkencelere maruz bırakıldığı iddialarıyla Komisyona başvurmuştur.

Komisyon, Nijerya'nın cevabında yer alan, başvurucunun başvuruda taraf devleti ve onun kurumlarını küçük düşürücü, aşağılayıcı ve onur kırıcı ifadelere yer vermemesi şartını ihlal ettiği iddiasını olumlu karşılıyor. Ayrıca, taraf devletin karşı

---

[298] İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Komisyonu, Ilesanmi / Nijerya kararı, Başvuru No. 268/2003, (*African Commission on Human and People's Right, Ilesanmi v. Nigeria (2005) AHRLR 48, Communication No. 268/2003*).

iddialarından birisi olan iç hukuk yollarının tüketilmemiş olması ölçütü ile ilgili Komisyonun şu tespitleri göze çarpıyor: a) Başvurucu iç hukuk yollarının ulaşılamıyor, etkisiz ve yetersiz olduğunu iddia ediyorsa bunu kanıtlamalıdır; b) Taraf devlet iç hukuk yollarının ulaşılabilir, etkili ve yeterli olduğunu kanıtlamalıdır ya da c) Eğer taraf devlet iç hukuk yollarının ulaşılabilir, etkili ve yeterli olduğunu kanıtlamışsa başvurucu bu yolları tükettiğini göstermelidir.

Komisyon, başvurucunun iç hukuk yollarını tüketmediği ve iç hukuk yollarının ulaşılamaz, etkisiz ve yetersiz olduğunu kanıtlayamaması sebebiyle ve başvuruda Taraf Devlet aleyhinde küçük düşürücü, aşağılayıcı, onur kırıcı ifadeler kullanmış olması gerekçeleriyle başvuruyu kabul edilemez bulmuştur.

B. Başvurucunun Önemli Bir Zarara Uğramış Olması *(Significant Disadvantage)* Ölçütü

14. Protokol ile AİHM'in insan haklarının korunmasındaki rolü bakımından, anayasal adalet yaklaşımına paralel bazı düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir. Protokolle bireysel başvuru mekanizmasının objektif etkisinin ön plana çıkarılması amacıyla, Sözleşmede öngörülen insan haklarının korunması sistemine getirilen yeniliklerden biri de, Mahkemeye yapılacak bireysel başvurularda başvurucunun önemli bir zarara uğramış (*significant disadvantage*) olma koşulunun bir kabul edilebilirlik ölçütü olarak aranacak olmasıdır. Sözleşmenin, 14. Protokolün 12.

maddesi ile değiştirilen 35 / 3 (b) maddesine göre, başvurucunun önemli bir zarar görmediği durumda başvuru kabul edilemez bulunacaktır[299].

14. Protokolle gerçekleştirilen bu düzenleme ile açıkça dayanaktan yoksun başvurular (*manifestly ill-founded*) için Mahkemenin harcadığı zamanın azaltılması ve tekrarlanan başvuruların (*repetitive application*) sayısının azaltılması hedeflenmiştir. Bu yolla Mahkemenin önemli insan hakları meselelerine yoğunlaşması amaçlanmıştır. Yeni kabul edilebilirlik ölçütü başvurucunun önemli bir zarara uğramadığı başvuruları kabul edilemez bulma olanağı vermekte ve Mahkemenin esasına girilerek incelenmesi gereken önemli davalara odaklanmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca bu yeni ölçüt ulusal mahkemeler önünde gerektiği gibi değerlendirmesi yapılmayan davaların reddedilmesinin önüne geçmektedir. Bununla beraber şunu da vurgulamak gerekir ki, yeni kabul edilebilirlik ölçütü başvurucunun Mahkemeye başvurma hakkını tümüyle kısıtlamamaktadır[300].

AİHM, Adrian Mihai Ionescu v. Romania kararında[301]; başvurucu Bükreş – Madrid arasında yolculuk yaptığı taşıma firması aleyhine, reklam tanıtımlarında belirtilen güvenlik ve konfor şartlarının bulunmaması nedeniyle tazminat davası açmıştır. Başvuranın talebi, ilk derece mahkemesi tarafından başvuranın delil toplama talebi reddedilmek suretiyle, sadece sözleşme üzerinde inceleme yapılarak ve

---

[299] Serhat ALTINKÖK, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 35 § 3 (b) Maddesinde Yer Alan Yeni Kabuledilebilirlik Ölçütü: 'Önemli Zarar'", **AÜHFD**, S. 62, C.2, (2013), s. 358.

[300] ALTINKÖK, (2013), s. 358 vd.

[301] AİHM, Adrian Mihai Ionescu/Romania, Başvuru No. 36659/04, (ECHR, Adrian Mihai Ionescu v. Romania, Application no. 36659/04, 2010).

başvuranın ileri sürdüğü hususların taşıma sözleşmesinde bulunmadığının tespitinden sonra reddedilmiştir. Başvuranın temyiz talebi ise, temyiz dilekçesinde temyize konu kararın hangi yönlerden kanuna aykırı olduğunun belirtilmemesi gerekçesiyle yapılmamış sayılmıştır. Başvuranın bu karara karşı itirazı da reddedilmiştir. Başvuran AİHM başvurusunda adil yargılanma hakkının ihlal edildiğini ileri sürerek ilk derece mahkemesinin delil toplama talebini reddetmesi, temyiz mahkemesindeki yargılamanın açık yapılmaması ve aleyhine olan ilk derece mahkemesi kararının temyiz mahkemesi tarafından esastan incelenmemesi aleyhinde başvuruda bulunmuştur.

AİHM, başvuranın ilk derece mahkemesi önündeki yargılamaya ilişkin şikâyetini, delillerinin takdirinin her şeyden önce iç hukuk makamlarının takdirinde olduğunu ve ilk derece mahkemesinin kararını yeterince gerekçelendirdiğini belirterek açıkça dayanaktan yoksun bulmuştur. Başvuranın temyiz mahkemesi önündeki yargılamaya ilişkin şikâyetlerini, 'önemli zarar' ölçütünü uygulayarak, öncelikle başvuranın önemli bir zarara uğrayıp uğramadığını, ikinci olarak insan haklarına saygının bu başvurunun esastan incelenmesini gerektirip gerektirmediğini ve son olarak başvurunun bir iç hukuk mahkemesi tarafından gerektiği şekilde incelenip incelenmediği yönünden incelemiştir. Sonuç olarak başvuranın önemli bir zarar uğramadığı gerekçesiyle başvurunun kabul edilemez bulunmasına karar vermiştir.

AİHM'in, Ladygin v. Russia kararında[302] başvurucu, bir mübaşirin kendisini bir mahkeme başkanının bürosunun bekleme salonundan zorla çıkardığı için manevi tazminat davası açmıştır. Başvurucunun savcılığa yaptığı başvuru, savcılık tarafından mübaşirin görevi kapsamında hareket ettiği gerekçesi ile reddedilmiştir. Bunun üzerine Ladygin hukuk mahkemesinde dava açmıştır. Hukuk mahkemesi talebin suç atfına bağlı olarak yapıldığı ve dolayısıyla cezai makamlar önünde dava açılması gerektiği gerekçesi ile davayı reddetmiş, esastan incelenmemiştir. Başvurucu adil yargılanma hakkının ihlal edildiği iddiasıyla AİHM'e başvuruda bulunmuştur.

AİHM'in, uğranılan zararın asgari ağırlık eşiğini geçmesi gerektiği ve bunun hem kişinin sübjektif algılaması, hem de olayın objektif şartları dikkate alınarak belirlenmesi gerektiği yönündeki içtihadı bulunmaktadır. Mahkeme bu şartların incelenmeleri sonucunda, başvuranın söz konusu olayda kendisine gerektiği gibi davranılmadığını düşünerek kendisini kötü hissetmiş olabileceğini, ancak zararın önemli olarak kabul edilebilmesi için bunun objektif olarak da doğrulanması gerektiğini belirterek başvuruda bunun söz konusu olmadığına karar vermiştir.

Mahkeme, bu şartın her davanın ulusal veya uluslararası bir mahkemede incelenmesi ve böylece adalet hakkının reddi durumu (*denial of justice*) oluşmaması esasına dayandığını ifade etmiştir. Rus iç hukukuna göre, parasal olmayan zararların tazmin edilebilmesinin ancak bu zararın kanıtlanması koşulu ile mümkün olduğunu, ancak başvuranın iddiasını destekleyen hiçbir delili iç hukuk makamlarına sunmadığını tespit etmiştir. Mahkeme, Savcılığın da mübaşirin görev kapsamı içinde

---

[302] AİHM, Ladygin / Rusya kararı, Başvuru No. 35365/05, (ECHR, Ladygin v. Russia, Application No. 35365/05).

hareket ettiğini belirttiğini ifade ederek, bu şartın devlete yargı makamları önüne gelen her türlü talebi, ne kadar saçma olursa olsun, esastan inceleme zorunluluğu yüklemediğini ifade etmiş ve başvuruyu kabul edilemez bulmuştur.

AİHM, Gaglione and Others v. Italy kararında[303]; İtalyan hükümeti, uzun yargılamalar nedeniyle ''Pinto'' başvuruları kapsamında tazminata hak kazanan başvuranların, tazminatlarının ödenmesindeki gecikme nedeniyle uğranılan zararın, bunun için daha sonra gecikme faizi ödeneceği ve başvuranların bu gecikme için de yeni bir ''Pinto'' başvurusu yapabilecekleri, ayrıca gecikme nedeni ile ödenecek meblağların önemsiz olduğunu vurgulayarak ''önemli zarar'' kriterinin uygulanarak bu şikâyetlerin kabul edilmez bulunmasını istemiştir.

Mahkeme, ''Pinto'' başvuruları kapsamında ödenen tazminatların 200 ilâ 749,99 Euro ve ödemelerdeki gecikmenin ise 9 ilâ 49 ay arasında olduğunu ve ödemelerin % 65'inin on dokuz aydan uzun süre sonra yapıldığını tespit etmiştir. Başvuranların, önemsiz bir zarara uğradıklarını söylemenin mümkün olmadığını ifade etmiş ve bir hükümet tarafından ilk defa ileri sürülen önemli zarar ölçütü itirazını reddederek başvuruyu kabul edilebilir bulmuştur.

[303] AİHM, Gaglione ve Diğerleri / İtalya kararı, Başvuru No. 45867/07, 45918/07, 45919/07 vd. (*ECHR, Gaglione and Others v. Italy*, 45867/07, 45918/07, 45919/07 et al.)

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Anayasalarında belirledikleri insan hakları listeleri bağlamında, her devlet insan haklarının korunması hususunda sorumluluk alanını kendi belirlemektedir. Devletlerin bir şekilde sınıflandırmış, tanımış ve bireylerinin kullanımına açmış olduğu bu hakların etkili bir şekilde korunmasını gerçekleştirme yükümlülükleri vardır. Burada sorun, söz konusu hakların, bu hakları ihlal eden devlete karşı nasıl korunacağıdır? İşte bu noktada uluslararası koruma mekanizmaları devreye girmektedir.

İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında büyük bir hızla geliştiği gözlemlenen uluslararası insan hakları hukukunda devletlerin egemenlik anlayışını sınırlayan güç, bireylerin hak ve özgürlükleridir. Uluslararası insan hakları hukuku temelinde, devletlerin yetkili organlarının, bireylerin hak ve özgürlüklerini ihlal etmesi karşısında, insan haklarını koruyacak bir takım uluslararası mekanizmalar geliştirilmeye başlanmıştır. Bu mekanizmalar arasında, bireylere daha genel ve daha etkin bir koruma sağlayan "bireysel başvuru" yolu ön plana çıkmaktadır.

Bireysel başvuru mekanizmasının etkinliğini koruyabilmesi hususunda önem arz eden, başvurunun esastan incelenmesine geçilmeden önce başvuruda aranan bir takım koşullar bulunmaktadır. Bu koşullar bireysel başvuru mekanizmasının usûlî incelemesinin birinci basamağını oluşturan "kabul edilebilirlik ölçütleri"dir.

Biz tezimizde dünyadaki örneklerini incelediğimiz bireysel başvuru mekanizmasında kullanılan kabul edilebilirlik ölçütlerinin insan haklarının korunması hususunda en az esas incelemesi kadar etkili olduğunu çeşitli örneklerle ortaya koymaya çalıştık. Yaptığımız incelemeler bizi, dünyada kabul edilebilirlik ölçütlerinin

geniş yorumlanması eliyle olabildiğince fazla başvuruyu değerlendirmeye alma yönünde bir eğilim olmadığı sonucuna ulaştırdı. Dolayısıyla buradan çıkaracağımız sonuç, dünyanın çeşitli bölgelerinde etkin bir şekilde görev yapan yargısal ve benzeri insan hakları koruma mekanizmalarının, kabul edilebilirlik ölçütlerini yorumlarken karmaşık eğilimler gösterdiğidir.

BM sistemi, Amerikalılar-arası sistem ve Avrupa Birliği sistemi içerisinde yer alan mekanizmaların dönemsel olarak kabul edilebilirlik ölçütleri yorumlarında tutarlı bir davranış sergilediği gözlemlenmektedir. Ancak Afrika Birliği sistemi içerisinde İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Komisyonunun siyasi eğilimlere, dönemsel politikalara göre kendi içerisinde de farklılaşan kararlar[304] verdiği tespit edilmektedir. Kabul edilebilirlik ölçütlerinin yorumlanması konusunda bir yeknesaklık söz konusu değildir. Ancak özellikle diğer bölgesel örgütlere oranla daha gelişmiş bir kararlar sistemi mevcut olan AİHM'in ve son zamanlarda da diğer örgütlerin ciddi[305] insan hakları ihlalleri[306] karşısında kabul edilebilirlik ölçütlerini çok ayrıntılı incelemeksizin başvurunun esasına girdiğine tanık olmaktayız. Bu da bizi yargısal ve benzeri organların somut olayın özelliklerini göz önünde bulundurarak karar verdiği gerçeğine götürmektedir.

---

[304] Bkz. İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Komisyonu John K. Modise / Botswana kararı ve Motale Zacharia Sakwe / Kamerun.

[305] Avrupa Konseyi Parlamenterle Meclisi 24 Haziran 2009 tarihli kararı.

[306] Ciddi insan hakkı ihlalleri (*Serious human rights violations*) hakkında bkz. **What amounts "a serious violation of international human rights law?"**, Geneva Academy of International Humanitarian Law and Human Rights, Academy Briefing No. 6, (2014).

Dolayısıyla yaptığımız araştırmalar, kabul edilebilirlik ölçütlerinin yorumlanması konusunda bizi net ve doğrudan bir sonuca ulaştırmamaktadır. Fakat bu bireysel başvuru mekanizmasının asıl anlam ve amacı olan bireylerin haklarının etkili bir şekilde korunması hususunda geri adım atmamıza yol açmamalıdır. Yeknesak bir uygulamanın olmaması demek gelecekte de bu şekilde devam edeceği anlamına gelmemelidir. Bu noktada insan haklarının korunması hususunda uluslararası sözleşmeler yoluyla ortaya konan ortak tavır devreye girmelidir. Ve denetim organları kararlarını, devlet otoritesi karşısında bireylerin haklarının korunması amacı doğrultusunda vermelidir.

Türkiye'de 2013 yılında uygulanmaya başlayan bireysel başvuru yolu ile hedeflenen amaç, AİHM'e yapılacak başvuruların iç hukuk yollarında çözüme bağlanmasıdır. Bu uygulamanın hayata geçirilmesi kanun gerekçesinde, bireysel başvuru hakkı doğrultusunda insan hakları ihlâlleri ile ilgili başvurularının incelenmesi ve karara bağlanmasının Anayasa Mahkemesince gerçekleştirilmesi ve böylelikle AİHM'e yapılacak başvuruların azaltılması[307] olarak açıklanmıştır. Ancak fikrimizce, bu usulün kabul edilmesindeki asıl amacın anayasa yargısı açısından önemli bir eksikliğin giderilmesi olması gerekmektedir. Çünkü ulusal mahkemeler anayasayı ne kadar çok korursa uluslararası olağanüstü yollara başvurulmasına o kadar az gerek görülür ve söz konusu uluslararası organizasyonların dışarıdan müdahalesi de o denli azaltılmış olacaktır[308]. Ancak mekanizmanın anayasal ve yasal düzenlemelerinde bir

[307] Ece GÖZTEPE, "Türkiye'de Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Hakkının (Anayasa Şikâyeti) 6216 Sayılı Kanun Kapsamında Değerlendirilmesi", **TBB Dergisi**, S. 95, (2011), s. 16.

[308] KUNIG, (2011), s. 335.

takım eksiklikler göze çarpmaktadır. Örneğin; Anayasanın 148. maddesinde "…. herkes ….. bireysel başvuruda bulunabilir." şeklinde yer alan düzenleme, 6216 sayılı kanunda önemli şekilde sınırlandırılmıştır. Kanunda kamu tüzel kişilerine bireysel başvuruda bulunma hakkı tanınmamıştır. Bununla birlikte bireysel başvuruya konu edilebilecek haklar "Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve buna ek Türkiye'nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki herhangi biri" olarak sınırlandırılmıştır. Bu sınırlandırmanın gerekçesi olarak da, AİHM'nin iş yükünün azaltılması düşüncesi ağır basmıştır. Tıpkı kurumun getirilmesindeki gerekçe gibi bu gerekçe de mekanizmanın insan haklarını ve temel hak ve özgürlükleri koruma temelinden uzak bir amaçtır. Devletlerin çoğunlukla ulusal anayasalarda tanımlanan hakların korunması için kullandıkları bir mekanizma kapsamında, vatandaşlarımızın korunan haklarını öğrenebilmek adına uluslararası bir sözleşmeye ve ek protokollerine bakmak zorunda bırakılması abesle iştigaldir[309].

Anayasa Mahkemesinin uygulamasına baktığımızda, Anayasa Mahkemesi'ne gelen bireysel başvurularda kabul edilemezlik oranı, bu sistemin uygulandığı diğer örneklerde olduğu gibi, oldukça yüksek seyretmektedir[310]. "Başvuru yollarının tüketilmemiş olması" gerekçesiyle reddedilen çok sayıda bireysel başvuru bulunmaktadır[311]. Anayasa Mahkemesinin bu noktada, tezimizin ikici bölümünde

---

309 Zafer GÖREN, "Bireysel Başvuru Türk Anayasa Yargısında", **Anayasa Mahkemesinin Kuruluşunun 50. Yılına Armağan** içinde, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, (2012), s. 646.

310 ALGAN, (2014), s. 260.

311 Örn. "başvuru yollarının tüketilmemiş olması" gerekçesiyle bireysel başvuruları reddeden kararlar: Anayasa Mahkemesinin 26/3/2013 tarih ve 2012/946 sayılı kararı; 26/3/2013 tarih ve 2012/670 sayılı kararı; 5/3/2013 tarih ve 2012/74 sayılı kararı; 26/3/2013 tarih ve 2012/403 sayılı kararı; 16/4/2013 tarih ve 2013/1243 sayılı kararı; 16/4/2013 tarih ve 2013/1012 sayılı kararı

ayrıntılı olarak işlediğimiz kararlarda olduğu gibi, idari ve yargısal başvuru yollarının tüketilmesi kuralını, belirli ölçüde esnek yorumlamasına gereksinim vardır[312]. Aynı şekilde Anayasa Mahkemesi kendisine yapılan birçok başvuruyu "zaman bakımından yetkisizlikten[313]" ötürü kabul edilemez bulmaktadır[314]. Anayasa Mahkemesinin zaman bakımından yetkisinin başladığı 23.9.2012 tarihinden önce kesinleşmiş ancak infazı bu tarihten sonra gerçekleşmiş olan yahut ciddi insan hakları ihlalleri oluşturan eylem ve işlemlere karşı da esnek yorum yönteminin uygulanabilmesi önem arz etmektedir.

Başvuru sahibinin hak öznesi olmadığı gerekçesiyle reddedilen başvurulara da rastlanmaktadır[315]. Kişi bakımından bireysel başvuru öznesi sayılmayan kamu tüzel kişilerinin de kamu gücünü kullanmadığı bir hukuki ilişki dolayısıyla örneğin, mülkiyet hakkının ihlali sebebiyle, kamu tüzel kişilerine dava açma hakkı tanımamak, bireysel başvurunun objektif hukuk düzenini koruma işlevini yerine getirmesine engel

---

312 Hüseyin EKİNCİ, "Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvurularda Bir Kabul Edilebilirlik Koşulu Olarak "Başvuru Yollarının Tüketilmesi" Sorunu", **TAAD**, Y. 3, S. 11 (2012), s. 3, Lehtinen/Finlandiya, (kk), no. 39076/92, AİHM 1999-VII.

313 Örn. Anayasa Mahkemesinin 5/3/2013 tarih ve 2012/883 sayılı kararı; 5/3/2013 tarih ve 2012/829 sayılı kararı; 5/3/2013 tarih ve 2012/754 sayılı kararı; 5/3/2013 tarih ve 2012/644 sayılı kararı; 5/3/2013 tarih ve 2012/491 sayılı kararı; 26/3/2013 tarih ve 2012/26 sayılı kararı; 26/3/2013 tarih ve 2012/595 sayılı kararlarına bak

314 Nevhis-Deren YILDIRIM, "Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuruları Esas Bakımından İncelemesi", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Prof. Dr. Nur Centel'e Armağan** içinde, C. 19, S. 2, (2013), s. 484.

315 5/3/2013 tarih ve 2012/743 sayılı karar: "… göre karar organları seçimle işbaşına gelen ve kamu tüzel kişiliğini haiz meslek kuruluşu olan Doğubeyazıt Ticaret ve Sanayi Odasına, kamu tüzel kişilerinin bireysel başvuru yapamayacaklarını hükme bağlayan… fıkrası uyarınca bireysel başvuru hakkı tanınmamıştır…"

olacaktır[316]. Dolayısıyla esnek yorum yönteminin bu kurala karşı işletilmesinde de fayda görmekteyiz.

Bütün bu değerlendirmeler ışığında Türk Anayasa Mahkemesi için önerimiz AİHM'ne başvuruların azaltılması kaygısından uzaklaşarak, bireylerin haklarını etkin bir şekilde koruma amacına hizmet eden kararlar vermesidir. Çünkü bir devletin kendi içinde insan haklarını gözetmesi, uluslararası alanda insan haklarının korunması adıl altında müdahalelerin ve düzeltmelerin yapılmamasına yarar. Ulusal mahkemeler insan haklarını ne derece etkin korursa, olağanüstü yollara başvurulmasına o kadar az gerek görülür ve dışarıdan müdahale de o denli azaltılmış olur.

[316] GÖZTEPE, (1998), s. 150.

KAYNAKÇA

ALGAN, Bülent, "Bireysel Başvurularda "Açıkça Dayanaktan Yoksunluk" Kriterinin Anayasa Mahkemesi Tarafından Yorumu Ve Uygulanması", **AÜHFD**, S. 63, C. 2, (2014), ss. 247-284.

ALGAN, Bülent / TİRYAKİ, Refik, "Uluslararası Hukuk Açısından Uluslararası Organizasyonlar ve İnsan Haklarının Korunması: Birleşmiş Milletler Örneği", **Avrasya Dosyası BM Özel**, C. 8, S. 1, (2002), ss. 92-127.

ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz, "Hukuk-Hukukun Üstünlüğü-Hukuk Devleti", **Ankara Barosu Dergisi**, C.2, (2001), ss. 29-68.

ALTINKÖK, Serhat, "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 35 § 3 (b) Maddesinde Yer Alan Yeni Kabuledilebilirlik Ölçütü: 'Önemli Zarar' ", **AÜHFD**, S. 62, C.2, (2013), ss. 349-405.

ANAYURT, Ömer, **Avrupa İnsan Hakları Hukukunda Kişisel Başvuru Yolu,** Seçkin Yayıncılık, Ankara, (2004).

ARMAĞAN, Servet, "Federal Almanya'da Anayasa Şikâyeti", **İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C. 5, S. 7, (1971), ss. 53-75.

ARSAVA, A. Füsun, "Temel Hakların Alman Anayasa Hukuku Örneğinde Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu ve Avrupa Birliği İlişkisi Çerçevesinde Yorumu", **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi,** C. 7, S. 27, (2011), ss. 1-24.

ARSLAN, Gülay "Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına Dair Sözleşme (Öngörülen Haklar ve Öngörülen Usuller)", **İÜHFM,** C. LXIL(111), S. 1-2, (2004), ss. 3-43.

ASLAN, Volkan, "Amerikalılar arası İnsan Hakları Sistemi", **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** C. 3, S. 2, (2012), ss. 261-296.

ATALAY, Özcan, "Dava Şartı", **Ankara Barosu Dergisi**, S. 6, (1980), ss. 686-689.

AYBAY, Rona, **Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi,** Birinci Basım, TBB Yay., Ankara, (2006).

AYBAY, Rona, **İnsan Hakları Seçilmiş Makaleler**, Pencere Yayınları, İstanbul, (2010).

AYDIN, Mesut, "1982 Anayasası'nda Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Bireysel Başvuru Hakkı Ve Uygulaması", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 8, S. 1-2, (2004), ss. 293-328.

AYDIN, Öykü Didem, "Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 15, S. 4, (2011), ss. 121-170.

BAYSAL, Mustafa, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince Başvuruların İncelenme Süreci ve Sürecin Etkin Kılınmasına Yönelik Uygulamalar", **Bireysel Başvuru**

İnceleme Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi) Musa SAĞLAM (Ed.) içinde, Avrupa Konseyi, (2013), ss. 19-46.

BEITZ, Charles R., "Human Rights as a Common Concern", **American Political Science Review**, C. 95, S. 2, (2001), ss. 269-282.

BELGESAY, Mustafa Reşit, **Dava Teorisi**, İstanbul Üniversitesi Yayınları No. 208, İstanbul, (1943).

BRAHY, Sylvie, "Avrupa Anayasası ve Türk Anayasa Hukuku Bağlamında İnsan Hakları", **Anayasa Yargısı Dergisi,** C. 22, (2005), ss. 277-291.

BUERGENTHAL, Thomas, "The American And European Conventions on Human Rights: Similarities and Differences", (Symposium: The American Convention on Human Rights, Costa Rica, 1979), **The American University Law Review,** C. 30, (1981), ss. 1155-1166.

CANSEL, Erol / ÖZEL, Çağlar / YÜKSEL, Mehmet / ÖZCAN BÜYÜKTANIR, Burcu, **Hukuka Giriş Kısa Ders Kitabı,** Seçkin Y., Ankara, (2012).

DELGADO, Jorge Luis, "The Inter-American Court of Human Rights", **ILSA Journal of International & Comparative Law**, C. 5, (1999), ss. 541-549.

DEREN-YILDIRIM, Nevhis, "Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuruları Esas Bakımından İncelemesi", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, Prof. Dr. Nur Centel'e Armağan** içinde, C. 19, S. 2, (2013), ss. 483-488.

DOĞRU, Osman, **Anayasa ile Karşılaştırmalı İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Mahkeme İçtüzüğü**, On İki Levha Yay., İstanbul, (2010).

DONNELLY, Jack, **Universal Human Rights in Theory and Practice**, Cornell University Press, 3. Bası, New York, (2013).

DÖNMEZ, Oğuz, "İnsan Haklarının Milletlerarası Alanda Korunması", **DÜHFD**, S. 3, (1985), ss. 223-285.

DUNSHEE DE ABRANCHES, Carlos Alberto, "Inter-American Court of Human Rights", (The Symposium: The American Convention on Human Rights), **American University Law Review**, C. 30, (1980-1981), ss. 79-126.

DURMAZ, Cüneyt, "Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde Başvuruların Ayrıştırılması ve Tek Hâkim Formasyonu", **Bireysel Başvuru İnceleme Usulü ve Kabul Edilebilirlik Kriterleri (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Anayasa Mahkemesi)** Musa SAĞLAM (Ed.) içinde, Avrupa Konseyi, (2013), ss. 47-70.

EKİNCİ, Hüseyin, "Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvurularda Bir Kabul Edilebilirlik Koşulu Olarak "Başvuru Yollarının Tüketilmesi" Sorunu", **TAA Dergisi**, Y. 3, S. 11, (2012), ss. 1-20.

EKİNCİ, Hüseyin / SAĞLAM, Musa, **66 Soruda Bireysel Başvuru**, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, (2015).

ELIAS, T.O., "The Charter of the Organization of African Unity", **The American Journal of International Law**, C. 59, S. 2, (1965), ss. 243-267.

ER, Cüneyd, "İşkenceye Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi", **TBB Dergisi**, S. 60, (2005), ss. 169-188.

ERDEM, Jülide Gül, "Ölçülülük İlkesinin İdarenin Takdir Yetkisinin Kullanımındaki Yeri", **AÜHFD**, C. 4, S. 62, (2013), ss. 971-1005.

EREN, Abdurrahman, **Türkiye'de İnsan Haklarının Korunması Uluslararası Korunma Mekanizmaları ve Ulusal İnsan Hakları Kurumlarının Rolü,** Turhan Kitabevi, İstanbul, (2007).

ESEN, Selin, **İptal Davası ve İtiraz Yolunda Anayasa Mahkemesi'nin Yaptığı İlk İnceleme**, Yüksek Lisans Tezi, Mülkiyeliler Birliği Vakfi Yayınları No. 16, Ankara, (1995).

ESEN ARNWİNE, Selin, "İspanya'da Bireysel Başvuru Yolu", **AÜSBF Dergisi**, C. 52, S.4, (2003), ss. 249-271.

FİŞEK, Hicri, "İnsan Hakları ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı", **İnsan Haklarının Felsefi Temelleri**, İoanna KUÇURADİ (Ed.) içinde, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, (2009), ss. 129-139.

GEMALMAZ, Mehmet Semih, **Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş**, 8. bası, İstanbul, (2012).

GERARDS, Janneke, "Inadmissibility Decisions of the European Court of Human Rights: A Critique of the Lack of Reasoning", **Human Rights Law Review**, (2014), ss. 1-11.

GEREK, Şahnaz / AYDIN, Ali Rıza, "İptal Davaları ve İtiraz Başvurularında Usulün Anayasal Denetime Etkisi", **Anayasa Yargısı İncelemeleri -1-** içinde, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, (2006), ss. 329-357.

GÖÇER, Mahmut, **Uluslararası Hukuk ve İnsan Haklarının Uluslararası Korunması**, Seçkin Yayıncılık, (2002).

GÖREN, Zafer, "Bireysel Başvuru Türk Anayasa Yargısında", **Anayasa Mahkemesinin Kuruluşunun 50. Yılına Armağan** içinde, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, (2012), ss. 643–676.

GÖZTEPE, Ece, **Anayasa Şikayeti,** Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No: 530, Ankara, (1998).

GÖZTEPE, Ece, "Türkiye'de Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Hakkının (Anayasa Şikâyeti) 6216 Sayılı Kanun Kapsamında Değerlendirilmesi", **TBB Dergisi**, S. 95, (2011), ss. 13-40.

GÖZÜBÜYÜK, Şeref / GÖLCÜKLÜ, Feyyaz, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Uygulaması,** 5. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara, (2004).

HALATÇI ULUSOY, Ülkü, "Sosyal Hakların Korunmasında Birleşmiş Milletler'in Rolü", **Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu - III,** Petrol-İş Yayını No. 116, Kocaeli, (2011), ss. 245-267.

HANSUNGULE, Michelo, "African Courts and the African Commission on Human and Peoples' Rights", **Human Rights in Africa Legal Perspectives on their**

Protection and Promotion, Anton Bösl, Joseph Diescho (Eds.) içinde, Macmillan Education, Namibia, (2009), ss. 233-271.

HEFFERNAN, Liz, "A Comparative View of Individual Petition Procedures under the European Convention on Human Rights and the International Covenant on Civil and Political Rights"**, Human Rights Quarterly, (**1997), ss. 78-112.

KAPANİ, Münci, **Kamu Hürriyetleri,** Yeniden gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 3. bası, Sevinç Matbaası, Ankara, (1970).

KAPLAN, Gürsel, "Danıştay Kararları Ve İlgili Özel Yasal Düzenlemeler Çerçevesinde İdari Yargıda Ehliyet Ve Husumet", **İÜHFM**, C. LXIX, S. 1-2, (2011), (İl Han Özay'a Armağan içinde, Legal, İstanbul, 2011) ss. 347-389.

KARAGÜLMEZ, Ali, "İptal Davaları ve İtiraz Başvurularında İlk İnceleme Aşaması", **Anayasa Yargısı İncelemeleri -1-** içinde, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, (2006), ss. 191-218.

KARAMAN, Ebru, **Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru Yolu,** On İki Levha Yay., İstanbul, (2013).

KATIMAN, Esra, "Bir İç Hukuk Yolu Olarak Bireysel Başvuru ve Etkinliği Sorunu", **TBB Dergisi**, S. 107, (2013), ss. 19-50.

KILINÇ, Bahadır, "Karşılaştırmalı Anayasa Yargısında Bireysel Başvuru (Anayasa Şikayeti) Kurumu ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği", **Anayasa Yargısı Dergisi,** C. 25, (2008), ss. 19-59.

KILINÇ, Bahadır / ÇAĞATAY, Mustafa / ATASOY, Hakan, **Bireysel Başvuru**, Türkiye Adalet Akademisi Hâkim Savcı Adayları Ders Notları, (2011-2012).

KUÇURADİ, İoanna, "Felsefe ve İnsan Hakları", **İnsan Haklarının Felsefi Temelleri** İoanna KUÇURADİ (Ed.) içinde, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, (2009), ss. 73-80.

KUNIG, Philip, "Anayasa Şikayeti ve Yargı Sistemi Üzerindeki Etkileri-Almanya Deneyimi", Çev.: Deniz DURSUN, **Anayasa Yapımı ve Anayasal Değişim: Türkiye'de Anayasal Değişim Beklentileri,** Ozan ERGÜL (Ed.) içinde, TBB Yay., Ankara, (2011), ss. 321-338.

KURU, Baki / ARSLAN, Ramazan / YILMAZ, Ejder, **Medeni Usul Hukuku,** 6100 sayılı HMK'na Göre Yeniden Yazılmış 25. Baskı, Yetkin Yay., Ankara, (2014).

MAYERFELD, Jamie, "The Democratic Legitimacy of International Human Rights Law", **Indiana International and Comparative Law Review**, C. 19, S. 1, (2009), ss. 49-88.

McILWAIN, Charles Howard, **Constitutionalism: Ancient and Modern**, The Lawbook Exchange Ltd., New Jersey, (2005).

MEDINA, Cecilia, "The Inter-American Commission on Human Rights and the Inter-American Court of Human Rights: Reflections on a Joint Venture", **Human Rights Quarterly**, C. 12, S. 4, (1990), ss. 439-464.

MELLINGHOF, Rudolf, "Federal Almanya Cumhuriyeti'nde Anayasa Şikayeti", **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. 26, (2009), ss. 31-44.

MIKAELSEN, Laurids, **European Protection of Human Rights**, Sijthoff & Noordhoff International Publishers BV, Netherlands, (1980).

ODER, Bertil Emrah, "Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru: Başvuruculara Öneriler", **Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Hakkı Panel Notları,** İstanbul Barosu Yay., İstanbul, (2013), ss. 27-48.

OĞURLU, Yücel, "İngiliz ve Türk İdare Hukuklarında İdari Faaliyetin Denetlenmesinde Ölçülülük İlkesinin Rolü Hakkında Bir Değerlendirme", **AÜEHFD**, C. 4, S. 1-2, (2000), ss. 147-180.

OKERE, B. Obinna, "The Protection of Human Rights in Africa and the African Charter on Human Rights and Peoples' Rights: A comparative Analysis with the European and American Systems", **Human Rights Quarterly**, C. 6, S. 2, (1984), ss. 141-159.

ÖNCÜ, Mehmet, "Bireysel Başvuruların AİHM Tarafından Usulden İncelenmesi ve Dördüncü Derece Türünden Şikayetler", **Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşunun 50. Yılına Armağan** içinde, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, (2012), ss. 373-407.

ÖZBEY, Özcan, "Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Hakkının Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Işığında Değerlendirilmesi", **TAAD,** Y. 3, S. 11, (2012), ss. 21-46.

PACZOLAY, Peter, "Anayasa Şikayeti: Bir Karma Çözüm mü?", **Anayasa Yargısı Dergisi,** C. 26, (2009), ss. 313-320.

PADILLA, David J., "The Inter-American Commission on Human Rights of the Organization of American States: A Case Study", **Am. U. J. Int'l L. & Pol'y**, S. 9, (1993-1994), ss. 95-116.

PALOMBELLA, Gianluigi, "From Human Rights to Fundamental Rights: Consequences of a Conceptual Distinction", **European University Institute Working Paper**, LAW No. 2006/34, S. 34, Italy, (2006).

PEKCANITEZ, Hakan / ATALAY, Oğuz / ÖZEKES, Muhammet, **Medeni Usul Hukuku Temel Bilgiler,** 6. Bası, Yetkin Yay., Ankara, (2013).

PINZON, Diego Rodriguez, "The "Victim" Requirement, the Fourth Instance Formula and the Notion of "Person" in the Individual Complaint Procedure of the Inter-American Human Rights System", **ILSA Journal of International & Comparative Law**, C. 7, (2000-2001), ss. 369-384.

POLITIS, Nicolas, "Devletlerarası Nizamda Ferdin Mevkii", Çev.: İlhan LÜTEM, **AÜHFD,** C. 3, S. 1, (1946), ss. 199-212.

RIGHT, Clancy, "Western Human Rights in a Diverse World: Cultural Suppression or Relativism?", (2014), **E-International Relations Students Assays**, http://www.e-ir.info/2014/04/25/western-human-rights-in-a-diverse-world-cultural-suppression-or-relativism/ , e.t.: 15.05.2015.

RUMPF, Christian, "Ölçülülük İlkesi ve Anayasa Yargısındaki İşlevi ve Niteliği", **Anayasa Yargısı Dergisi**, C. 10, (1993), ss. 25-48.

SABUNCU, M. Yavuz / ESEN ARNWINE, Selin, "Türkiye İçin Anayasa Şikayeti Modeli, Türkiye'de Bireysel Başvuru Yolu", **Anayasa Yargısı Dergisi,** C. 21, (2004), ss. 229-246.

SAĞLAM, Fazıl, **Temel Hakların Sınırlanması ve Özü,** AÜSBF Yayınları No. 506, Ankara, (1982).

SHELTON, Dinah, "The Rules and the Reality of Petition Procedures in the Inter-American Human Rights System", **The Future of the Inter-American Human Rights System,** Working Paper, S. 2, (2014).

ŞİRİN, Tolga, **Türkiye'de Anayasa Şikayeti,** On iki Levha Yay., 1. Baskı, İstanbul, (2013).

ŞİRİN, Tolga, "Üçüncü Yılda Bir Bilanço: Türkiye Anayasa Mahkemesi'nin Bireysel Başvuru (Anayasa Şikâyeti) Usulünün Ve Kararlarının Değerlendirilmesi", **Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru**, Kamu Hukukçuları Platformu IV, bildiri metni, (2015).

UMOZURIKE, U.O., "The African Charter on Human and Peoples' Rights", **The American Journal of International Law**, C. 77, S. 4, (1983), ss. 902-912.

UMOZURİKE, U. O., "The African Charter on Human and Peoples' Rights: Suggestions for More Effectiveness", **Annual Survey of International & Comparative Law,** C. 13, S. 1, (2010), ss. 179-190.

UZ, Abdullah, "Teori ve Uygulamada Self-Determinasyon Hakkı", **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, C. 3, S. 9, (2007), ss. 60-81.

UZUN, Cem Duran, **Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Yolu (Anayasa Şikâyeti)**, SETA Analiz, S. 50, (2012).

VOLIO, Fernando, "Inter-American Commission on Human Rights", (The Symposium: The American Convention on Human Rights), **American University Law Review**, C. 30, (1980-1981), ss. 65-78.

ZWART, Tom, **The Admissibility of Human Rights Petitions,** Kluwer Academic Publishers, Netherlands, (1994).

KARARLAR

AİHM, Adrian Mihai Ionescu / Romania, Başvuru No. 36659/04, (ECHR, Adrian Mihai Ionescu v. Romania, Application no. 36659/04, 2010).

AİHM, Anne-Marie Andersson / İsveç, Başvuru No. 691/883, (Anne-Marie Andersson v. Sweden, (72/1996/691/883) 27 August 1997).

AİHM, Bankoviç ve Diğerleri / Belçika davası, Başvuru No. 52207/99, (*Banković and Others v. Belgium and 16 Other Contracting States*, Application No. 52207/99, ECtHR GC, Decision, 12 December 2001).

AİHM, Dudgeon / Birleşik Krallık davası, Başvuru No. 7525/76, (*ECHR, Case Of Dudgeon v. The United Kingdom*, Application No. 7525/76, 22/10/1981).

AİHM, Gaglione ve Diğerleri / İtalya kararı, Başvuru No. 45867/07, 45918/07, 45919/07 vd. (*ECHR, Gaglione and Others v. Italy*, 45867/07, 45918/07, 45919/07 et al.)

AİHM, Ladygin / Rusya kararı, Başvuru No. 35365/05, (ECHR, Ladygin v. Russia, Application No. 35365/05).

AİHM, Martinez Sala ve Diğerleri / İspanya kararı, Başvuru No. 58438/00, (*ECHR, Martinez Sala And Others v. Spain*, Apll. No. 58438/00, 2 November 2004).

AİHM, Petrović / Sırbistan, (*ECHR, Petrović v. Sırbistan,* (56551/11, 56650/11, 56669/11, 56671/11, 56692/11, 56744/11, 56826/11, 56827/11, 56831/11, 56833/11 ve 56834/11)).

AİHM, Silih/Slovenya kararı, Başvuru No. 71463/01, (ECHR, Case of Šilih v. Slovenia, Application no. 71463/01, 9 April 2009).

AİHM, Şekerci / Türkiye kararı, Başvuru No. 9961/08, Temmuz 2014.

AİHM, Zehnalova ve Zehnal/Çek Cumhuriyeti kararı, Başvuru No. 38621/97, (*ECtHR, Zehnalová and Zehnal v. the Czech Republic*, Appl. No. 38621/97, Decision date. 14 May 2002).

Amerikalılar-arası İnsan Hakları Komisyonu, Diaz ve diğerleri / Kolombiya kararı, Dava No. 11.227, (*Diaz et al. v. Colombia*, Case 11.227, Report No. 5/97, *Inter-Am.C.H.R.*,OEA/Ser.L/V/II.95 Doc. 7 rev. at 99 (1997)).

Amerikalılar-arası İnsan Hakları Komisyonu, Edson Prado / Brezilya kararı, Başvuru No. 398-04, (*Inter-American Commission on Human Rights, Edson Prado v. Brazil*, Report No. 119/09, Petition 398-04, 12 November 2009).

Amerikalılar-arası İnsan Hakları Komisyonu, Heliodoro Portugal / Panama kararı, (*Inter-American Commission of Human Rights, Case of Heliodoro Portugal v. Panama*).

Amerikalılar-arası İnsan Hakları Komisyonu, Maria Eugenia Morales de Sierra / Guatemala kararı, Dava No. 11.625, (*Inter- American Commission on Human Rights, Maria Eugenia Morales de Sierra v. Guatemala*, Case 11.625, Report No. 4/00, OEA/Ser.L/V/II.111 Doc. 20 rev. at 929 (2000)).

İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Komisyonu, Frederick Korvah / Liberia kararı, Başvuru No. 1/88, (*African Commission on Human and Peoples' Rights, Frederick Korvah v. Liberia*, Comm. No. 1/88 (1988)).

İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Komisyonu, Ilesanmi / Nijerya kararı, Başvuru No. 268/2003, (*African Commission on Human and People's Right, Ilesanmi v. Nigeria (2005) AHRLR 48, Communication No. 268/2003*).

İnsan Hakları Komitesi, H / İtalya, Başvuru No. 565/1993, (*Human Rights Committee, H. v. Italy*, Communication No. 565/1993, 8 April 1994, CCPR/C/50/D/565/1993).

İnsan Hakları Komitesi, İtalya'daki engelli vatandaşlar / İtalya kararı, Başvuru No. 163/1984, (*Human Rights Committee, Disabled and handicapped persons in Italy - not specified v. Italy*, Communication No. 163/1984, 9 January 1984, U.N. Doc. Supp. No. 40 (A/39/40) at 197 (1984)).

İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Komisyonu, John K. Modise / Botswana kararı, Başvuru No. 97/93, (*African Commission on Human and Peoples' Rights, John K. Modise v. Botswana*, Comm. No. 97/93 (2000)).

İnsanların ve Halkların Hakları Afrika Komisyonu, Motale Zacharia Sakwe / Kamerun, Başvuru No. 230/99, *(African Commission on Human and Peoples' Rights, Motale Zacharia Sakwe v. Cameroon*, No. 230/99 (2000)), 14th Annual Activity Report içinde, (2000–2001).

İNTERNET SİTELERİ

Afrika Birliği resmi web sitesi: http://www.au.int/

Amerikan Devletleri Örgütü resmi web sitesi: http://www.oas.org/en/default.asp

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları için: http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search

BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği resmi web sitesi: http://www.ohchr.org/EN/Pages/WelcomePage.aspx

İnsan Hakları Belgeleri ve Kararları için Minnesota Üniversitesi İnsan Hakları kütüphanesi web sayfası: http://www1.umn.edu/humanrts/

TBMM resmi web sitesi: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tbmm_internet.anasayfa

Türk Anayasa Mahkemesi resmi web sitesi: http://www.anayasa.gov.tr/

ÖZET

Çakır, Sümeyye Hande, Yargısal İnsan Hakları Koruma Mekanizmalarında Kabul Edilebilirlik Ölçütleri, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Yrd.Doç.Dr. Ali Ersoy Kontacı, 157 s.

Bireyi korumakla yükümlü devlet organlarının dahi bireylerin temel hak ve özgürlüklerini ihlal etmesi karşısında insan haklarını uluslararası boyutlarda koruyacak mekanizmalar geliştirilmiştir. Bu mekanizmaların arasında bireylere daha nitelikli bir koruma sağlayan bireysel başvuru yolu ön plana çıkmaktadır.

Bireysel başvuru mekanizması, devlet karşısında, bireylerin hak ve özgürlüklerinin etkin bir şekilde korunması amacına hizmet etmektedir. Son dönemlerde bireylerin, gerçekleşen insan hakları ihlalleri karşısında bu yolu sıklıkla kullanmaya başladıkları gözlemlenmektedir. Bu yoğun başvuruların doğal bir sonucu olarak denetim organları ağır bir iş yükü ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu noktada, denetim mekanizmalarının artan iş yükü sorununa bir çözüm niteliğinde kullanmaya başladığı kabul edilebilirlik ölçütleri karşımıza çıkmaktadır.

Bireysel başvuru mekanizmasının etkinliğini koruyabilmesi hususunda önem arz eden, başvurunun esastan incelenmesine geçilmeden önce başvuruda aranan bir takım koşullar bulunmaktadır. Bu koşullar bireysel başvuru mekanizmasının usûlî incelemesinin birinci basamağını oluşturan "kabul edilebilirlik ölçütleri"dir. Ancak bazı ölçütler var ki, başvuruların bu ölçütlere dayanılarak kabul edilebilirlik incelemesi aşamasında reddedilmesi, başvurunun esastan reddedilmesine yakın sonuçlar içermektedir. Bu şekilde reddedilen bir başvuru düzeltilememekte,

tamamlanamamakta veya değiştirilememektedir. Dolayısıyla denetim mekanizmalarının, artan iş yükleri karşısında söz konusu ölçütleri birer eleme aracı olarak kullanma olasılıkları, bireysel başvuru mekanizmasının temel hak ve özgürlükleri koruma işlevi açısından tehlike oluşturmaktadır. Bu durum ise bireysel başvuru mekanizmasının varlık amacı ile ters düşmektedir. Kabul edilebilirlik ölçütlerinin değerlendirilmesi bu sebeple büyük önem arz etmektedir. Bu çalışma, uluslararası mekanizmaların bireysel başvurularda aradığı kabul edilebilirlik ölçütlerinin, denetim mekanizmalarınca nasıl değerlendirildiğini ve yorumlandığını, bu yorumlar sonucunda insan haklarının korunması meselesinin nasıl şekillendiğini incelemeyi amaçlamaktadır.

ABSTRACT

Çakır, Sümeyye Hande, Admissibility Criteria On Judicial Mechanisms Of Human Rights Protection, Master's Thesis, Advisor: Asst.Prof. Ali Ersoy Kontacı, 157 p.

International judicial mechanisms were developed in order to protect human rights in the international dimension despite the fact that the government agencies which responsible for protecting individuals violated the fundamental rights and freedoms. Recently individual application mechanism providing more effective remedies to individuals has become prominent among these international mechanisms.

The purpose of the individual application mechanism is to protect the individuals' rights and freedoms effectively against states. Great interest of the individual application event lead to rise an issue increasing workload of the supervisory bodies. Since the intense interest to individual application, individual application mechanism can be away and consequently not fulfill the actual function from time to time.

There are some conditions about the individual application on behalf of the principal purpose to be performed effectively sought in the application before proceeding to examine the merits of the application. These conditions referred as "Admissibility criteria" provide to ensure both procedural and contextual examination of the applications.

Although admissibility stage is recognized as a procedural requirement, the flexible interpretation of the admissibility criteria is required to serve effectively protecting rights by the competent supervisory authorities. A decision given at this stage could prevent examination of the merits of the application. However, this

conclusion would be inconsistent with the principal and purpose of the individual application mechanism. Therefore, the aim of this study is preferred to examine the admissibility criteria given a form with the interpretation of supervisory body.